

Inspectie van het Onderwijs
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

VEILIGHEID OP SCHOOL

CASUSONDERZOEK OP 35 SCHOLEN

Utrecht, december 2010

INHOUD

SAMENVATTING	6
1 ACHTERGROND VAN HET ONDERZOEK	10
1.1 Inleiding.....	10
1.2 Aanleiding	10
1.3 Veiligheid en burgerschap op scholen: toezicht door de inspectie.....	11
1.4 Beleidsontwikkeling op scholen.....	11
1.5 Leerlingenzorg en veiligheid	13
1.6 Betrokkenheid personeel en leerlingen bij het opstellen, uitvoeren en evalueren van (school)regels	14
2 DE OPZET VAN HET ONDERZOEK	16
2.1 Uitvoering van het onderzoek	16
2.2 Constructie van onderzoeksinstrumenten	19
2.3 Leeswijzer.....	20
3 VEILIGHEID OP 35 SCHOLEN	21
3.1 Beleid: inzicht en registratie, preventie, curatie	21
3.2 Aanbod.....	30
3.3 Relatie leerlingenzorg en veiligheid	36
3.4 Betrokkenheid bij opstellen, uitvoeren en evalueren regels	42
3.5 Veiligheidsbeleving	47
3.6 Incidenten	54
4 VEILIGHEID, BELEID, BELEVING, BETROKKENHEID, TOEKOMST	63
4.1 Vraagstellingen.....	63
4.2 Veiligheidsbeleid en aanbod	63
4.3 Verbinding tussen leerlingenzorg en veiligheidsbeleid	65
4.4 Betrokkenheid leerlingen en personeel bij veiligheidsbeleid	66
4.5 Relatie(s) tussen betrokkenheid, veiligheidsbeleving en incidenten.....	67
4.6 Loont veiligheidsbeleid en betrokkenheid van leerlingen en personeel?	69
4.7 Inzichten en vragen voor de toekomst en hypothesen naar aanleiding van het onderzoek	70
5 LITERATUUR	72
BIJLAGE 1 VRAGENLIJSTEN	73
BIJLAGE 2 INDICATOREN UIT WAARDERINGSKADERS INSPECTIE VAN HET ONDERWIJS	96

Voorwoord

Als leerlingen en studenten zich veilig voelen op scholen en instellingen kunnen ze toekomen aan leren en aan de ontwikkeling van hun talenten. Elke leerling of personeelslid die zich onveilig voelt is er daarom één teveel. De landelijke veiligheidsmonitoren en ook eerder onderzoek van de inspectie, geven aan dat de meeste leerlingen en studenten zich veilig voelen.

Ter aanvulling op dit landelijke beeld, heeft de inspectie een diepteonderzoek uitgevoerd. In elke onderwijssector, behalve het hoger onderwijs, zijn hiervoor 5 scholen of instellingen bezocht. Hun veiligheidsbeleid en de effecten daarvan zijn nader bestudeerd. Binnen het hoger onderwijs voert de inspectie op dit moment apart een verkennend onderzoek uit.

Door de casestudiebenadering zijn er geen conclusies over de veiligheid in het Nederlandse onderwijs mogelijk; het gaat juist om het verhaal achter de cijfers.

De casestudies maken duidelijk dat de mensen in de school het vooral sámen moeten doen: schoolleiding, leerlingenzorg, teamleden kunnen met en voor de leerlingen een hechte gemeenschap scheppen, waarin leerlingen aangesproken worden op hun gedrag en waarin zij met elkaar leren te zorgen voor een plezierig en veilig klimaat. Het blijkt op de bezochte scholen pas écht te werken als het personeel daarbij als team opereert en waarin leerlingen als gelijkwaardig worden aangesproken.

Uiteindelijk gaat het om wat er elke dag merkbaar is in het gebouw en daarom heen.

Alertheid van het personeel is heel belangrijk. Tijdens de inspectiebezoeken bleek dat het personeel niet altijd (helemaal) doorheeft wat er tussen/onder leerlingen gebeurt. Voorbeelden die in het oog springen: het pestgedrag op een aantal basisscholen en gebruik van alcohol en drugs onder schooltijd bij een aantal scholen voor voortgezet onderwijs. Ook werd de grote opgave in het speciaal onderwijs, waar veel leerlingen met gedragsproblemen bij elkaar komen (vooral cluster 4), weer eens heel duidelijk.

De aanstaande verplichting voor scholen om geweldsincidenten te registreren moet juist de samenhang en de totaalaanpak met betrokkenheid van alle personeelsleden en leerlingen stimuleren. Dit rapport biedt zicht op tal van voorbeelden die hierbij kunnen helpen. Wat we de leerlingen en hun medeleerlingen toewensen is wat een leerling uit het voortgezet speciaal onderwijs tijdens één van onze bezoeken zei: "Nou ik geef de school een tien voor het werk dat ze met me hebben verzet".

Drs. H.G.J. Steur
Hoofdinspecteur

Samenvatting

Leiden een veiligheidsbeleid van scholen en actieve betrokkenheid van leerlingen en personeel bij dat beleid tot een gunstiger veiligheidsbeleving en meer veiligheid voor leerlingen en personeelsleden in en om de school? Die vraag stond centraal bij 35 schoolbezoeken van de inspectie, verdeeld over zeven onderwijssectoren. Met alle betrokkenen is uitvoerig gesproken en documenten zijn bekeken. Daarnaast werden op de scholen vragenlijsten uitgezet onder leerlingen en personeelsleden. De ingevulde lijsten zijn geanalyseerd en vergeleken met de resultaten van de schoolbezoeken.

Binnen iedere sector zijn vijf scholen onderzocht. Het betreft basisscholen, scholen voor speciaal basisonderwijs, scholen voor voortgezet speciaal onderwijs, vmbo-scholen, scholen voor praktijkonderwijs, havo/vwo-scholen en mbo-afdelingen.

De resultaten gelden alleen voor de onderzochte scholen en kunnen niet zonder meer worden vertaald naar sectoren en het onderwijs in het algemeen. Wel levert deze analyse inzichten en vragen op die de instellingen en de inspectie kunnen helpen bij toekomstige activiteiten op dit gebied.

De hoofdvraag

Leiden een veiligheidsbeleid van scholen en actieve betrokkenheid van leerlingen en personeel er toe dat beleid tot een gunstiger veiligheidsbeleving en meer veiligheid voor leerlingen en personeelsleden in en om de school?

Een klein aantal bezochte scholen heeft een veiligheidsbeleid geformuleerd én zorgt er tegelijkertijd voor dat het wordt uitgevoerd en regelmatig wordt geëvalueerd met betrokken leerlingen en personeel. Op deze scholen is de veiligheidsbeleving relatief hoog. Het aantal incidenten is er niet kleiner dan op de andere scholen, maar ze worden geregistreerd en er wordt van geleerd. Het veiligheidsbeleid bleek op deze scholen effectief omdat het aansluit op en is ingebed in een helder pedagogisch klimaat, een schoolorganisatie waarin het personeel als team optreedt in een open sfeer en waarin leerlingen als gelijkwaardig worden aangesproken.

De inspectie is in dit onderzoek één school tegengekomen die de leerlingen een actieve en substantiële verantwoordelijkheid geeft. Op deze school bestaat een werkgroep veiligheidsbeleid, voorgezeten door een leerling. De veiligheidscoördinator legt verantwoording af aan deze werkgroep. Leerling-mentoren bemiddelen in conflicten tussen leerlingen en leerling-assistenten surveilleren onder verantwoordelijkheid van een personeelslid. Zij krijgen een specifieke cursus en worden begeleid. De veiligheidsbeleving ligt op deze school duidelijk hoger dan bij andere scholen van dit schooltype.

Veiligheidsbeleid en registratie

De helft van de bezochte scholen beschikt over de drie elementen van beleid: systematisch inzicht, preventieve maatregelen en curatieve maatregelen. Tijdens de bezoeken constateerden de inspecteurs dat dit beleid het minst ontwikkeld is bij de onderzochte scholen voor speciaal basisonderwijs en speciaal voortgezet onderwijs. Op twee van de bezochte vmbo-scholen en twee havo/vwo-scholen moet er, ook volgens de scholen zelf, meer structureel beleid worden ontwikkeld, gelet op de leerlingenpopulatie en de aanwezige grotestadsproblematiek. De doorwerking van het beleid naar leerlingen laat op veel scholen te wensen over. Bij de leerlingen die de vragenlijst invulden, scoort het veiligheidsbeleid op hun school op zijn best een 7, behalve in het praktijkonderwijs, waar de leerlingen een 7,6 scoorden.

Op 27 scholen worden incidenten geregistreerd, meestal alleen op leerling-niveau in een leerlingendossier (op 15 scholen). De bezochte scholen gebruiken registratie niet vaak voor analyses op schoolniveau, waarop beleid gebaseerd kan worden.

Een gestructureerd onderwijsaanbod gericht op actief burgerschap, sociale integratie en veiligheid is één van de preventieve maatregelen die scholen kunnen treffen. Tijdens de bezoeken is op de meeste scholen aanbod aangetroffen op sociale competenties. Aan andere aspecten van actief burgerschap en sociale integratie wordt beduidend minder aandacht besteed. Op de bezochte vmbo-scholen wordt het vaakst voorlichting gegeven over risicofactoren als alcohol en drugs. Het personeel oordeelt op praktisch alle bezochte scholen dat er meer aanbod is dan er door de leerlingen is aangegeven.

Signalering en leerlingenzorg

De meeste bezochte scholen signaleren vroegtijdig of leerlingen extra hulp nodig hebben en kennen een zorgstructuur. Minder dan de helft evalueert de effecten van die zorg. De leerlingenzorg richt zich in de eerste plaats op het signaleren en aanpakken van individuele leer- en ontwikkelingsachterstanden. Een kwart van de bezochte scholen legt een relatie tussen leerlingenzorg en veiligheidsbeleid. Incidenteel kwam de inspectie daarbij scholen tegen die inzichten uit de leerlingenzorg opschalen tot een algemeen beeld van de risico's voor de veiligheid(sbeleving) van de totale school.

Betrokkenheid leerlingen en personeel bij veiligheidsbeleid, relatie met incidenten en veiligheidsbeleving

Minder dan een derde van de 35 scholen betreft leerlingen actief bij het opstellen, uitvoeren en evalueren van de regels. De betrokkenheid van het personeel ligt iets hoger.

Het personeel dat de vragenlijst invulde, schat de betrokkenheid van leerlingen hoger in dan die leerlingen zelf.

Er zijn scholen bezocht waar een goed veiligheidsbeleid en een positieve veiligheidsbeleving hand in hand gaan met betrokkenheid van leerlingen en personeel. Ook uit de vragenlijsten kwamen aanwijzingen dat in veel sectoren betrokkenheid van leerlingen samengaat met een – volgens hen – betere leerlingenzorg en een herkenbaar veiligheidsbeleid.

Maar het gevoel van veiligheid lijkt met veel andere factoren verbonden. Zo geven leerlingen die zich onveilig voelen als eerste aan dat zij veel gepest worden en dat dit in hun beleving niet of onvoldoende wordt aangepakt. In de gesprekken bleek dat een ongunstige veiligheidsbeleving bij personeelsleden vooral wordt veroorzaakt doordat zij zich onvoldoende gesteund weten door team en/of directie, zich onveilig voelen bij groepen (oudere) leerlingen en/of hun ouders, dan wel zich onveilig voelen in (delen van) het gebouw of de omgeving van het gebouw.

Een grotere betrokkenheid leidt niet automatisch tot minder incidenten. Praktisch alle 35 scholen gaven tijdens de bezoeken aan dat er incidenten op hun school voorkomen - variërend van pesterijen tot een enkel geweldsincident - terwijl er grote verschillen zijn aangetroffen in betrokkenheid.

Wel leverden de bezoeken aanwijzingen op dat op scholen waar de betrokkenheid van personeel en leerlingen groter is eerder ook op een andere manier met incidenten wordt omgegaan. Op zulke scholen bestaat meer (algemeen) inzicht in het soort incidenten dat zich voordoet, is grotere overeenstemming over de registratie van incidenten en wordt lering getrokken uit de incidenten. Zo wordt beleid aangescherpt als bepaalde incidenten zich vaker lijken voor te doen.

De relatie tussen veiligheid en betrokkenheid vraagt nadere bestudering en analyse, ook per school. Uit de casussen die in dit onderzoek betrokken zijn kan worden geleerd dat scholen die een grote betrokkenheid van leerlingen en personeel organiseren en dat combineren met een veiligheidsbeleid

en zorgbeleid dat vertaald wordt naar de dagelijkse praktijk, tot een gunstiger veiligheidsbeleving komen dan scholen die dit niet doen.

Lessen voor de toekomst

Ondanks een substantiële toename van geformuleerd veiligheidsbeleid op scholen in de afgelopen jaren, lijkt de bekendheid en doorwerking bij met name leerlingen/deelnemers achter te blijven. Zonder actieve betrokkenheid van leerlingen en personeel bestaat het risico van formalisering van het veiligheidsbeleid op scholen, en zelfs afbrokkeling van draagvlak onder leerlingen, ouders en personeel.

Meer inzet op teamvorming en collectieve verantwoordelijkheid van personeelsleden voor veiligheid, en het hanteren van dezelfde omgangsregels en grenzen, lijkt noodzakelijk om papieren beleid tot ervaren praktijk te maken.

Het is zaak op schoolniveau de ervaringen van directie, personeel en leerlingen (meer) met elkaar in verband te brengen. Het personeel op alle bezochte instellingen denkt positiever dan leerlingen over het veiligheidsbeleid, over het aanbod op de scholen en over de leerlingenzorg op de eigen school. Het personeel schat in grote lijnen de betrokkenheid van de leerlingen bij de totstandkoming en uitvoering van het veiligheidsbeleid hoger in dan de leerlingen zelf. Dit grote verschil in percepties kan een extra barrière zijn voor de doorwerking van beleid en aanbod.

Een nadere analyse van wat scholen ervan weerhoudt op basis van leerlingenzorg ook een specifieke risicoaanpak (een 'vertaling' van individuele zorggegevens naar risicofactoren) tot stand te brengen, lijkt noodzakelijk om stappen vooruit te kunnen zetten.

Succesvol gebleken veiligheidsinterventies op scholen gaan uit van door leerlingen gedragen gedragsregels, met een pedagogische ondersteuning vanuit het personeel. De geconstateerde discrepantie in de waarneming van betrokkenheid tussen beide groepen kan een rem zijn voor verbeteringsstrategieën die personeel en leerlingen juist gezamenlijk zouden moeten verwezenlijken.

De (sterke) groei van het vso (met name cluster 4) lijkt ook de veiligheid op deze scholen verder onder druk te hebben gezet. Fysiek geweld, in combinatie met alcohol- en drugsgebruik zijn volgens leerlingen, personeel en directies op de bezochte scholen geen uitzondering meer. Naast teamvorming bleek investeren in deskundigheidsbevordering van het personeel een noodzakelijke voorwaarde op de bezochte scholen om de ontwikkelingen te kunnen beheersen. Nadere analyse van gegevens van andere vso-scholen zou moeten uitwijzen of genoemde ontwikkeling ook in de andere scholen binnen de sector voelbaar is. Dan is er aanleiding om het veiligheidsbeleid en succesvolle interventies om de veiligheidssituatie te verbeteren binnen de scholen gericht te onderzoeken.

Een duidelijker aanpak van alcohol en drugs in vooral havo/vwo en mbo, gevolgd door vmbo, lijkt een prioriteit voor de komende jaren, gelet op de grote aantallen leerlingen die op de bezochte instellingen aangeven dat er in en rond hun school onder schooltijd gebruikt wordt. Zij geven bovendien aan dat veel verantwoordelijken op de scholen (leraren, directies) hier niet van weten. Nader onderzoek op scholen in deze sectoren moet uitwijzen hoe het inzicht in dergelijke risicofactoren op de scholen kan worden verbeterd en kan worden vertaald in een concrete veiligheidsaanpak.

Hypotheses naar aanleiding van dit onderzoek

Van de 35 bezochte scholen zijn niet alleen de afzonderlijke elementen van de vraagstelling van dit onderzoek in kaart gebracht. Er is ook gekeken of er mogelijk verbanden tussen de verschillende thema's bestaan; tussen veiligheidsbeleid, betrokkenheid, leerlingenzorg en veiligheidsbeleving. Een analyse van de ingevulde vragenlijsten en van de bevindingen van de inspecteurs, leidt tot een eerste beeld van de samenhang van de thematiek in en tussen de vijf bezochte scholen geclusterd naar onderwijssector.

Dit leidt tot de volgende hypothesen voor nader (inspectie)onderzoek:

- Niet de aanwezigheid van een veiligheidsbeleid in scholen, maar (georganiseerde) bekendheid en doorwerking van dit beleid bij leerlingen, personeel en ouders is een essentiële factor voor vergroting van veiligheid(sbeleving) op scholen.
- Grotere betrokkenheid van leerlingen en personeel is een belangrijke voorwaarde voor een succesvol veiligheidsbeleid met meer draagvlak voor een preventieve aanpak op de school. Het leidt niet automatisch tot minder incidenten en een grotere veiligheidsbeleving, maar er wordt van de incidenten geleerd.
- Veiligheid op school dient niet te worden afgelezen aan de hand van het aantal incidenten en het bestaan van beleid, maar aan de manier waarop de school omgaat met die incidenten.
- Het komt de veiligheid op school ten goede als er op schoolniveau een relatie wordt gelegd tussen opvallende bevindingen uit de leerlingenzorg en de preventieve veiligheidsaanpak op de school.

1 Achtergrond van het onderzoek

1.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt eerst de aanleiding van het onderzoek beschreven. Daarna volgt een aantal paragrafen met hoofdlijnen van eerder inspectieonderzoek en de verschillende veiligheidsmonitoren, die dienen als context voor dit onderzoek (Van Aarsen en Hoffius, 2007; Mooij, De Wit en Polman, 2008; Neuvel, 2009).

Gestart wordt met een beknopte geschiedenis van het inspectietoezicht op veiligheid en burgerschap op scholen. Vervolgens komt de beleidsontwikkeling op basis van het door de inspectie gehanteerde onderscheid aan de orde: *inzicht* in veiligheidsbeleving en incidenten, en *beleid*, bestaande uit enerzijds preventieve maatregelen ter voorkoming van incidenten en anderzijds curatieve maatregelen voor een adequate afhandeling van incidenten. Daarbij wordt ook ingegaan op wat er bekend is over het onderwijsaanbod op het gebied van veiligheid. Daarna wordt stilgestaan bij enkele interventies waarvan op grond van onderzoek is aangetoond dat deze bijdragen aan een veilige school: het leggen van een relatie tussen de leerlingenzorg en veiligheid (Mooij, De Wit en Polman, 2008) en het betrekken van personeel en leerlingen bij het opstellen, uitvoeren en evalueren van (school)regels (Mooij, Selten en Smeets, 1998).

1.2 Aanleiding

'Veiligheid is en blijft een noodzakelijke voorwaarde voor kwalitatief goed onderwijs', schrijven de bewindslieden aan de Tweede Kamer in januari 2009 in de tweejaarlijkse veiligheidsbrief. Het inrichten van een verplicht uniform registratiesysteem is één van de maatregelen uit de brief die bedoeld is om het reeds bestaande veiligheidsbeleid op de scholen te versterken. De verplichte incidentenregistratie voor scholen in het basis-, voortgezet- en middelbaar beroepsonderwijs gaat per 1 augustus 2011 in.

Uit de verschillende monitoronderzoeken blijkt dat gemiddeld 10 procent van de leerlingen en personeelsleden zich niet veilig voelt op school of in de omgeving van de school (Van Aarsen en Hoffius, 2007; Mooij, De Wit en Polman, 2008; Neuvel, 2009a en 2009b).

In de steekproefonderzoeken in het primair- en voortgezet onderwijs die de inspectie houdt ten behoeve van het Onderwijsverslag zijn indicatoren opgenomen over veiligheid. De inspectie constateert in het Onderwijsverslag 2008/2009 dat in 2009 gemiddeld 83 procent van de basisscholen de sociale veiligheid van leerlingen en personeel waarborgt. In het voortgezet onderwijs heeft 98 procent van de scholen een voldoende ontwikkeld veiligheidsbeleid.

Uit themaonderzoeken van de inspectie, zoals het onderzoek naar seksuele diversiteit en seksuele weerbaarheid, komt een genuanceerder beeld naar voren over de veiligheid op scholen dan uit de (schriftelijke) steekproeven. Veel scholen beschikken weliswaar inmiddels over een veiligheidsbeleid, bovengenoemd thematisch onderzoek *Weerbaar en Divers* wijst uit dat dit beleid in een aantal gevallen nog niet echt van het papier is gekomen: *Directies die informatie via de vragenlijsten verstrekken, zullen niet alles weten wat er in een school gebeurt. Bij bezoeken van de inspectie, waar veel meer gesprekspartners zijn ondervraagd dan alleen de directeuren, blijkt dat er*

sterke aanwijzingen zijn dat incidenten vaker voorkomen dan uit de schriftelijke steekproeven naar voren komt (Inspectie van het Onderwijs, 2009b).

Deze conclusie is een belangrijke reden om in 2009/2010 een themaonderzoek te verrichten naar veiligheid.

1.3 Veiligheid en burgerschap op scholen: toezicht door de inspectie

Vanaf 2006 heeft de inspectie het beleid van scholen rond sociale veiligheid beoordeeld op basis van een aantal indicatoren. Scholen worden geacht inzicht te hebben in de veiligheidsbeleving van leerlingen en personeel en in de incidenten die zich op de school voordoen. Zij moeten een beleid hebben dat gericht is op het voorkomen van incidenten (preventief beleid) en een beleid dat is gericht op het adequaat afhandelen van incidenten, mochten die zich op de school voordoen (curatief beleid). Scholen die aan twee van de drie vereisten (inzicht, preventie, curatie) voldoen, krijgen een voldoende beoordeling.

In 2007/2008 heeft de inspectie risicogericht toezicht ingevoerd. Op basis van een risicoanalyse stelt de inspectie vast of een onderzoek naar de kwaliteit op een onderwijsinstelling wenselijk is. Bronnen voor de risicoanalyse zijn de leerresultaten van de leerlingen, signalen uit de samenleving (bijvoorbeeld klachten) en kengetallen en jaarstukken. Urgente klachten over bijvoorbeeld pesten of andere onveiligheid kunnen leiden tot een nader onderzoek op een school; de veiligheidssituatie wordt niet meer standaard op iedere school beoordeeld.

Vanaf 2008/2009 maken vragen over incidenten en veiligheidsbeleid niet langer deel uit van de steekproefonderzoeken door de inspectie. Reden hiervoor is het feit dat er voor de verschillende sectoren inmiddels monitoren beschikbaar zijn (Mooij, De Wit en Polman, 2008).

Scholen hebben vanaf 2006 de wettelijke opdracht om actief burgerschap en sociale integratie te bevorderen. De inspectie volgt de ontwikkeling van het burgerschapsonderwijs sinds die tijd, onder andere via een representatief vragenlijstonderzoek onder scholen voor primair en voortgezet onderwijs. Hierin is ook eind 2009 informatie verzameld onder schoolleiders, gericht op de verschillende aspecten van burgerschapsonderwijs. Het burgerschapsonderwijs wordt hierbij opgevat als instrument voor de socialisatie van nieuwe generaties leerlingen. Houdingen en gedragingen die sociale integratie kunnen ondermijnen, kunnen de sociale veiligheid beïnvloeden (Inspectie van het Onderwijs, 2010). Daarmee heeft het aanbod gericht op actief burgerschap, naast een socialiserende functie, tevens een preventieve functie in het kader van het beleid gericht op sociale veiligheid.

1.4 Beleidsontwikkeling op scholen

Inzicht: veiligheidsbeleving en incidenten

Primair onderwijs

De meeste directeuren, leerkrachten, ouders en leerlingen in het primair onderwijs geven hoge rapportcijfers voor de beoordeling van de sociale veiligheid van leerlingen. Veiligheid in het speciaal onderwijs scoort bij alle respondenten relatief het laagst. Directeuren van scholen die in sterk verstedelijkte gebieden liggen geven de sociale veiligheid op hun school gemiddeld een lager cijfer dan andere directeuren (Van Aarsen en Hoffius, 2007).

Tabel 1.4a Beoordeling van de sociale veiligheid van leerlingen (rapportcijfer)

	Basisonderwijs	Sbo	So	Totaal
Directeur	8,2	7,9	7,8	8,2
Leraar	8,1	8	7,5	8,1
Ouder	8,4	8,3	7,9	8,4
Leerling	8,5	8,6	7,6	8,5

(Bron: Van Aarsen en Hoffius, 2007)

De helft van de basisscholen heeft te maken met fysiek geweld tussen leerlingen. Een kwart van de scholen voor speciaal basisonderwijs en ongeveer de helft van de scholen voor speciaal onderwijs maakt ook fysiek geweld tussen leerlingen en personeel mee. De eerder door de inspectie gesignaleerde trend van een toename van digitale incidenten (intimideren via sms, e-mail of internet) zette zich vanaf 2007/2008 niet door (Inspectie van het Onderwijs, 2009).

Voortgezet onderwijs

Uit de landelijke veiligheidsonderzoeken (Mooij, de Wit en Polman, 2008) blijkt dat ruim 90 procent van de leerlingen in het voortgezet onderwijs zich veilig voelt in en rond de school; datzelfde geldt voor de docenten. Leerlingen in het (voortgezet) speciaal onderwijs voelen zich minder veilig dan andere leerlingen. Zij maken als slachtoffer, dader of getuige ook meer incidenten mee dan leerlingen op andere schoolsoorten. Het personeel voelt zich over het algemeen veilig (90 procent of hoger).

Leerlingen voelen zich relatief het meest slachtoffer van verbaal geweld, gevolgd door licht lichamelijk geweld. Ook personeel voelt zich relatief het meest slachtoffer van verbaal geweld

Mbo

Ook in het mbo voelen de meeste deelnemers zich veilig (Neuvel, 2009). Het veiligheidsgevoel van deelnemers is daarbinnen afhankelijk van de situatie. Circa 95 procent van de deelnemers voelt zich veilig in de lesruimten; 89 procent voelt zich veilig in de directe omgeving van de school.

Circa 6 à 7 procent van het personeel voelt zich niet veilig. Het blijkt moeilijk de percentages van onveiligheid onder leerlingen en personeel verder naar beneden te brengen. Volgens Neuvel (2009c) is hiervoor in elk geval gericht beleid op de veiligheid van risicogroepen noodzakelijk. Daarnaast moet terugdringen van spijbelen, pestgedrag, discriminatie en bedreigingen de percentages van onveiligheid verder verkleinen.

Veiligheidsbeleid

De meeste scholen hebben een veiligheidsbeleid.

In het *primair onderwijs* steeg het aantal scholen dat een veiligheidsbeleid heeft van 20 procent in 2003 naar 80 procent in 2007. Op deze scholen is een vertrouwenspersoon aangesteld, wordt bij incidenten contact opgenomen met ouders, en/of zijn er schoolregels opgesteld, aangescherpt of opnieuw onder de aandacht gebracht. Scholen in het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs hebben vaker te maken met geweldsincidenten. Zij beschikken vaker over een opgesteld schoolveiligheidsbeleid dan hun collega's in het regulier basisonderwijs. Ook zetten zij meer vormen van veiligheidsbeleid in (Van Aarsen en Hoffius, 2007).

In het *voorgezet (speciaal) onderwijs* wordt tussen 2006 en 2008 ook een significante toename van de beleidsontwikkeling geconstateerd. Het gaat dan om een expliciet veiligheidsbeleid, registratie van incidenten en aandacht voor regels en omgang met incidenten (Mooij, De Wit en Polman, 2008).

Ook in het *mbo* wordt sinds begin 2000 een grote toename van de aandacht voor integraal veiligheidsbeleid geconstateerd (Neuvel, 2009c). De doorwerking van dat beleid behoeft verbetering. Zo geeft de helft van het mbo-personeel aan niet op de hoogte te zijn van het beleid, en geeft de helft van de deelnemers aan niet te weten of er gedragsregels zijn op het terrein van veiligheid.

Onderwijsaanbod

Onderdeel van een preventief beleid is een gericht onderwijsaanbod op het gebied van veiligheid voor alle leerlingen.

Het aanbod gericht op de bevordering van actief burgerschap en sociale integratie volgt de inspectie al enkele jaren. Uit landelijke steekproeven die een representatief beeld per sector geven, blijkt dat scholen de meeste aandacht besteden aan sociale vaardigheden, leren van omgangsregels en basiswaarden. Kennis van democratie en andere culturen komt weinig aan de orde, zo bleek in 2008 en 2009.

In het Onderwijsverslag 2008/2009 constateert de inspectie voor het derde opeenvolgende jaar dat weinig ontwikkeling zichtbaar is in het burgerschapsonderwijs. Burgerschap blijft vaak steken in een bundeling van meer of minder toevallige activiteiten en projecten, die scholen als invulling van de burgerschapsopdracht zien. De zorg voor de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs is nu in het basisonderwijs op een derde van de scholen onvoldoende en in het voortgezet onderwijs op circa de helft.

Risicofactoren die de veiligheidsbeleving van leerlingen negatief beïnvloeden zijn spijbelen, drugs, alcoholgebruik, wapenbezit en vraagstukken rond seksuele weerbaarheid en loverboys (Mooij, De Wit en Polman, 2008; Neuvel, 2009a). Van voorlichting over deze risicofactoren kan mogelijk een preventieve werking uitgaan. In de verschillende monitors is de aanwezigheid en/of kwaliteit van een dergelijk aanbod niet onderzocht.

Uit het onderzoek van de inspectie naar seksuele diversiteit en seksuele weerbaarheid (Inspectie van het Onderwijs, 2009b) onder 35 scholen voor voortgezet onderwijs en mbo bleek dat het meeste aanbod wordt ingevuld in de vorm van projecten met externe partijen en docentafhankelijk is. Leerlingen die zichzelf relatief het minst weerbaar vinden, zitten op schoolsoorten waar het minste beleid en het minst gesystematiseerde aanbod bestaat dat gericht is op weerbaarheid en seksuele diversiteit (in het voortgezet speciaal onderwijs, praktijkonderwijs en vmbo).

1.5 Leerlingenzorg en veiligheid

Mooij geeft aan dat uit analyse van sterk de aandacht trekkende incidenten in binnen- en buitenland blijkt dat het hierbij vaak individuele leerlingen of enkele groepen leerlingen betreft. Veelal waren eerdere risicosignalen al bekend, op diverse wijzen, maar ontbrak het aan een voldoende preventieve en voldoende effectieve aanpak. Hij trekt hieruit de conclusie dat relevant risicogedrag bij jonge leerlingen tijdig(er) en adequaat dient te worden onderkend en ondervangen: 'Zoiets vraagt op individuele (risico)leerlingen toegespitste preventie en een intensievere aanpak dan gebruikelijk, inclusief inzet van expertise van buiten de school' (Mooij, De Wit en Polman, 2008).

Stand van zaken leerlingenzorg

In het Onderwijsverslag 2008/2009 constateert de inspectie dat 25 procent van de scholen in het primair onderwijs een onvoldoende beoordeling heeft op leerlingenzorg. Dat wordt veroorzaakt doordat op deze scholen geen handelingsplannen zijn, de plannen niet consequent worden

uitgevoerd en/of de effecten van de geboden zorg niet geëvalueerd worden. Datzelfde geldt voor 17 procent van de scholen voor voortgezet onderwijs.

In het speciaal basisonderwijs beoordeelt de inspectie 75 procent van de scholen van voldoende kwaliteit. De inspectie constateert dat veel scholen nog onvoldoende helder hun criteria hebben vastgesteld aan de hand waarvan zij bepalen wanneer normale begeleiding van leerlingen overgaat in zorg. Het verfijnen van groepsplannen is eveneens een aandachtspunt.

Bijna alle scholen voor praktijkonderwijs hebben individuele ontwikkelplannen ontwikkeld. Aansluitend moeten er ook individuele transitieplannen worden ontwikkeld voor de aansluiting tussen praktijkonderwijs en de arbeidsmarkt.

Een derde van de scholen voor speciaal (voortgezet) onderwijs is zwak of zeer zwak, aldus de inspectie. De grote meerderheid van deze scholen evalueert handelingsplannen onvoldoende of volgt de ontwikkeling van de leerlingen niet systematisch.

In het mbo kennen de meeste instellingen inmiddels een zorgstructuur en een Zorgadviesteam (ZAT). Uit de monitor van het Nationaal Jeugdinstituut (Van der Steenhoven, Brinkman en Van Veen, 2009) blijkt dat twee derde van de roc's en aoc's een beleid heeft op psychosociale begeleiding van deelnemers en 80 procent over een Zorgadviesteam beschikt. Uit een verkennend onderzoek onder acht instellingen door de inspectie uit 2009 blijkt dat voor zorgleerlingen die instromen in het mbo nog verbeteringen mogelijk zijn: de informatie uit de intake wordt onvoldoende gebruikt voor de begeleiding, over de begeleiding is weinig vastgelegd en de effecten van de begeleiding worden onvoldoende geëvalueerd. Het is niet duidelijk of een betere begeleiding tot minder uitval leidt.

Relatie leerlingenzorg en veiligheid

Aandacht voor zorg vergroot niet automatisch de sociale veiligheid op een school. Individuele leerlingenzorg is hier niet primair op gericht; deze zorg is gericht op individuele cognitieve of sociaal-emotionele ondersteuning. Risicofactoren voor de (sociale) veiligheid op school, zoals gedragsproblemen, opvoedingsproblemen in het gezin en criminaliteit, kunnen mogelijk overlappen met signalen uit de leerlingenzorg.

Over de relatie tussen leerlingenzorg en veiligheid zijn bij de inspectie nog geen systematische gegevens bekend. Omdat uit onderzoek blijkt dat vroegtijdige signalering, toegespitste preventie en een intensievere aanpak dan gebruikelijk kan leiden tot tijdige en adequatere aanpak van risicogedrag, vindt in dit onderzoek een eerste verkenning plaats naar de vraag of scholen een relatie leggen tussen de leerlingenzorg en veiligheid.

1.6 Betrokkenheid personeel en leerlingen bij het opstellen, uitvoeren en evalueren van (school)regels

Een veilige school raakt iedereen. Werken aan een veilige school vereist een brede betrokkenheid van leraren, leerlingen, schoolleiding, niet-onderwijzend personeel en ouders (Blok, Derriks en De Kat, 2005). De betrokkenheid betreft ook het proces van totstandkoming, uitvoering en evaluatie van (school)regels of veiligheidsbeleid.

Naast de rol van personeel is ook de betrokkenheid van leerlingen een cruciale bouwsteen om een veilige school te realiseren. Zo blijkt uit onderzoek dat aantoonbare vergroting van de veiligheid in

het voortgezet onderwijs een aanpak vereist waarbij leerlingen gedragsregels formuleren en betrokken zijn bij de handhaving (Mooij, Selten en Smeets, 1998).

Voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs is, in het kader van het 'Programma Geweld' (2008)¹, een gedragscodeprogramma ontwikkeld. Hierin worden leerlingen gestimuleerd om samen een gedragscode te ontwikkelen om zo ongewenst gedrag in en buiten de school tegen te gaan en op de langere termijn positieve gedragsverandering te bewerkstelligen. Dit initiatief werd recent geëvalueerd (Tönis, Smit, De Zoete en Van Lakerveld, 2010). Uit dit onderzoek blijken tot op heden weinig positieve effecten van het programma bij de leerlingen als het gaat om hun sociale opvattingen of hun concrete gedrag. Geconstateerd wordt tegelijkertijd dat het programma op veel scholen niet zo is uitgevoerd als de bedoeling was en dat de uitvoering vaak niet voldeed aan de minimumvariant. Er is geen sprake van een schoolbrede benadering; de uitvoering lijkt een tamelijk geïsoleerde activiteit.

In dit inspectieonderzoek is een onderzoeksvraag uitgewerkt naar de betrokkenheid van leerlingen en personeel bij het totale veiligheidsbeleid van de school. Daarnaast is onderzocht of er een relatie bestaat tussen die betrokkenheid, de veiligheidsbeleving en het voorkomen van incidenten.

1 Kabinetsprogramma gericht op het terugdringen van geweld met 20 procent ten opzichte van 2006, gestart in 2008

2 De opzet van het onderzoek

Onderzoeksvragen

De centrale vraag van dit onderzoek is:

Leidt een veiligheidsbeleid van scholen en betrokkenheid van leerlingen en personeel bij dat beleid tot een gunstiger veiligheidsbeleving en meer veiligheid voor leerlingen en personeelsleden in en om de school?

De volgende deelvragen zijn hierbij geformuleerd:

- Hebben scholen de drie elementen van het veiligheidsbeleid die de inspectie onderscheidt (systematisch inzicht en registratie, preventieve maatregelen en curatieve maatregelen) uitgewerkt?
- Is er een relatie tussen de leerlingenzorg en het veiligheidsbeleid van scholen?
- Zijn leerlingen en personeelsleden betrokken bij het opstellen, uitvoeren en evalueren van het veiligheidsbeleid?
- Leidt een grotere betrokkenheid bij het veiligheidsbeleid van leerlingen en personeelsleden tot een gunstiger veiligheidsbeleving van leerlingen en personeelsleden en tot minder incidenten in en om de school?

2.1 Uitvoering van het onderzoek

Voor de beantwoording van de onderzoeksvragen zijn de volgende onderzoeksactiviteiten uitgevoerd:

- analyse van beschikbare (onderzoeks)literatuur (zie hoofdstuk 1);
- casestudies op scholen voor primair onderwijs, voortgezet onderwijs en mbo-opleidingen.

Casestudies

Er is voor casestudies gekozen omdat een verdiepend onderzoek beoogd werd. Gezien de daartoe noodzakelijke omvang en spreiding kon er geen representatief onderzoek worden uitgevoerd. Casestudies bieden de mogelijkheid dieper op de materie in te gaan. Zij kunnen inzichten opleveren om, aanvullend op de beschikbare gegevens uit onder andere de bestaande veiligheidsmonitors, kennis te verdiepen en mogelijk tot nieuwe hypothesen te komen. Bijvoorbeeld over het verband tussen het veiligheidsbeleid, preventie, de betrokkenheid van personeel en leerlingen en de leerlingenzorg. Of om bijvoorbeeld iets over de effecten van preventief beleid te kunnen zeggen, is het van belang ervoor te zorgen dat de mogelijke variatie ook in de (keuze van) casussen voorkomt.

Selectie scholen

Om de scholen te selecteren is gebruikgemaakt van de inspectie -eigen informatie in de databestanden en uit eerder toezicht. De directie-vragenlijsten over incidenten en veiligheid zijn geanalyseerd. Er zijn zowel scholen met positieve als met negatieve inspectieoordelen rond sociale veiligheid geselecteerd, om er zeker van te zijn dat er voldoende variatie in de casussen was. Daarnaast is gekeken naar signalen die de inspectie ontving en analyses van extern onderzoek, zoals:

- JOB enquête voor mbo;
- Monitor vo en po;

Bij de selectie van de scholen/locaties is rekening gehouden met regionale spreiding, denominatie en schoolsoort. In het mbo is gelet op een vertegenwoordiging van de verschillende sectoren en regionale spreiding.

De selectie was erop gericht om een zo aannemelijk mogelijk beeld te krijgen van de belangrijkste vragen en problemen rond veiligheid die in de verschillende onderwijssectoren spelen.

Er zijn 35 locaties/scholen onderzocht, verdeeld over zeven categorieën:

1. vijf basisscholen
2. vijf scholen voor speciaal basisonderwijs
3. vijf scholen voor voortgezet speciaal onderwijs, waarvan één school cluster 2 en vier cluster 4-scholen
4. vijf scholen voor vmbo (één categorale TL-school, overige scholen met aanbod basisberoepsgerichte tot en met gemengde leerweg)
5. vijf scholen voor praktijkonderwijs
6. vijf havo/vwo-scholen
7. vijf bve-afdelingen (één vakschool in de techniek, één aoc, één afdeling gezondheid & welzijn, één economie en één horeca & toerisme)

Door de onderverdeling in zeven categorieën van vijf scholen elk zijn de grote onderwijssectoren (basisscholen, vmbo, havo/vwo en mbo) sterk ondervertegenwoordigd. Kleinere sectoren als speciaal basisonderwijs (sbo), voortgezet speciaal onderwijs (vso) en praktijkonderwijs (pro) zijn oververtegenwoordigd. Hiervoor is bewust gekozen omdat uit de landelijke veiligheidsmonitoren blijkt dat vooral er in scholen voor speciaal onderwijs, waar veel leerlingen met gedragsproblemen bij elkaar komen, meer gevoelens van onveiligheid leven dan op reguliere scholen voor basis- en voortgezet onderwijs. Ook zijn de relatief sterk verstedelijkte gebieden in de 35 casussen sterker vertegenwoordigd dan het aandeel dat zij landelijk hebben; eerdere onderzoeken hebben laten zien dat in verstedelijkte gebieden de onderzochte problematiek sterker dan elders aan de orde is. Door extra in te zoomen op groepen scholen waar vanuit eerdere monitors en de literatuur specifieke vragen en ontwikkelingen naar voren zijn gekomen, is het de verwachting dat er in de cases een zo breed mogelijk geschakeerd palet naar voren komt van de aspecten die met veiligheid te maken hebben.

Werkwijze casestudies

Op de onderzochte scholen zijn ter plekke beleidsdocumenten bekeken, is de incidentenregistratie (voor zover aanwezig) geraadpleegd en is aandacht besteed aan het aanbod van de school. Op de locaties/scholen zijn gesprekken gevoerd met leerlingen, leraren, conciërges en ondersteunend personeel, leerlingbegeleiders/zorgcoördinatoren en vertrouwenspersonen en management. In het primair en voortgezet onderwijs is eveneens gesproken met ouders. Tevens zijn er vragenlijsten uitgezet onder leerlingen en personeel.

In de gesprekken zijn de volgende thema's aan de orde geweest:

- incidenten, met focus op schooljaar 2009/2010²;
- veiligheidsbeleving betrokkenen op en rond de school/locatie;
- veiligheid op en rond de school: inzicht en beleid, incidentenregistratie;

2 Als definitie voor een incident wordt gehanteerd: het opzettelijk agressief of antisociaal handelen dat door schoolregels of wetgeving verboden is (Mooij en De Wit, 2009).

- aanbod gericht op sociale competenties, ongewenst gedrag en sociale veiligheid, diversiteit in de samenleving en burgerschap, (voorlichting over) risicofactoren als alcohol, drugs, seksuele weerbaarheid en loverboys;
- leerlingenzorg en veiligheidsbeleid;
- betrokkenheid leerlingen en personeel bij opstellen, uitvoeren en evalueren van veiligheidsbeleid en gedragsregels.

De agenda die tijdens de schoolbezoeken als leidraad diende, is gebaseerd op de indicatoren uit de toezichtkaders van de verschillende sectoren over sociale veiligheid en burgerschap zoals vastgesteld voor het schooljaar 2009/2010. Voor het thema leerlingenzorg en veiligheid is aangesloten bij de indicatoren over de leerlingenzorg uit de toezichtkaders voor de verschillende betrokken onderwijssectoren (zie bijlage 2).

Omdat maar met een beperkt aantal leerlingen en personeelsleden kon worden gesproken, heeft de inspectie ook op alle bezochte scholen/locaties vragenlijsten uitgezet. Per leerjaar onder ten minste één klas leerlingen, waarbij in het primair onderwijs alleen de bovenbouwklassen zijn benaderd. Voorts is bij maximaal veertig personeelsleden per school/locatie een vragenlijst uitgezet. De vragenlijsten zijn ter plekke uitgedeeld en ingenomen.

Ieder bezoek nam een dag in beslag en is door twee personen afgelegd. Een van hen was een inspecteur met ervaring in het primair onderwijs, voortgezet onderwijs of mbo. De tweede persoon was eveneens een inspecteur of inspectiemedewerker. De eerste inspecteur was verantwoordelijk voor het voeren van alle gesprekken, de tweede voor het uitzetten en weer innemen van de vragenlijsten.

Vragenlijsten

De uitgezette en ingevulde lijsten zijn de dag van het bezoek weer ingenomen en daarna door bureau KBA geanalyseerd en vergeleken. De vragenlijsten die zijn afgenomen bij leerlingen zijn in grote mate vergelijkbaar met die van docenten en overig personeel. In de tekst zal worden aangegeven waar de voorgelegde vraagstelling uiteenliep.

Tabel 2.1a Ingevulde vragenlijsten per schooltype op de 35 bezochte scholen

	Basis (N=5)	Sbo (N=5)	Vso (N=5)	Pro (N=5)	Vmbo (N=5)	havo/vwo (N=5)	Mbo (N=5)	Totaal (N=35)
Leerlingen	218	300	275	267	263	633	431	2437
Personeel	59	109	98	55	80	129	142	671

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

Omdat er op sbo-, vso- en praktijkscholen meer jongens dan meisjes zitten, hebben meer jongens dan meisjes de vragenlijst ingevuld. Het vmbo is ten opzichte van havo/vwo ondervertegenwoordigd. Tijdens de schoolbezoeken waren veel leerlingen op stage of konden zij vanwege tentamens geen vragenlijst invullen.

Voor de groep docenten en onderwijsondersteunend personeel is de verdeling ruwweg tweemaal zoveel docenten als onderwijsondersteuners. Zowel in het voortgezet onderwijs (vo) als in het mbo waren vrijwel evenveel mannen als vrouwen onder degenen die een vragenlijst invulden. Binnen het primair onderwijs (po) was die verhouding ongeveer een op drie; met name in het basisonderwijs was het aandeel vrouwen onder het personeel hoog (82 procent), en in het sbo ook aanzienlijk (73 procent). Dit lijkt in lijn met de samenstelling van het personeelsbestand. Op basisscholen waren in 2007 16,9 procent mannen werkzaam (SBO, 2010).

Bij het interpreteren van de gegeven antwoorden is rekening gehouden met de specifieke samenstelling van groepen casussen en populaties. Daarom worden nauwelijks totaalcijfers over alle zeven schooltypes gegeven, maar wordt vooral op het niveau van de schooltypes gerapporteerd. Waar mogelijk en verantwoord wordt een onderlinge vergelijking tussen de sectoren gemaakt.

2.2 Constructie van onderzoeksinstrumenten

Vragenlijsten voor leerlingen en personeel

Bij de constructie van de vragenlijsten is zo veel mogelijk gebruikgemaakt van bestaande items en instrumenten die ofwel binnen de inspectie ofwel door andere onderzoekers al ontwikkeld waren (Mooij, De Wit en Polman, 2008).

Gespreksleidraden en werkinstructie

Voor alle gesprekken zijn leidraden ontwikkeld, waarbij steeds eerst is uitgegaan van de indicatoren voor veiligheid, burgerschap en leerlingenzorg uit de waarderingskaders voor po, speciaal onderwijs, vo en bve (mbo).

Voor de inspecteurs was een werkinstructie beschikbaar, aan de hand waarvan ze hun bezoek aan scholen en instellingen konden inrichten. Voor contactpersonen op scholen en instellingen was een informatief document beschikbaar, waarin beschreven stond welke activiteiten de inspectie wilde uitvoeren en welke activiteiten van de scholen en instellingen werden verwacht.

Na afloop van het onderzoek vond dezelfde dag een mondelinge terugkoppeling plaats op de school.

Analyse kwantitatieve gegevens

Op grond van de ontvangen vragenlijsten zijn rechte tellingen samengesteld met de uitslagen per vraag. Deze antwoorden zijn, voor zover zinvol, ook geanalyseerd naar groepskenmerken, persoonskenmerken en schooltype; hiervoor zijn kruistabellen gemaakt. Een aantal samenhangende vragen is bijeengebracht in schalen voor leerlingen/deelnemers en voor het personeel. Bij de constructie van de schalen hebben alle items eenzelfde wegingsfactor gekregen.

De vragen die betrekking hebben op veiligheidsbeleid en veiligheidsbeleving zijn geclusterd in een tweetal schalen die voor zowel leerlingen als personeel zijn geconstrueerd:

- het (veiligheids)beleid van de instellingen;
- de veiligheidsbeleving van de betreffende categorie.

Deze schalen zijn betrouwbaar omdat zij een hogere Cronbachs alfa³ kennen dan 0,7. De informatie over andere thema's wordt per item weergegeven. Het gaat dan om de betrokkenheid van leerlingen en personeel bij het opstellen, uitvoeren en evalueren van de regels, de leerlingenzorg, het aanbod en incidenten. Vanwege het karakter van het onderzoek is bij een analyse van de kwantitatieve gegevens geen vergelijking gemaakt tussen de verschillende sectoren. De uitkomsten zijn zoveel mogelijk vergeleken met de uitkomsten van de schoolbezoeken en enkele opvallende bevindingen, bijvoorbeeld over de spreiding van uitkomsten tussen de vijf bezochte scholen binnen een sector worden weergegeven.

3 Cronbachs a (alfa) is een maat voor de interne consistentie van vragenlijsten. De waarde a is een indicatie van de mate waarin een aantal items die in een schaal zijn samengevoegd hetzelfde meten, in dit geval bijvoorbeeld het veiligheidsbeleid. In de vragenlijsten zijn meerdere vragen opgenomen over veiligheidsbeleid op school. Cronbachs a geeft aan in hoeverre betreffende items inderdaad het veiligheidsbeleid meten, door te berekenen of de antwoorden van een grote groep respondenten op deze items consistent zijn. Cronbachs a kan op verschillende momenten worden toegepast. Cronbachs a kan waarden aannemen tot 1. Als vuistregel wordt vaak gehanteerd dat een onderzoeksvragenlijst kan worden gebruikt bij een a van 0,70 of hoger.

2.3 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk (hoofdstuk 3) volgen de bevindingen per deelvraag. Daarbij komen achtereenvolgens aan bod:

- de beleidsontwikkeling op de scholen (inzicht en registratie, preventief en curatief beleid);
- aanbod, dat als onderdeel van preventief beleid op de bezochte scholen in alle gesprekken aan de orde is geweest en ook een thema was in de vragenlijsten;
- leerlingenzorg en veiligheidsbeleid;
- betrokkenheid leerlingen en personeelsleden;
- veiligheidsbeleving;
- incidenten.

In hoofdstuk 4 volgen de antwoorden op de deelvragen en de hoofdvraag van het onderzoek.

3 Veiligheid op 35 scholen

In dit hoofdstuk wordt per thema eerst een algemeen overzicht gegeven van de resultaten van de schoolbezoeken. Aansluitend worden de resultaten uit de vragenlijsten weergegeven. Daarna volgt een inkleuring per onderwijssector, gebaseerd op de schoolbezoeken. Opvallende bevindingen uit de bezoeken worden vergeleken met de uitkomsten van de vragenlijsten op betreffende scholen. De verschillende paragrafen worden afgesloten met een aantal conclusies.

3.1 Beleid: inzicht en registratie, preventie, curatie

Algemeen beeld bezoeken

Inzicht

Tijdens de schoolbezoeken is onderzocht of op de scholen de drie elementen aanwezig zijn die de inspectie onderscheidt als het gaat om veiligheidsbeleid: systematisch inzicht (weten hoe betrokkenen op school de veiligheid beleven), preventief beleid (maatregelen om incidenten te voorkomen) en curatief beleid (een gesystematiseerde aanpak om incidenten op te lossen of aan te pakken).

De bezochte scholen voor basisonderwijs, voor speciaal basisonderwijs (sbo) en speciaal onderwijs (so) hebben het minst systematisch inzicht in de veiligheidsbeleving. Op de meerderheid van de scholen is een preventief beleid aanwezig. Dat bestaat ten minste uit een aantal school- en klassenregels en een pestprotocol. Curatief beleid is op een minderheid van de scholen vastgesteld in het speciaal basisonderwijs, het speciaal onderwijs en havo/vwo.

Tabel 3.1a Aanwezigheid systematisch inzicht, preventie en curatie per schooltype; bevindingen inspectie bij 35 schoolbezoeken

	basis (N=5)	Sbo (N=5)	(v)so (N=5)	Pro (N=5)	Vmbo (N=5)	havo/vwo (N=5)	Mbo (N=5)	totaal (N=35)
Systematisch inzicht	1	1	-	4	4	4	4	18
Preventief beleid	4	3	3	4	3	3	4	24
Curatief beleid	3	2	1	4	4	2	5	21

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

Registratie

Tijdens de schoolbezoeken is onderzocht of de scholen over een incidentenregistratie beschikken en zo ja, op welke wijze er wordt geregistreerd.

Tabel 3.1b scholen met een vorm van incidentenregistratie; bevindingen inspectie bij 35 schoolbezoeken

	Basis (N=5)	Sbo (N=5)	(v)so (N=5)	Pro (N=5)	Vmbo (N=5)	havo/vwo (N=5)	Mbo (N=5)	totaal (N=35)
Aantal scholen	3	4	4	5	3	3	5	27
Registratie alleen op leerling-niveau	3	2	3	5	1	1	-	15
Op schoolniveau	-	2	1	-	2	2	5	12

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

27 van de 35 bezochte scholen houden een vorm van incidentenregistratie bij. Bij meer dan de helft (vijftien) van deze registrerende scholen gaat het om een beperkte registratie; zij maken een aantekening in een leerling-dossier of een logboek. Twaalf scholen houden een registratie bij op schoolniveau. Op drie van deze scholen wordt aangegeven dat ook is afgesproken wat er geregistreerd moet worden; dit betreft één havo-/vwo-school en twee mbo-locaties. De andere negen scholen/locaties geven aan dat er discussie is over wat er wel en wat er niet moet worden geregistreerd of melden dat verschillende docenten/mentoren op verschillende wijzen registreren. Tijdens de bezoeken van scholen met een registratiesysteem viel op dat veel betrokkenen niet op de hoogte zijn van het bestaan van een dergelijk systeem.

Resultaten vragenlijsten leerlingen en personeelsleden bezochte scholen

Uit een aantal items is een schaal veiligheidsbeleid geconstrueerd. Deze schaal meet of er volgens betrokkenen in de praktijk sprake is van een beleidsmatige en duidelijke aanpak, niet of er formeel een beleid is vastgelegd.

Tabel 3.1c veiligheidsbeleid volgens leerlingen en personeel in zeven sectoren op 35 scholen, schaal 1-100⁴

	Basis (NL=209 ; NP=38)	Sbo (NL=283 ; NP=67)	(v)so (NL=263 NP=63)	Pro (NL=250 ; NP=42)	Vmbo (NL=252 ; NP=61)	havo/vwo (NL=626; NP=92)	Mbo (NL=428; NP=90)
Leerlingen 35 scholen	67	69	62	76	61	58	53
Personeel 35 scholen	78	80	82	88	80	75	69

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

Bij de leerlingen scoort het veiligheidsbeleid op hun school op zijn best een 7 (70 op een schaal tussen 0 en 100), met uitzondering van het praktijkonderwijs, waar leerlingen een 7.6 scoren. De opvattingen van zowel leerlingen als het personeel van de vijf basisscholen en de vijf scholen in het speciaal basisonderwijs liggen dicht bij elkaar. De spreiding in de antwoorden binnen deze sectoren is gering (minder dan 15 punten) – de verschillen tussen beide groepen zijn daar dan ook relevant voor al die bezochte scholen.

4 NL = aantal respondenten onder leerlingen. NP = aantal respondenten onder personeel.

Het personeel op de vijf praktijkscholen oordeelt zeer verschillend over het beleid op hun school (grote spreiding), personeel op de vijf vmbo-scholen oordeelt minder verschillend. In havo/vwo en mbo zijn de leerlingen minder positief dan het personeel.

Tijdens de schoolbezoeken werd in de havo/vwo-scholen en vooral in het mbo een veiligheidsbeleid aangetroffen. Maar inspecteurs meldden regelmatig dat veel betrokkenen op deze scholen daarvan niet op de hoogte bleken. De antwoorden van de leerlingen in de vragenlijsten lijken ook die richting op te wijzen.

In de opvatting van het personeel is er in elk van de zeven sectoren meer beleid ontwikkeld dan hun leerlingen aangeven. In praktijkonderwijs en vmbo liggen de opvattingen van leerlingen en personeel het dichtst bij elkaar.

Inkleuring per sector

Beleid op basisscholen

Inzicht

Op de meeste bezochte basisscholen bestaat geen systematisch inzicht in de beleving van de veiligheid door leerlingen en personeel. Dat betekent niet dat inzicht geheel ontbreekt. De scholen voeren echter meer geïsoleerde activiteiten uit, zoals tevredenheidsenquêtes onder ouders, maar niet onder personeel en leerlingen, of juist alleen een enquête onder leerlingen. Op één school is meer systematisch inzicht aanwezig via een enquête, die recent ook onder leerlingen is afgenomen. Daaruit bleek volgens de directie dat leerlingen meer kanttekeningen plaatsen dan leraren zouden verwachten.

Registratie

Geen van de onderzochte basisscholen kent een registratie op schoolniveau. In de meeste gevallen is er wel een incidentenregistratiesysteem, maar wordt dit niet gebruikt. Eén school geeft aan vorig jaar een incidentenregistratie te hebben gehanteerd (IRIS: Incidenten Registratie In School). De school is hiermee gestopt omdat het systeem onvoldoende resultaten opleverde voor de school: *Het onderscheid 'dader/slachtoffer' werkt bij ons op school niet goed, omdat het vaak gaat over 'waar twee vechten hebben twee schuld'. Niet alle vormen van incidenten staan beschreven, het systeem geeft geen informatie over recidiverende daders, overzichten zijn vertekend omdat niet alle leerkrachten incidenten melden. Cijfers die de landelijke situatie aangeven ten opzichte van de schoolsituatie voegen niets toe omdat de context van de betreffende scholen ontbreekt, aldus een van de personen met wie gesproken is.*

Beleid

De meeste scholen kennen een preventief beleid. Dit bestaat ten minste uit vastgestelde gedragsregels op school, groepsregels en een pestprotocol. Op deze scholen wordt in de regel ook gewerkt met bepaalde methodieken in het aanbod om de sociale veiligheid van de leerlingen te bevorderen. Zij kennen in meerderheid ook een curatief beleid, gericht op de afhandeling van incidenten; dat bestaat uit handreikingen die zijn opgenomen in het veiligheidsplan. Uit de vragenlijsten komt ditzelfde beeld naar voren.

Eén school kent geen beleid, zoals ouders en leerlingen in de gesprekken aangeven: *Er is een pestprotocol in ontwikkeling. Verder hangt het beleid af van toevalligheden, waarbij de leraar het verschil maakt. Er wordt geen gebruik gemaakt van een vastgestelde methodiek.* Hieraan wordt door de leerkrachten van de school toegevoegd: *In moeilijke situaties geven de bovenschools directeur en het bestuur 'niet thuis'.* Op deze school oordeelt het personeel in de vragenlijsten lager over het veiligheidsbeleid op hun school dan het gemiddelde op de vijf basisscholen; de leerlingen oordelen gemiddeld.

Op een andere school, waar leerlingen tijdens het schoolbezoek aangaven niet op de hoogte te zijn van het beleid, geven de leerlingen ook in de vragenlijsten minder vaak dan gemiddeld op basisscholen aan dat zij vinden dat hun school over een veiligheidsbeleid beschikt. Datzelfde geldt voor het personeel op de school.

Over een effectieve aanpak in het veiligheidsbeleid geeft een school een duidelijk antwoord: *Het aanspreken van ouders blijkt de beste remedie te zijn om recidive te voorkomen; wij doen dit veelvuldig.*

Beleid in het speciaal basisonderwijs (sbo)

Inzicht

Op de meeste bezochte scholen is een systematisch inzicht aanwezig. Er zijn tevredenheidsenquêtes en de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen wordt expliciet gevolgd via een leerlingvolgsysteem. Op één school is dit inzicht afwezig. Deze school kent geen systematiek om de veiligheidsbeleving te achterhalen. Het inzicht is er volgens geledingen wel 'omdat ieder kind in beeld is'. De school komt uit een turbulente tijd en heeft een aantal incidenten, ook die ten aanzien van sociale veiligheid, nog niet afgerond.

Registratie

Twee scholen voor speciaal basisonderwijs hebben een incidentenregistratie op schoolniveau; twee scholen houden incidenten bij in het leerlingendossier en registreren niet op schoolniveau. Eén school registreert niet.

Beleid

De meeste scholen kennen een preventief beleid. Dit beleid omvat veelal een pestprotocol en regels voor school en groep; in een enkel geval is er ook een gedragscode voor leraren vastgesteld. Een apart vraagstuk is het veiligheidsbeleid ten aanzien van het busjesvervoer; dat is niet in alle gevallen aanwezig, aldus leerlingen en ouders.

Scholen die geen vastgesteld beleid kennen, werken naar eigen zeggen vooral met 'ongeschreven regels'. Dan blijken er in de ogen van leerlingen en personeel grote verschillen tussen scholen op te treden. De bezoekende inspecteur van een dergelijke school: *De school zit 'bovenop de veiligheid dan wel incidenten'. Er wordt gehandeld met gezond verstand en naar bevind van zaken, er ligt niets vast in beleid. De aanpak is ad hoc van aard.*

Dit beeld wordt bevestigd in de vragenlijsten: zowel onder het personeel als onder de leerlingen scoort deze school minder dan de andere vier scholen voor speciaal basisonderwijs.

Op een andere school waar geen beleid is, oordeelt de inspecteur dat 'de ongeschreven regels bij iedereen bekend zijn en dat er ook mee gewerkt wordt'. Dit onderschrijven de leerlingen in de vragenlijsten. Zij herkennen het beleid op hun school; het personeel oordeelt daar minder positief.

Een minderheid heeft een curatief beleid. Scholen zien niet altijd de noodzaak hiervan, aldus een schoolleider: *Grote zaken komen niet voor, vooral dankzij gerichte aandacht op het vergroten van de professionaliteit van teamleden: veel cursussen gericht op vergroting van de handelingsbekwaamheid van personeel. Dit levert veel positieve respons op.*

Beleid in het voortgezet speciaal onderwijs (vso)

Inzicht

Op geen van de bezochte scholen bestaat een systematisch inzicht in de beleving van de veiligheid door leerlingen en personeel. Vier van de vijf scholen geven aan dat er inzicht is door gesprekken op school, door nabespreking van incidenten en doordat de school kleinschalig is.

Registratie

In het vso houdt slechts één school een incidentenregistratie bij. Niet iedereen op deze school is op de hoogte van het bestaan van het incidentenregistratiesysteem. Er worden geen analyses gemaakt van de incidenten en zij worden niet geëvalueerd met als doel hier lering uit te trekken. Andere scholen registreren in een logboek – waarin vervolgstappen worden geregistreerd, maar dat niet op schoolniveau wordt geanalyseerd – of registreren niet.

Beleid

De meeste scholen kennen een preventief beleid. Dat omvat in elk geval een pestprotocol en een aantal school- en groepsregels. Op één school gaf de teamleider tijdens het schoolbezoek aan dat het vooral gaat om *steeds blijven praten en zorgen voor duidelijke afspraken met leerlingen en ouders*. Dit herkennen de leerlingen; in hun antwoorden op de vragenlijsten geven zij bovengemiddelde scores voor beleid en betrokkenheid.

Dat een school een beleid heeft, betekent niet dat dit in de praktijk ook wordt toegepast. Een teamleider tijdens het schoolbezoek: *Er zijn wel regels, maar leraren zijn er goed in om deze te omzeilen. Er is geen gedragscode voor leraren en we hebben geen inzicht in wat nieuwe media betekenen en hoe daarmee op school om te gaan*. Een docent: *We hebben eindeloze discussies over een paar regels en we houden ons er niet aan. Dus eigenlijk maakt het niet zo veel uit of er veel of weinig regels zijn, we doen toch onze eigen zin*. Het personeel op deze school oordeelt in de vragenlijsten het minst positief van de vijf vso-scholen over de aanwezigheid van beleid op deze school.

Een curatief beleid, in de zin van handreikingen of draaiboeken voor de afhandeling van incidenten, is op slechts één school aangetroffen.

Ook zonder curatief beleid op schrift kan er gehandeld worden. Een leerling: *Voorheen kreeg ik straf, nou dat hielp lekker, dus niet hè. Nu moet ik praten en heb ik een eigen inbreng. Maar ik moet me wel aan mijn afspraken houden, de ander dus ook hè. Thuis luister ik nu ook beter waardoor het ook leuker is om thuis te komen. Nou, ik geef de school een tien voor het werk wat ze met me hebben verzet*.

Maar een steun in de rug ontbreekt op een aantal van deze scholen: *Er is geen curatief beleid. Zorgfunctionarissen lossen incidenten op, maar ervaren dit als 'dweilen met de kraan open'*.

Beleid in het praktijkonderwijs (pro)

Inzicht

De meerderheid van de vijf scholen beschikt over inzicht, onder andere door periodieke enquêtes en een analyse of systematische bespreking van de incidenten die in het leerlingvolgsysteem worden aangetekend. Op één school hebben recente uitkomsten onder meer geleid tot meer toezicht in de pauzes.

De bezoeker inspecteur op een praktijkschool waar dit inzicht ontbreekt: *Uit de zelfevaluatie bleek dat leerlingen en personeel zich niet altijd veilig voelen; het opgebouwde inzicht is niet systematisch. Personeel geeft aan te weinig af te weten van specifieke gedragsproblemen om goed*

inzicht in de veiligheidssituatie van de leerlingen te hebben. De directie geeft aan met steeds gecompliceerdere leerlingen te maken te krijgen. De leerlingen geven aan dat de school lang niet alles weet omdat veel leerlingen hun mond houden en niet alle docenten een goed opmerkingsvermogen hebben. Dit wordt erkend door de leraren.

Registratie

Op alle bezochte praktijkscholen wordt alleen een incidentenregistratie uitgevoerd op leerlingniveau. In de praktijk betekent dit een aantekening in het leerlingvolgsysteem of op de zorgkaart. De informatie wordt niet op schoolniveau geregistreerd of uitgedraaid. De scholen geven aan daar geen noodzaak toe te zien. Zij geven aan dat alle leerlingen en incidenten in beeld zijn en worden besproken: *Wij zijn meer doeners.*

Eén school geeft aan bij ernstige incidenten de afspraak te hebben deze meteen per mail door te geven aan de politie, met wie de samenwerking goed is.

Beleid

De meeste scholen hebben beleid geformuleerd. Zij benadrukken vooral het belang van dagelijkse regels op school. Leraren: *Pedagogische concepten spelen een grote rol in ons pedagogisch klimaat; afspraken zijn voor iedereen herkenbaar en worden toegepast. Wij zijn 'doeners': er zijn protocollen, maar in de praktijk wordt daar niet altijd mee gewerkt. Als er incidenten zijn, springt iedereen die aanwezig is ertussen. Wij bespreken na iedere vakantie die langer dan een week duurt de schoolregels met de leerlingen, omdat het onze ervaring is dat deze dan zijn weggezakt.*

De school die volgens de leerlingen en het personeel in de vragenlijsten het hoogste scoorde in het praktijkonderwijs wordt ook door de bezoekende inspecteur positief beoordeeld: *Er zijn protocollen, maar deze hoeven in de praktijk nauwelijks gehanteerd te worden omdat problemen vroegtijdig worden gesignaleerd en aangepakt. Eenmaal per veertien dagen vindt een leerlingenbespreking met het hele team plaats. Leraren vullen van tevoren een vraagstellingformulier in (probleembeschrijving); doelen worden tijdens de leerlingenbespreking geformuleerd.*

Beleid in het vmbo

Inzicht

Bijna alle vmbo-scholen hebben systematisch inzicht, door verschillende vragenlijsten af te nemen die in de regel ook worden teruggekoppeld. Op één school is naar aanleiding van een dergelijke vragenlijst naleving van het pestprotocol geïntensiveerd en het drankprotocol aangescherpt. Op één school is dit inzicht niet systematisch aanwezig: fusie en verhuizing hebben veel tijd gekost. Onderzoeken onder ouders en leerlingen zijn in het voorjaar van 2010 gepland. Op deze school geven zowel leerlingen als personeel in de vragenlijsten ook aan dat er op hun school relatief weinig beleid is.

Registratie

Drie vmbo-scholen gebruiken een registratiesysteem. Op deze scholen wordt echter niet consequent geregistreerd. Op alle scholen speelt de discussie wat je moet registreren: wat is een ernstig incident? Ook is de (technische) toegankelijkheid van de systemen niet groot, aldus de mentoren en veiligheidscoördinatoren die belast zijn met de registratie. Op één school is geen registratiesysteem aanwezig, op een andere school worden alleen op leerling-niveau aantekeningen gemaakt. Op geen enkele school speelt de analyse van de gegevens uit het registratiesysteem een rol in het aanscherpen van het beleid.

Beleid

Op de meeste scholen is een preventief beleid vastgesteld. Dat bestaat soms uit diverse losse protocollen, die nog moeten worden samengevoegd in een integraal veiligheidplan. Diverse geledingen op deze scholen geven aan niet expliciet op de hoogte te zijn van de protocollen. Twee scholen die niet over een integraal beleid beschikken gaven ook zelf tijdens het bezoek aan dat dit, gegeven de populatie leerlingen en de grotestadsproblematiek, verder moet worden ontwikkeld. Op een paar scholen wordt meer aandacht aan het pestbeleid gegeven dan een paar jaar geleden. Op één school is een project gestart, 'Leren in veiligheid', met daarin als belangrijk item voor leraren: eenduidig handelen, zodat leerlingen weten waar ze aan toe zijn. Op deze school geven leerlingen in de vragenlijsten een bovengemiddelde score voor het beleid op hun school; de docenten geven een gemiddelde score.

De meeste scholen kennen ook een curatief beleid. Naleving hiervan kent verschillende hobbels, aldus de bezoekende inspecteurs:

School 1: Terugkoppeling over de afloop van incidenten gebeurt niet altijd omdat sommige leraren negatief reageren; zij vinden dat leerlingen strenger gestraft hadden moeten worden.

School 2: Curatief beleid is aanwezig, schoolregels worden redelijk gehandhaafd, leerlingen krijgen snel te maken met sancties; er zijn twee docenten die de regels niet of minder handhaven.

School 3: Curatief beleid is beschreven in het document 'Veiligheid op het voortgezet onderwijs'. De praktijk is echter dat vrijwel niemand dit document integraal hanteert, maar het wel handig vindt om op terug te vallen. Probleem in sommige situaties is dat de directie verantwoordelijk is voor twee locaties en niet altijd op school aanwezig is.

Beleid op havo/vwo-scholen

Inzicht

Praktisch alle bezochte scholen hebben systematisch inzicht in de veiligheidsbeleving. Zij houden regelmatig enquêtes, hoewel dit soms meer dan twee of drie jaar geleden voor het laatst gebeurde. Eén school maakt veel werk van verkrijging van inzicht. Niet alleen worden er enquêtes gehouden, de situatie is ook geregeld aan de orde in de werkgroep veiligheid. Deze komt eenmaal per twee maanden bij elkaar en bestaat uit leerlingen, rector, veiligheidscoördinator, docenten en ouders, en wordt voorgezeten door leerling.

Op één school is het inzicht afwezig:

De leerlingen: Leraren en het onderwijsondersteunend personeel hebben geen goed beeld van wat er op school en tussen leerlingen gebeurt. Er is een bepaalde desinteresse, voornamelijk in de bovenbouw. Wij hebben de indruk dat protocollen niet worden nageleefd.

De ouders: Wij merken in de praktijk weinig van inzicht of een veiligheidsbeleid op deze school.

Registratie

Twee van de bezochte scholen houden een incidentenregistratie bij. Eén school heeft daarbij een incidentenprotocol waarin is omschreven wat er geregistreerd moet worden in IRIS. Ouders worden op deze scholen sterk betrokken bij de afhandeling van de incidenten. De bezoekende inspecteur: *De school hanteert een incidentenregistratie, maar diverse betrokkenen op deze school geven aan dat hier geen sprake is van een sluitend systeem omdat niet alle incidenten worden doorgegeven aan de veiligheidscoördinator. Bovendien ontbreken categorieën binnen het registratiesysteem en worden openstaande meldingen niet aangevuld of geëvalueerd. Er vindt ook geen centrale evaluatie plaats ten behoeve van managementinformatie en/of bijstelling van het veiligheidsbeleid.*

Opmerkelijk is dat de veiligheidscoördinator aangeeft geen toegang tot het systeem te hebben; dit moet nog geregeld worden, maar is blijven liggen. De directie geeft aan dat over de registratie niet veel op papier is vastgelegd, en dat de procedures niet echt beschreven zijn.

Eén school geeft ten slotte aan dat er alleen aantekeningen in het leerlingvolgsysteem worden gemaakt. Wat daar rond veiligheid en incidenten in komt te staan, verschilt echter per mentor.

Beleid

De meeste scholen kennen een preventief beleid. Op één school wordt daarbij overigens wel aangegeven dat het ontwikkelde protocol 'De veilige school' en het pestprotocol 'een slapend bestaan leiden'.

Een andere school maakt er juist veel werk van: *Er zijn cursussen voor personeel en leerlingen en ouders; eens per jaar stellen leerlingen met elkaar het pestprotocol op. Er worden met leerlingen contracten gesloten bij binnenkomst van de school, met daarin bepalingen omtrent het gedrag.* Op deze school oordeelt het personeel in de vragenlijsten bovengemiddeld over het veiligheidsbeleid.

Een school die niet over preventief beleid beschikt geeft aan: *We hebben geluk dat het tot nu toe zo goed is gegaan.* De directie geeft aan dat dit waarschijnlijk vooral te maken heeft met de relatief grote homogeniteit van de school (het betreft een LOOT-school (Landelijk Overleg Onderwijs en Topsport), waarop alle leerlingen gemotiveerd zijn door en voor hun sport). Deze school scoort bij zowel de leerlingen als het personeel onder het gemiddelde als het gaat om veiligheidsbeleid. De andere school die niet beschikt over beleid en in een grootstedelijk gebied ligt, scoort in de vragenlijsten onder zowel leerlingen als personeel onder het gemiddelde als het gaat om beleid en veiligheidsbeleving.

Een minderheid van de scholen kent een curatief beleid. De veiligheidscoördinator van één van deze scholen: *De school vervult een voortrekkersrol binnen het bestuur, ook als het gaat om leren van elkaar bij incidenten en de afwikkeling ervan. Vanwege bezuinigingen van de gemeente zien verschillende veiligheidscoördinatoren van vo-scholen elkaar niet meer. Dat wordt als een gemis ervaren.*

Beleid in het mbo

Inzicht

Vier van de vijf bezochte locaties hebben inzicht in de veiligheidssituatie dankzij periodieke onderzoeken, analyses van incidenten en regelmatige gesprekken. Op de vijfde locatie zijn er weliswaar gegevens uit enquêtes, maar daar weet alleen de directie van. Het halen van streefcijfers moet nog worden vastgesteld en er is een globale conceptbeleidsnotitie die eveneens nog moet worden vastgesteld.

Registratie

Alle bezochte mbo-locaties houden een incidentenregistratie bij. Twee locaties doen dat in IRIS. Daar is ook afgebakend wat wel en wat niet als incident moet worden geregistreerd. Op deze locaties betreft het overgrote deel van de incidenten ongelukken met gereedschappen. Naar aanleiding van deze incidenten wordt steeds bekeken of er iets gedaan kan worden om herhaling te voorkomen.

Op twee andere locaties wordt aangegeven dat er wel een incidentenregistratie is, maar dat deze weinig wordt gebruikt; veel van de gesproken betrokkenen gaven aan dat er geen registratie op de locatie bestaat.

Op de laatste locatie wordt aangegeven dat de conciërge de veiligheidscoördinator is en de incidentenregistratie bijhoudt. Hij krijgt niet alle meldingen binnen, bijvoorbeeld niet van mogelijke incidenten bij bedrijven of instellingen gedurende de beroepspraktijkvorming.

Beleid

Bijna alle bezochte locaties kennen ook een preventief beleid. Er zijn schoolregels. Eén instelling heeft een veiligheidskaart opgesteld, waarin op alle mogelijke beleidsgebieden is geïnventariseerd wat het beleid op de onderscheiden terreinen is, en kijkt systematisch naar wenselijke uitwerkingen. Deze instelling scoort in de vragenlijsten onder zowel personeel als deelnemers boven het gemiddelde. Er wordt op deze instelling regelmatig een update gemaakt van het beleid. Het betreft een kleine locatie waar vreemden niet worden toegelaten.

De doorwerking van de regels laat hier en daar te wensen over. Zo is er op één bezochte locatie instellingsbreed beleid geformuleerd met een leerlingenstatuut, en een aantal richtlijnen, maar dat is nog niet doorvertaald in meer concrete regels.

Handhaving is een apart vraagstuk, zoals deelnemers aangaven: *Handhaving van regels in de aula gebeurt weinig want weinig personeelsleden willen daar hun handen aan branden. Tijdens de pauzes is de aula overvol en zitten deelnemers van verschillende afdelingen door elkaar.* Op deze locatie geven de deelnemers hun school in de vragenlijsten een lagere score dan het gemiddelde van de bezochte mbo-locaties; het personeel geeft een bovengemiddelde score.

Alle locaties kennen een curatief beleid; er zijn draaiboeken voor de afhandeling van incidenten, scholingen voor personeel en gesprekken. Een leerling: *Er zijn altijd gesprekken als er iets is gebeurd. Volgens mij is het coachingsgesprek expres op maandagochtend, want dan blijven ook de gebeurtenissen van afgelopen weekend niet ongezien.*

Conclusies

Registratie

Bijna een derde van de bezochte scholen (twaalf) houdt een registratie van de incidenten bij op schoolniveau. Op drie van deze scholen (één havo/vwo-school en twee mbo-locaties) is ook afgesproken wat er wel en niet geregistreerd moet worden. Op alle andere scholen is er discussie over de registratie en de vraag wat er wel en niet in gemeld moet worden. Vijftien scholen registreren incidenten alleen in een leerling-dossier en bundelen of analyseren deze gegevens niet op schoolniveau; een derde van de scholen registreert niet.

Inzicht en beleid

De bezochte scholen voor basisonderwijs, voor speciaal basisonderwijs en voor speciaal onderwijs hebben het minst systematisch inzicht in de veiligheidsbeleving. Op de meerderheid van de scholen is een preventief beleid aanwezig. Dat bestaat ten minste uit een aantal school- en klassenregels en een pestprotocol. Een meerderheid van de scholen kent eveneens een curatief beleid.

Uit de reacties in de bij de bezochte instellingen uitgezette vragenlijsten blijkt dat het voor leerlingen belangrijk is hoe er op de school met het geformuleerde beleid wordt omgegaan. Als het wordt vertaald naar en toegepast in de praktijk van alledag, wordt het op de scholen ook herkend. Dat blijkt in de bezochte mbo-locaties en havo/vwo-scholen minder het geval dan in de andere sectoren.

Over het algemeen oordeelt het personeel (veel) positiever dan de leerlingen over het veiligheidsbeleid van hun school. Deze verschillen bleken ook tijdens de gesprekken op de scholen. Zij bevestigen het beeld dat de doorwerking van het beleid naar leerlingen op de bezochte scholen geregeld te wensen overlaat.

3.2 Aanbod

Scholen hebben de verplichting een onderwijsaanbod te bieden op actief burgerschap en sociale integratie. Zo'n aanbod is een versterking van een preventief veiligheidsbeleid. Vanuit dit perspectief is dit aanbod een thema in dit onderzoek. Het gaat daarbij over de bevordering van sociale competenties, openheid naar de samenleving en de diversiteit daarin, bevordering van basiswaarden en de democratische rechtsstaat.

In dit onderzoek is eveneens onderzocht of de bezochte instellingen voorlichting geven over bekende risicofactoren als het gaat om veiligheid: alcohol, drugs, aspecten van weerbaarheid en spijbelen.

Algemeen beeld aanbod uit de schoolbezoeken

Tijdens de schoolbezoeken is nagegaan of er een herkenbaar aanbod op de school aanwezig is, waarmee alle leerlingen in aanraking komen.

Het aanbod gericht op actief burgerschap en sociale integratie dat de inspectie tijdens de bezoeken aantroef was het meest gericht was op bevordering van sociale competenties. Ongeveer de helft van de bezochte scholen biedt daar programma's voor aan, vooral in het sbo, pro en mbo. In één van de vijf vso-scholen en in één vmbo-school is dit volgens de bezoekende inspecteurs het geval.

Aan de overige aspecten van actief burgerschap en sociale integratie besteedt 1 op de 3 scholen die werden bezocht aandacht. Bij veel van de mbo-instellingen was dit het geval, waarin werd verwezen naar de verplichting om Leren, Loopbaan en Burgerschap aan te bieden. Het minste aanbod hierop is aangetroffen in de 20 scholen voor vso, sbo, vmbo en praktijkonderwijs.

Vier van elke tien bezochte scholen geeft voorlichting over risicofactoren, het meest in de vijf vmbo-scholen, het minst in het sbo, po en vso.

Tabel 3.2a Aanwezigheid aanbod actief burgerschap en sociale integratie, voorlichting risicofactoren per schooltype op de 35 bezochte scholen

	Basis (N=5)	Sbo (N=5)	(v)so (N=5)	Pro (N=5)	Vmbo (N=5)	havo/vwo (N=5)	Mbo (N=5)	totaal (N=35)
Sociale competenties	2	5	1	4	1	2	4	18
Aandacht openheid en diversiteit in de samenleving en basiswaarden	2	1	1	1	1	2	4	11
Voorlichting risicofactoren	1	-	1	3	4	3	2	14

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

Resultaten vragenlijsten

Er zijn geen schalen geconstrueerd voor het aanbod dat scholen volgens leerlingen en personeelsleden hebben. Via een aantal losse items worden de opvattingen over het aanbod in beeld gebracht (zie tabellen 3.2b en 3.2c).

Leerlingen in sbo- en pro-scholen onderschrijven de bevinding uit de schoolbezoeken dat op hun scholen verhoudingsgewijs veel aandacht is voor een aanbod sociale competenties. Ook po-leerlingen melden in grote meerderheid zo'n aanbod, meer dan verwacht mocht worden op grond van de het bezoek aan die scholen. Bij de mbo-instellingen lijkt het omgekeerde het geval: de

bezoekende inspecteurs stelden op vier instellingen aanbod vast, maar de deelnemers lijken dat niet allemaal terug te zien.

Het aanbod in de overige aspecten van burgerschap en sociale integratie is geringer. Leerlingen bevestigen in grote lijnen het beeld van de schoolbezoeken.

De items 5-7 verwijzen naar voorlichting over risicofactoren. Daarbij zijn in het po een paar andere vragen voorgelegd (items 9-10). Voorlichting over alcohol- en drugsgebruik vindt volgens de leerlingen het meest plaats in praktijkonderwijs en vmbo, conform de bevindingen tijdens de bezoeken. In het praktijkonderwijs vallen de meldingen over een aanbod gericht op (risico's van) wapens, wapengebruik en loverboys op.

Tabel 3.2b Aanbod scholen volgens leerlingen van 35 bezochte scholen, in percentages⁵

	Basis (N= 218)	Sbo (N= 300)	Vso (N= 275)	Pro (N= 267)	Vmbo (N= 263)	havo/v wo (N= 632)	Mbo (N= 431)
1. Op onze school besteden we in de lessen aandacht aan hoe je met elkaar omgaat	87	80	70	82	61	47	51
2. In lessen op school wordt aandacht besteed aan samenwerken en omgaan met conflicten	81	79	66	77	68	55	71
3. In de lessen wordt aandacht besteed aan omgaan met verschillende culturen en discriminatie	68	52	53	66	45	45	33
4. In de lessen wordt aandacht besteed aan de regels die op school zijn vastgesteld en hoe we daarmee omgaan	65	78	64	76	60	59	56
5. Op onze school krijgen we informatie over de risico's van alcoholgebruik	42	33	45	62	59	43	19
6. Op onze school krijgen we informatie over de risico's van drugsgebruik	37	37	41	60	50	40	18
7. Op onze school wordt aandacht besteed aan wapengebruik onder jongeren	18	23	21	41	11	12	8
8. Op school hebben we het in lessen over je eigen grenzen stellen en omgaan met loverboys	-	-	23	51	24	17	9
9. Op school zijn er cursussen om je weerbaarder te maken	-	-	24	41	16	29	19
10. Ik weet wat loverboys zijn	71	61	-	-	-	-	-
11. Op school is in de lessen aandacht besteed aan loverboys	11	9	-	-	-	-	-

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

⁵ Vraag 8 en 9 zijn niet gesteld in het po. Vraag 10 en 11 zijn alleen in het po gesteld.

De inzichten van het personeel verschillen over de hele linie van die van de leerlingen. Aan sociale competenties wordt volgens het personeel door bijna iedereen in de lessen aandacht besteed, terwijl in de schoolbezoeken bleek dat dit niet overal het geval is. Ook de andere aspecten van actief burgerschap en integratie krijgen volgens het personeel in lessen meer aandacht dan de leerlingen melden. Opvallend is item 4: aandacht voor de regels op school. Volgens vrijwel het gehele mbo-personeel is dat er in de lessen. Dat beeld komt overeen met de uitkomsten van de schoolbezoeken (vier van de vijf mbo's hebben een aanbod), terwijl bijna de helft van de leerlingen in het mbo dat niet herkent. In havo/vwo zijn er juist meer leerlingen dan personeel die aandacht voor regels in de lessen melden.

Aan de risico's van drugs- en alcoholgebruik en wapens wordt in het praktijkonderwijs in de lessen de meeste aandacht besteed; daarover zijn personeel en leerlingen het eens. Loverboys en weerbaarheid krijgen eveneens meer aandacht op praktijkscholen, ook in de ogen van het personeel. Met name weerbaarheid is volgens het personeel veel vaker in het aanbod opgenomen dan leerlingen melden. (Daarbij moet overigens worden aangetekend dat de uitspraken over weerbaarheid en loverboys van leerlingen en personeel enigszins verschillen).

Tabel 3.2c Aanbod op de 35 scholen volgens personeel, in percentages

Item	Basis (N = 49)	Sbo (N = 108)	Vso (N = 98)	Pro (N = 55)	Vmbo (N = 75)	havo/ vwo (N = 129)	Mbo (N = 152)
1. Ik besteed in mijn lessen aandacht aan hoe je met elkaar omgaat	100	100	83	91	65	53	100
2. Ik besteed in mijn lessen aandacht aan sociale competenties en omgaan met conflicten	98	100	69	81	48	28	96
3. Ik besteed in mijn lessen aandacht aan omgaan met verschillende culturen en discriminatie	98	96	40	47	40	28	87
4. Ik besteed in mijn lessen aandacht aan de regels die op school zijn vastgesteld en hoe we daarmee omgegaan	100	100	66	79	67	41	97
5. Ik besteed in mijn lessen aandacht aan de risico's van alcoholgebruik	32	34	67	81	53	47	34
6. Ik besteed in mijn lessen aandacht aan de risico's van drugsgebruik	30	41	73	81	54	48	37
7. Ik besteed in mijn lessen aandacht wapengebruik onder jongeren	28	27	39	41	15	17	15
8. Ik besteed in mijn lessen aandacht aan loverboys	17	22	42	60	44	31	34
9. Ik besteed in mijn lessen aandacht aan weerbaarheid van leerlingen	93	93	91	95	75	54	63

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

Inkleuring per sector

Aanbod op basisscholen

De meeste bezochte scholen geven aan dat actief burgerschap en sociale integratie in de gebruikte methoden zijn verdisconteerd. Hierop doorvragend blijkt in de praktijk dat de aandacht ervoor leerkracht- of situatieafhankelijk is. Een leerkracht: *De komst van een Somalische leerling biedt een mooie aanleiding er aandacht aan te besteden.*

Tijdens de bezoeken bleek dat twee van de vijf basisscholen een duidelijk herkenbaar aanbod in het curriculum hebben vastgelegd, gericht op actief burgerschap en sociale integratie.

Op de meeste scholen bestaan trainingen voor faalangstigen; één school geeft systematisch voorlichting over de risicofactoren in de bovenbouw.

De vragenlijsten geven aan dat leerlingen op de bezochte scholen het aanbod gericht op vooral 'sociale competenties', 'samenwerken en omgaan met conflicten', 'aandacht voor verschillende culturen' en 'discriminatie' goed herkennen.

Een basisschool: *Toen de populatie van onze school veranderde, hebben wij een methode gekozen die meer aandacht besteedt aan sociale competenties en het omgaan met verschillen. De leerkrachten hebben recent een cursus interculturele communicatie gekregen. Zij geven aan daardoor beter met de leerlingen om te kunnen gaan.* Op deze school is voorlichting over risicofactoren (alcohol, drugs, seksuele weerbaarheid) een vast programmaonderdeel in groep zes, zeven en acht.

Aanbod in het speciaal basisonderwijs (sbo)

Alle bezochte scholen hebben een herkenbaar en ingebed aanbod dat gericht is op de ontwikkeling van sociale competenties. Op een paar scholen wordt hiermee ook geoefend in spelvormen en/of drama. Er zijn voor bepaalde groepen zorgleerlingen extra cursussen weerbaarheid en faalangsttraining. Leerlingen geven in de vragenlijsten aan dat zij vooral het aanbod herkennen dat gericht is op 'met elkaar omgaan', 'samenwerken en omgaan met conflicten' en 'aandacht voor de regels'.

De aandacht voor de andere aspecten van burgerschap en sociale integratie is veel beperkter. Op bijna alle scholen wordt hierbij verwezen naar de aandacht die er in methodes en vakken als wereldoriëntatie voor moet zijn; dit wordt docentafhankelijk ingevuld. Zo geven leraren in de vragenlijsten weliswaar in groten getale aan dat zij aandacht besteden aan de omgang met verschillende culturen en discriminatie, maar dat wordt door de leerlingen niet als zodanig herkend. Voorlichting over risicofactoren wordt op de bezochte scholen aan het initiatief van individuele docenten overgelaten.

De inspecteur over burgerschap en sociale integratie op een sbo-school: *Op deze school wordt gewerkt met een methode waarin burgerschap herkenbaar terugkomt. Daarnaast worden schaduwverkiezingen georganiseerd en wordt regelmatig samen naar het Jeugdjournaal en Klokhuis gekeken. Dit wordt altijd gevolgd door een nabespreking in de klas.*

Aanbod in het voortgezet speciaal onderwijs (vso)

Op vier bezochte scholen ontbreekt een beredeneerd en integraal aanbod gericht op actief burgerschap en sociale integratie. Over de school waar volgens directie en leraren wel van zo'n aanbod sprake is meldt de bezoekend inspecteur dat de leerlingen alleen een aanbod sociale competenties herkennen.

De inspecteur: *Zowel bij sociale competenties als bij diversiteit is er een opvallend verschil: ouders herkennen het aanbod niet en weten niet wat de school hieraan doet.*

Op een paar scholen wordt aangegeven dat er twijfel is over een gezamenlijk aanbod rond sociale competenties, omdat veel leerlingen aparte trainingen en begeleiding krijgen, zeker in de bovenbouw.

Als er methodes worden gebruikt, worden ze meestal niet door alle leerkrachten gebruikt. In de vragenlijsten geven leerlingen aan een aanbod te herkennen dat gericht is op 'met elkaar omgaan', 'samenwerken en omgaan met conflicten' en 'aandacht voor de regels op school'. De docenten geven aan dat zij in de lessen relatief vaak aandacht besteden aan risicofactoren en veel minder aandacht besteden aan omgang met verschillende culturen en discriminatie. Voorlichting over risicofactoren is op slechts één school duidelijk herkenbaar aan de orde.

Leraren van een vso-school: *Wij moeten zelf het wiel uitvinden, op zo'n aanbod wordt door de school niet gestuurd. Leerlingen die kunnen doorstromen naar het roc lopen daardoor risico's. Ze lopen vaak vast omdat zij niet de sociale vaardigheden geleerd hebben die ze nodig hebben.*

Aanbod in het praktijkonderwijs (pro)

Deze scholen besteden in de regel herkenbaar aandacht aan de ontwikkeling van sociale competenties. Op al deze scholen gebeurt dat in de eerste jaren met behulp van een methode, maar in de bovenbouw is het docentafhankelijk of worden er alleen specifieke trainingen voor specifieke leerlingen aangeboden.

Dat geldt niet voor de andere onderdelen van burgerschap en sociale integratie; deze worden bijna nergens herkenbaar ingevuld. Hiervoor wordt verwezen naar verschillende algemeen vormende vakken en maatschappelijke stages, waarin incidenteel aandacht is voor deze thema's.

Een meerderheid besteedt in de derde en vierde klas aandacht aan loverboys, seksuele vorming, alcohol en drugs. Op twee scholen wordt aangegeven dat er ook aandacht is voor cyberpesten, op één school is niet duidelijk in welke lessen dat het geval is.

Leerlingen die de inspectie sprak, herkennen in meerderheid het aanbod op risico's. Meisjes geven aan meer informatie te willen krijgen over loverboys en (seksuele) weerbaarheid. De aandacht voor homoseksualiteit is afwezig of komt van individuele docenten. *Er zitten geen homoseksuele leerlingen of docenten op school, als die er wel waren dan zouden ze worden gepest, volgens de leerlingen op een school.*

De belangrijkste constatering uit de bezoeken worden bevestigd in de vragenlijsten. Leerlingen en docenten op de bezochte praktijkscholen geven aan dat er op hun scholen duidelijk aandacht wordt besteed aan risicofactoren. Ook is er aandacht voor weerbaarheid. Aan sociale competenties en de omgang met verschillen wordt in de praktijkscholen verhoudingsgewijs veel aandacht besteed, aldus de leerlingen in de vragenlijsten.

Aanbod in het vmbo

Op de meeste scholen is een gering of weinig samenhangend aanbod gericht op actief burgerschap en sociale integratie. Niet alle leerlingen worden met het aanbod geconfronteerd; in de bovenbouw worden bijvoorbeeld geen mentorlessen aan deze thema's besteed.

Op de meeste scholen bestaat een (extern) aanbod van cursussen of trainingen sociale vaardigheden waar leerlingen op voorspraak van de mentor een beroep op kunnen doen. Voor de overige aspecten van burgerschap en sociale integratie wordt verwezen naar de maatschappelijke stage die leerlingen moeten lopen. Op één school zijn zulke grote verschillen in de kwaliteit van de lessen dat een oordeel over de aanwezigheid van dit aanbod wordt bemoeilijkt.

De meeste vmbo-scholen kennen wel een aanbod dat ingaat op de risico's van het gebruik van alcohol en drugs, en op loverboys. Dit wordt door externe partijen verzorgd, veelal in projectvorm. Ook in de vragenlijsten geven de leerlingen aan dat er relatief veel aandacht wordt besteed aan alcohol en drugs.

Meisjes gaven tijdens de bezoeken in meerderheid aan meer informatie te willen ontvangen over thema's als seksualiteit en weerbaarheid. Ouders die de inspectie sprak gaven aan graag beter geïnformeerd te worden over het aanbod van de school op deze thema's, inclusief cyberpesten.

De inspecteur over een vmbo-school: *Op deze school is beleid vastgesteld en zijn doelen geformuleerd waaraan een doorlopende leerlijn in het aanbod gericht op sociale competenties en burgerschap moet voldoen. Voor het verwerven van sociale competenties en ongewenst gedrag (vooral pesten) worden hier ook lessen drama ingezet, waarin veel aspecten worden geoefend of nagespeeld en nabesproken.*

Aanbod op havo-/vwo-scholen

Een minderheid van de scholen kent een herkenbaar en ingebed aanbod. Het accent ligt hierbij op de onderbouw. Voor burgerschap wordt veelal verwezen naar maatschappijleer. Desgevraagd geeft een minderheid van deze scholen aan dat aandacht wordt besteed aan de sociale veiligheid van homoseksuele leerlingen en personeelsleden. Eén school geeft aan dat een methode die sociale competenties en omgang met elkaar behandelt niet meer wordt aangeboden omdat de leerlingen het niet nodig vonden.

De leerlingen op de bezochte havo-/vwo-scholen geven in de vragenlijsten aan dat er op hun scholen relatief weinig aanbod gericht op actief burgerschap en integratie aanwezig is. Hun docenten geven dit aanbod een nóg lagere score dan de deelnemers.

Een kleine meerderheid van de scholen geeft aan systematisch aandacht te besteden aan risicofactoren. Dit beeld is minder uitgesproken in de vragenlijsten.

Opvallend is dat op een paar scholen de ouders die de inspectie sprak, aangeven dat er meer aandacht zou moeten zijn voor risicofactoren als alcohol, drugs, loverboys én voor burgerschap. Niet alleen in de onderbouw, waar deze thema's structureel verankerd zijn, maar ook in de bovenbouw, waar het aanbod nu vooral docentafhankelijk is.

Aanbod in het mbo

Voor het aanbod gericht op actief burgerschap en sociale integratie wordt door de instellingen verwezen naar het ontwikkelde aanbod in het kader van Leren, Loopbaan en Burgerschap, waartoe scholen verplicht zijn. In een aantal richtingen (gezondheid en welzijn, juridisch) betrekken de leerlingen dit aanbod niet zozeer op zichzelf maar op hun toekomstige beroep (bijvoorbeeld het professioneel omgaan met cliënten met alcoholproblemen of met jongeren die zich discriminerend uitlaten). Er is weinig aanbod op het gebied van risicofactoren en sociale veiligheid. Wel is er aandacht voor het veilig kunnen omgaan met gereedschappen. Deelnemers en docenten die de vragenlijsten invulden bevestigden dat beeld sterk.

Op de meeste locaties herkennen de leerlingen met wie is gesproken het aanbod. Dat geldt niet voor de leerlingen die de vragenlijsten invulden; alleen 'samenwerken en omgaan met conflicten' wordt door een grote meerderheid herkend.

Op één school ontbreekt volgens de leerlingen gestructureerde aandacht voor burgerschap en sociale integratie. Op deze locatie wordt aangegeven dat er geen aanbod is voor het omgaan met diversiteit in de samenleving, hoewel erkend wordt dat er risico's bestaan voor etnische conflicten. Docenten zijn handelingsverlegen; zij hebben uitgesproken meningen, maar gaan volgens de directie de strijd niet aan. Er staan op deze locatie wel cursussen voor docenten op het programma voor omgaan met agressie.

Conclusies

Op de bezochte scholen is op het gebied van sociale competenties en regels het meest herkenbare aanbod gevonden op scholen. Op hoofdlijnen komen deze bevindingen overeen met de gegevens uit het vragenlijstonderzoek onder schoolleiders po en vo van de inspectie (Inspectie van het Onderwijs, 2010). Deze geven daarin aan dat zij het bevorderen van sociale vaardigheden het belangrijkste aspect van burgerschap vinden. Kennis van democratie en andere culturen komt weinig aan de orde.

Aan de overige aspecten van actief burgerschap en sociale integratie (waarbij vooral is gevraagd naar 'omgaan met verschillende culturen' en 'discriminatie') besteedt een derde van de bezochte scholen aandacht. Veruit het meeste aanbod op dit gebied is tijdens de bezoeken vastgesteld in het mbo (waarbij wordt gerefereerd aan het aanbod Leren, Loopbaan en Burgerschap). Dit beeld wordt door de leerlingen in de vragenlijsten sterk gerelativeerd; zij herkennen dit aanbod veel minder. Docenten in het mbo geven juist aan hier veel aandacht aan te besteden.

Voorlichting over risicofactoren vindt het meest plaats in de bezochte praktijkscholen en vmbo-scholen, het minst in sbo, po en vso.

Docenten/personeelsleden vinden vaker dat dergelijk aanbod er is dan hun leerlingen.

3.3 Relatie leerlingenzorg en veiligheid

Algemeen beeld leerlingenzorg en veiligheid

Bij dit thema is onderzocht of scholen vroegtijdig signaleren welke leerlingen zorg nodig hebben en of bij deze signalering ook risico's voor sociale veiligheid worden meegenomen. Er is nagegaan of de effecten van zorg aan deze leerlingen worden geëvalueerd, of er in dit kader wordt samengewerkt met ketenpartners en of er een relatie wordt gelegd tussen het veiligheidsbeleid en de leerlingenzorg. Tabel 3.3a biedt een overzicht.

Een systematiek voor signalering en een zorgstructuur zijn op de meeste bij het onderzoek betrokken scholen tot stand gekomen, met name in po en sbo. Maar in de praktijk blijkt de zorgstructuur op de bezochte scholen voor sbo, vso en praktijkonderwijs volgens de betrokkenen niet altijd optimaal te functioneren. Zo zijn niet in alle gevallen de verantwoordelijkheden goed belegd of is (nog) niet op schrift vastgelegd welke afspraken er zijn rond signalering, handelingsplannen en begeleiding.

Samenwerking met ketenpartners is volgens deze scholen een gangbare praktijk; in elk geval zijn de contacten er. Alleen in het mbo is die situatie nog niet vanzelfsprekend.

Het evalueren van de effecten van leerlingenzorg gebeurt op een minderheid van de scholen. Hier is met name op de bezochte mbo-scholen nog een weg te gaan.

De relatie tussen leerlingenzorg en veiligheidsbeleid is het minst ontwikkelde aspect; slechts een op de vier bezochte instellingen doet daar iets aan, maar in het praktijkonderwijs geldt dit voor drie van de vijf scholen.

Tabel 3.3a Aspecten leerlingenzorg per schooltype op de 35 bezochte scholen

	Basis (N=5)	Sbo (N=5)	(v)so (N=5)	Pro (N=5)	Vmbo (N=5)	havo/ vwo (N=5)	Mbo (N=5)	totaal (N=35)
Signalering	5	5	3	3	4	3	3	26
Evaluatie effectenzorg	3	2	2	3	2	2	1	15
Samenwerking ketenpartners	5	5	5	5	5	4	3	32
Relatie veiligheidsbeleid	-	2	-	3	1	2	1	9

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

Resultaten vragenlijsten

Leerlingen oordelen positief over de zorg voor leerlingen op hun school in het algemeen, zeker in de 5 mbo- en de 5 basisscholen (zie tabel 3.3b). 1 op de 3 (andere) leerlingen (item 2) die door hun gedrag problemen veroorzaken, wordt volgens leerlingen in vmbo, vso en mbo niet of onvoldoende op dat gedrag aangesproken. En havo-/vwo-leerlingen oordelen opvallend minder positief over de mogelijkheid het er met de leraren over te hebben als ze zich onveilig voelen.

Tabel 3.3b Leerlingenzorg op de 35 scholen volgens leerlingen, in percentages

	Basis (N=218)	Sbo (N=300)	Vso (N=275)	Pro (N=267)	Vmbo (N=263)	havo/ vwo (N=632)	Mbo (N=431)
1. Als ik mij niet veilig voel, kan ik daarover praten met mijn leraren	84	77	74	77	76	68	86
2. Ik zie dat leerlingen die problemen veroorzaken op mijn school worden aangesproken op hun gedrag	77	76	63	69	62	59	64
3. Mijn leraren helpen als je om hulp vraagt	94	93	84	86	77	77	90

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

Aan het personeel zijn andere vragen gesteld over de zorg voor hun leerlingen (zie tabel 3.3c). Op de meeste schoolsoorten heeft het personeel meer dan de leerlingen het gevoel dat deze laatste met hun leraren kunnen praten over onveiligheid. Alleen in het mbo zijn de verschillen beperkt. Het valt op dat het personeel vaker melding maakt van een vertrouwenspersoon op school voor de leerlingen (item 2) dan van iemand bij wie men zelf als personeelslid terecht kan (item 3); met name in het mbo is het verschil tussen die twee scores aanzienlijk.

Tabel 3.3c Leerlingenzorg op school volgens het personeel, in percentages

	Basis (N=49)	Sbo (N=108)	Vso (N=98)	Pro (N=55)	Vmbo (N=75)	havo/v wo (N=129)	Mbo (N=152)
1. Leerlingen die problemen hebben, kunnen daarover praten met mij	96	97	97	96	97	93	93
2. Op school is een vertrouwenspersoon waar leerlingen altijd terecht kunnen	83	84	93	98	87	97	93
3. Op school is een vertrouwenspersoon waar personeel altijd terecht kan	87	71	89	85	65	73	59
4. Ik meld leerlingen die problemen veroorzaken bij de leerlingenzorg	83	96	93	94	85	80	77
5. De leerlingenzorg gaat actief met deze leerlingen aan de slag	80	96	89	90	86	82	71

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

Inkleuring per sector

Leerlingenzorg en veiligheid op de basisscholen

Alle bezochte basisscholen kennen een signalering-zorgstructuur, waarbij (indien nodig) in de leerlingendossiers wordt aangegeven of bepaald gedrag gevolgen kan hebben voor de sociale veiligheid. De meeste hebben daarbinnen vaste afspraken over te bereiken doelen met de zorg, besprekmomenten van leerlingen, het op de hoogte brengen van alle leerkrachten et cetera. De scholen werken, indien nodig, samen met ketenpartners. Enkele scholen geven aan dat deze samenwerking moeizaam verloopt; zij hebben weinig zicht op wat er gebeurt als andere partijen zich met de leerlingen gaan bemoeien of vinden dat het lang duurt voordat er actie wordt ondernomen.

In algemene zin geven de scholen aan dat zij door de zorgstructuur een beeld hebben van de leerlingen die mogelijk een risico vormen voor de algehele veiligheid op school. Op geen van de scholen wordt echter een concrete relatie gelegd tussen het veiligheidsbeleid en de leerlingenzorg. De leerlingenzorg is vooral gericht op leerachterstanden en ontwikkelingsachterstanden. Vervolgens wordt vooral gewerkt aan de oplossing van het individuele probleem, het ermee leren omgaan en zo mogelijk het opheffen. Er wordt nauwelijks een relatie gelegd tussen het individuele probleem, de daarop gerichte zorg en het algemene beeld of gevaar voor de veiligheid(sbeleving) van de totale school.

Uit de vragenlijsten blijkt dat leerlingen op de basisscholen gemiddeld positief oordelen over de zorg voor leerlingen. De school waar leerlingen het meest positief oordeelden over de aanwezigheid van beleid, wordt door de leerlingen ook het hoogst gewaardeerd als het gaat om zorg voor leerlingen. De relatie tussen veiligheidsbeleid en leerlingenzorg wordt ook op deze school impliciet gelegd. Op deze school geeft de intern begeleider tijdens het schoolbezoek aan: *Met kinderen die onrust of spanningen veroorzaken in de klas wordt altijd eerst rustig gepraat.*

Leerlingenzorg en veiligheid in het speciaal basisonderwijs (sbo)

De scholen voor speciaal basisonderwijs kennen alle een zorgstructuur. Problemen in het gedrag van leerlingen die mogelijk een gevaar voor de sociale veiligheid kunnen opleveren, worden uit de onderzoeksgegevens bij de intake gehaald en in de leerlingendossiers aangetekend. Deze worden gedurende de schoolloopbaan aangevuld met observaties en bevindingen van de leerkrachten. Op één school werkt de structuur niet goed. Daar geven docenten aan dat zij vinden dat het vaak lang duurt voordat er na het signaleren van problemen sprake is van daadwerkelijk handelen vanuit de leerlingenzorg. Deze leerkrachten hebben eerder behoefte aan extra ondersteuning. Zij geven aan dat het geen onwil is, maar dat deze situatie veroorzaakt wordt door de veelheid van taken voor de intern begeleiders. Ook in de vragenlijsten van het personeel is op deze school de tevredenheid over de zorg voor leerlingen iets lager dan op de andere scholen voor speciaal basisonderwijs. De leerlingen oordelen op deze school even positief over de zorg voor leerlingen als leerlingen op de andere scholen.

Een minderheid van de scholen evalueert de effecten van de zorg jaarlijks.

De scholen werken structureel samen met ketenpartners. Een aantal onderhoudt ook nauwe banden met het Regionaal Expertisecentrum. Eén school is kritisch over de samenwerking met instanties die zelfstandig steun verlenen aan kind en/of gezin. Meestal gaat het volgens de school daarbij fout en komen kinderen voor lange tijd thuis te zitten of krijgen ze niet het onderwijs waarbij ze gebaat zijn.

Op een paar scholen wordt er een expliciete relatie gelegd tussen het veiligheidsbeleid en de zorgstructuur. Op één school worden bijvoorbeeld de leerlingen bij wie bij toelating ernstige problematiek is vastgesteld op het gebied van (sociaal) gedrag extra besproken met alle betrokkenen. Hierbij gaat het ook over de risico's voor mogelijke onveiligheid en de afspraken die in dat perspectief over de leerling worden gemaakt. Net als in het basisonderwijs wordt er echter nauwelijks een relatie gelegd tussen het individuele probleem, de daarop gerichte zorg en het algemene beeld of gevaar voor de veiligheid(sbeleving) van de totale school.

Leerlingenzorg en veiligheid in het voortgezet speciaal onderwijs (vso)

De meeste bezochte vso-scholen beschikken over een systeem dat vroegtijdig leerlingen signaleert die mogelijk een risico kunnen vormen voor de veiligheid. Over de werking van de zorgstructuur zijn lang niet alle geledingen op de scholen tevreden. Eén school geeft aan dat de interne begeleider niet van alle incidenten op de hoogte is en ook niet wordt betrokken bij de evaluatie ervan; daardoor is er geen inzicht bij alle betrokkenen. Op een andere school functioneert het zorgsysteem volgens de ouders niet goed. De school heeft te weinig kennis van de benodigde aanpak bij stoornissen en afspraken die in het handelingsplan staan vermeld worden niet nagekomen: *Je moet het 'treffen' met een leraar.*

Ook de directies van een paar bezochte scholen bevestigen dat er nog veel gedaan moet worden aan de verdere uitwerking en professionalisering van de zorgstructuur. De directie en de zorgcoördinator van een school geven aan dat onderbezetting en het evalueren en vastleggen van 'eigen' documenten zwakke elementen van de school zijn.

Alle scholen werken structureel samen met ketenpartners en ad hoc op basis van signalen. Geen van de scholen legt een relatie tussen het veiligheidsbeleid en de leerlingenzorg.

Leerlingenzorg en veiligheid in het praktijkonderwijs (pro)

Uit de gesprekken op de scholen kwam naar voren dat op de meeste praktijkscholen de leerlingen met mogelijke veiligheidsrisico's snel in beeld zijn. De schaal van de scholen – het zijn kleine scholen – bevordert dit, zo geven de scholen aan. Zij beschikken over een werkend en gedocumenteerd zorgsysteem waarvan zij de effecten ook evalueren.

Op één school geven docenten aan niet altijd voldoende expertise te hebben om tijdig eventuele problemen te signaleren en de betrokken leerlingen adequaat te begeleiden. De zorgcoördinator

speelt hierbij ook geen rol. Op deze school wil men stoppen met individuele handelingsplannen waar mentoren geen raad mee weten en overgaan op groepsplannen, die er echter nog niet zijn. Alle scholen werken samen met ketenpartners. Eén school geeft aan dat terugkoppeling over de leerlingen moeizaam verloopt als zij eenmaal in schoolexterne hulpverleningstrajecten zitten.

De meeste scholen kennen een relatie tussen het veiligheidsbeleid en de leerlingenzorg. Dat is voor een deel toeval en geen bewust beleid: vanwege de omvang van de scholen zijn zorgcoördinatoren soms ook teamleider of contactpersoon voor Veilige Schoolactiviteiten in hun regio.

Een praktijkschool: *Leerlingen die extra zorg nodig hebben als het gaat om 'respectvol omgaan met medemens' of die slachtoffer zijn van pestgedrag, worden apart in beeld gebracht en krijgen extra zorg, beschreven in handelingsplannen, voorzien van concrete doelen, duidelijke aandachtspunten en evaluatiemomenten.*

Eén school voor praktijkonderwijs doet het in de ogen van de leerlingen en docenten die de vragenlijsten invulden bijzonder goed op het gebied van zorg. Op deze school oordelen de leerlingen en docenten ook het meest positief over beleid en betrokkenheid binnen de praktijkscholen. Tijdens het bezoek is vastgesteld dat deze school op alle beoordeelde onderdelen van de zorg een beleid heeft geformuleerd en ook in de praktijk brengt. Zo stelt de school bijvoorbeeld groepsplannen op indien zich incidenten voordoen waarbij meerdere leerlingen betrokken zijn. Dit plan vormt de basis om gestructureerd te werken aan noodzakelijk geachte vaardigheden om incidenten in de toekomst te voorkomen. Onderdeel van het plan kan ook zijn: samen met de leerlingen de regels aanscherpen en geregeld met de leerlingen praten over de handhaving daarvan.

Leerlingenzorg en veiligheid in het vmbo

Alle bezochte scholen kennen een zorgsysteem waarin signalen over mogelijke veiligheidsrisico's kunnen worden opgevangen, maar niet overal zijn de procedures die worden gehanteerd ook vastgelegd.

In de praktijk blijkt de signalering niet altijd gewaarborgd. Bijvoorbeeld omdat de mentoren verantwoordelijk zijn voor de eerste signalering, terwijl zij zelf aangeven hier niet goed voor te zijn toegerust. Een minderheid van de scholen evalueert regelmatig het effect van de zorg. Alle scholen werken samen met ketenpartners.

Op één bezochte vmbo-school wordt een directe relatie gelegd tussen hetgeen (in de veiligheid) op school en in de leerlingenzorg aan de orde is. Deze school kent een mentoraat dat is belast met een preventieve zorgtaak. De mentor en vervolgens het zorgteam worden bijgestaan door verschillende specialistische teams (ook met deskundigen van buiten de school). In sommige van deze teams wordt een relatie gelegd met mogelijke veiligheidsrisico's. Op deze school geven de leerlingen in de vragenlijsten relatief hoge scores voor de zorg aan de leerlingen.

Leerlingenzorg en veiligheid op havo-/vwo-scholen

Op de meeste scholen bestaat een vroegtijdige signalering, onder meer door contacten met de toeleverende basisscholen en vastgelegde afspraken met de mentoren van het eerste jaar.

Het systeem van zorg is echter nog niet op alle scholen goed ingebed. Leerlingen, ouders en ook directies gaven aan dat er soms taken bij mentoren zijn belegd die hierop niet berekend zijn. Het is op deze scholen docentafhankelijk welke signalen worden genoteerd in het leerlingvolgsysteem en wat hier vervolgens mee wordt gedaan. De scholen evalueren de zorg ook nog niet. Ook het contact met ketenpartners komt nog niet overal van de grond.

Op de scholen waar tijdens de bezoeken is gebleken dat er een zorgstructuur is, merken leerlingen en personeel daar ook wat van: in de vragenlijsten zijn zij positiever dan op de havo-/vwo-scholen waar een dergelijke structuur (nog) niet bestaat. Op de school waar leerlingen het beleid rond

veiligheid de laagste score gaven, zijn zij ook het minst tevreden over de zorg voor leerlingen op hun school.

De inspecteur over een havo/vwo-school: *Op deze school worden de mentoren apart getraind. Daarnaast zijn er ook leerling-mentoren die hiervoor speciaal geworven en geschoold zijn. Ook zij zijn alert op mogelijke veiligheidsrisico's. Op deze school wordt een directe relatie gelegd tussen het veiligheidsbeleid en de zorg doordat de zorgcoördinator en de veiligheidscoördinator geregeld met elkaar overleg voeren en informatie en kennis uitwisselen.*

Leerlingenzorg en veiligheid in het mbo

Op de bezochte mbo-locaties is het de taak van de studieloopbaanbegeleider (SLB'er) om de achtergrondsituatie van de leerling en eventuele risico's in kaart te brengen. Op grond van gesprekken moet de SLB'er achterhalen wat er aan de hand is. Het kan daarmee dus gebeuren dat pas laat wordt gesignaleerd dat er iets speelt. Soms wordt deze informatie aangevuld met een vragenlijst die leerlingen zelf moeten invullen of een overdrachtdossier van de school voor voortgezet onderwijs.

De inspecteur over een mbo-locatie: *De (beperkte hoeveelheid) incidenten die zich hebben voorgedaan waren voor de locatie verrassingen. Studieloopbaanbegeleiders hadden de incidenten niet zien aankomen, en konden achteraf geen verband leggen tussen de begeleidingsgegevens en het incident.*

Op een paar locaties is de zorgstructuur nog in opbouw, inclusief de samenwerking met externe partijen en oprichting van een Zorgadviesteam. Hier kunnen de effecten nog niet worden gemeten, maar ook op de andere locaties gebeurt dat nog niet systematisch. Op één locatie wordt een relatie met het veiligheidsbeleid gelegd. De inspecteur: *Op deze locatie bestaat een ontwikkelde zorgstructuur, aldus deelnemers en docenten. Jaarlijks worden de effecten van de zorg geëvalueerd. Er wordt expliciet een relatie gelegd tussen de zorg, het veiligheidsbeleid en incidenten. Zo zijn incidenten aanleiding geweest om ook voor de zorg protocollen op te stellen en uit te breiden, bijvoorbeeld voor intake en pesten. Op deze locatie oordelen de leerlingen in de vragenlijsten bovengemiddeld positief over beleid en zorg voor leerlingen.*

Conclusies

De meerderheid van de bezochte scholen kent een systeem waarin vroegtijdig wordt gesignaleerd of leerlingen extra hulp nodig hebben en heeft een ontwikkelde zorgstructuur. Het minst is dat het geval bij de havo/vwo-scholen. Samenwerking met ketenpartners is een gangbare praktijk, hoewel niet alle scholen tevreden zijn over de resultaten van de samenwerking. In het mbo is samenwerking nog niet overal vanzelfsprekend.

Het evalueren van de effecten van leerlingenzorg gebeurt op 15 van de 25 scholen die een ontwikkelde zorgstructuur kennen. In totaal zijn er dus geen leerlingenzorg evaluaties bij een meerderheid van de scholen die werden bezocht (20 van de 35).

Bezochte instellingen die veel aandacht besteden aan de aspecten van leerlingenzorg worden door hun leerlingen ook beter beoordeeld in de vragenlijsten (basischolen, scholen voor speciaal basisonderwijs en praktijkscholen). Het mbo lijkt een uitzondering: de reacties van de leerlingen lijken verhoudingsgewijs positiever dan het beeld dat uit de schoolbezoeken kwam. Leerlingen in het vmbo, vso en mbo waarderen hun school lager waar het gaat over aanspreken van (andere) leerlingen op hun gedrag. En havo/vwo-leerlingen oordelen opvallend minder positief over de mogelijkheid het er met de leraren over te hebben als ze zich onveilig voelen.

Op scholen waar leerlingen en personeel in de vragenlijsten positiever oordelen over de zorg voor leerlingen dan op de andere scholen uit dezelfde sector, hebben zij in de regel ook een positief oordeel over het veiligheidsbeleid van de school.

De relatie tussen leerlingenzorg en veiligheidsbeleid is het minst ontwikkelde aspect; alleen in het praktijkonderwijs legt een kleine meerderheid van de vijf scholen deze relatie. Het kan ook toeval zijn en geen bewust beleid: vanwege de (beperkte) omvang van de scholen zijn zorgcoördinatoren soms ook teamleider of contactpersoon voor Veilige School-activiteiten in hun regio.

Veel scholen geven aan niet vanuit de mogelijke samenhang met veiligheidsbeleid naar de zorg te hebben gekeken. De leerlingenzorg is vooral gericht op leerachterstanden en ontwikkelingsachterstanden. Vervolgens wordt gewerkt aan de oplossing van het individuele probleem. Er wordt nauwelijks een relatie gelegd tussen het individuele probleem, de daarop gerichte zorg en het algemene beeld of gevaar voor de veiligheid(sbeleving) van de totale school.

3.4 Betrokkenheid bij opstellen, uitvoeren en evalueren regels

Algemeen beeld betrokkenheid leerlingen en personeel bij hantering regels

Hoe zijn leerlingen en personeel betrokken bij het maken, aansturen en evalueren van regels over veiligheid in de school?

In de bezoeken is vooral gelet op actieve betrokkenheid; de formele medezeggenschap is alleen gescoord als daarbij daadwerkelijk sprake is van debat over de regels en het beleid. De betrokkenheid van de leerlingen betreft in praktisch alle gevallen betrokkenheid bij het opstellen van de klassenregels.

Tabel 3.4a laat zien op hoeveel scholen sprake is van actieve betrokkenheid van beide groepen belanghebbenden. Over de hele linie is die betrokkenheid laag onder leerlingen en hoger bij het personeel, met uitzondering van de mbo-instellingen waar leerlingenbetrokkenheid hoger is dan die van de personeelsleden. Het personeel is vooral in het sbo en het pro verhoudingsgewijs sterk betrokken. Bij havo/vwo-scholen is bij geen van beide categorieën sprake van grote betrokkenheid.

Tabel 3.4a Actieve betrokkenheid leerlingen en personeel bij opstellen, uitvoeren en evalueren van regels, per schooltype op deel van de bezochte scholen

	Basis (N=5)	Sbo (N=5)	(v)so (N=5)	Pro (N=5)	Vmbo (N=5)	havo/vwo (N=5)	Mbo (N=5)	totaal (N=35)
Leerlingen	2	1	1	1	1	1	3	10
Personeel	2	4	2	4	3	1	1	17

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

Resultaten vragenlijsten

Aan het personeel en de leerlingen van de bezochte instellingen is gevraagd naar hun betrokkenheid bij het opstellen, uitvoeren en evalueren van de regels in de klas en op school.

Tabel 3.4b Betrokkenheid personeel bij (opstellen, uitvoeren en evalueren) van regels bij het personeel van de 35 bezochte scholen, vijf items in percentages

Item	Basis (N=49)	Sbo (N=108)	Vso (N=98)	Pro (N=55)	Vmbo (N=75)	havo/ vwo (N=129)	Mbo (N=152)
1. Leerlingen doen mee aan het maken van regels in de klas	81	74	43	73	36	44	38
2. Leerlingen hebben een rol in het bemiddelen bij conflicten op school	65	66	44	47	29	37	34
3. Ik ben betrokken bij het opstellen van de schoolregels	76	73	66	78	46	35	32
4. Als leerlingen voorstellen doen om de regels te veranderen, dan wordt daarnaar geluisterd	81	66	63	84	53	51	26
5. Als ik voorstellen doe om de regels te veranderen, dan wordt daarnaar geluisterd	83	88	81	88	74	62	59

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

Tabel 3.4c Betrokkenheid leerlingen bij (opstellen, uitvoeren en evalueren) van regels, drie items in percentages volgens leerlingen.

Item	Basis (N=218)	Sbo (N=300)	Vso (N=275)	Pro (N=267)	Vmbo (N=263)	Havo/v wo (N=632)	Mbo (N=431)
1. Leerlingen doen mee aan het opstellen van de regels op school	39	52	22	40	29	25	16
2. Op mijn school hebben wij als leerlingen een rol bij het oplossen van ruzies en conflicten	57	50	38	44	36	38	33
3. Als leerlingen voorstellen doen om de regels te veranderen, dan wordt daarnaar geluisterd	49	64	30	46	28	25	26

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

Items 1, 2 en 4 in de vragenlijst voor het personeel (tabel 3.4b) betreffen de betrokkenheid van leerlingen. Die is in de ogen van het personeel bij ieder item groot op de basisscholen en beperkt in het vmbo, vso, havo/vwo en mbo. De leerlingen zelf dragen precies hetzelfde beeld aan, maar dan stuk voor stuk in lagere scores (items 1 en 2 in tabel 3.4c).

Interessant is dat het personeel meldt dat leerlingen relatief veel invloed uitoefenen op het (doen) veranderen van regels (item 4, met vergelijkbare variaties tussen onderwijssectoren, maar de eigen invloed (item 5) toch steeds hoger inschat.

Op alle bezochte scholen in alle sectoren is de discrepantie tussen de antwoorden van personeel over items 1 en 4 (zie tabel 3.4b) en die van de leerlingen (zie de items 1 en 3 in tabel 3.4c) - betrokkenheid van leerlingen bij het opstellen en veranderen van regels - aanzienlijk. Leerlingen schatten hun betrokkenheid aanmerkelijk lager in dan hun docenten/personeelsleden. De verschillen tussen leerlingen en personeel zijn minder groot als het gaat over de mate van betrokkenheid van leerlingen bij het oplossen van ruzies en conflicten.

Inkleuring per sector

Betrokkenheid op basisscholen

Op een minderheid van de bezochte scholen zijn leerlingen betrokken bij het opstellen van de klassenregels. Zij zijn niet betrokken bij het opstellen van de schoolregels. Een groepje leerlingen met wie een inspecteur sprak: *De leraren luisteren wel, maar hebben de uitkomst al in hun achterzak*. Op deze school waren de leerlingen die de vragenlijst invulden het eens met de teneur van deze uitspraak: zij voelen zich relatief het slechtst betrokken.

Ook ouders worden niet actief betrokken. Een ouder tijdens het bezoek: *Wij worden betrokken bij de oplossing van problemen, niet bij het beleid*.

Op een paar bezochte scholen wordt het personeel betrokken bij het opstellen van de regels en gedeeltelijk bij de uitvoering; evaluaties hebben niet plaatsgevonden.

De school waar de betrokkenheid volgens de leerlingen die de vragenlijst invulden het grootst is, scoort onder deze leerlingen ook het hoogst op veiligheidsbeleid en leerlingenzorg.

Betrokkenheid in het speciaal basisonderwijs (sbo)

De bezoekend inspecteur over een sbo-school: *Op deze school geven leerlingen aan actief betrokken te worden bij het opstellen en uitvoeren van het beleid: schoolregels en klassenregels. Ook de ouders worden betrokken bij het vaststellen van heldere afspraken over gedragsregels*.

Op de andere scholen zijn leerlingen niet betrokken of, afhankelijk van het initiatief van een individuele leerkracht, alleen betrokken bij het opstellen van klassenregels in het begin van het jaar. Op bijna alle scholen is het personeel wel betrokken bij het opstellen en uitvoeren van de regels. Er wordt niet geëvalueerd.

Net als bij de vijf basisscholen is er ook in het speciaal basisonderwijs één van de vijf scholen waar de leerlingen zich zowel het meest betrokken voelen als de leerlingenzorg en het veiligheidsbeleid het hoogst waarderen, zo blijkt uit de vragenlijsten. Op de school waar leerlingen het minst positief oordelen over hun betrokkenheid, oordelen zij eveneens het minst positief over de zorg voor leerlingen; het veiligheidsbeleid van hun school beoordelen zij als gemiddeld.

Betrokkenheid in het voortgezet speciaal onderwijs (vso)

In het vso zijn leerlingen slechts op één school beperkt betrokken, namelijk bij het opstellen van de eigen klassenregels. Op de overige scholen zijn de leerlingen niet betrokken.

Ouders worden op niet één school actief betrokken. Op één school zijn ouders negatief: zij missen informatie en hebben geen idee wat de school onderneemt om veiligheid te borgen. Het personeel is op een minderheid van de scholen ten dele betrokken, bijvoorbeeld via een afvaardiging in een werkgroep. Evaluaties van de regels vinden niet plaats.

Ook in het vso is er één school waar leerlingen in de vragenlijsten zowel hun eigen betrokkenheid als de zorg voor leerlingen als het beleid het hoogst waarderen. Op de school met de laagste betrokkenheid beoordelen de leerlingen de zorg voor leerlingen en het beleid niet anders dan leerlingen op de andere vso-scholen.

Betrokkenheid in het praktijkonderwijs (pro)

Op één school gaven de leerlingen met wie is gesproken tijdens het bezoek aan dat zij actief betrokken worden bij het maken van regels in de klas. Op deze school geven de leerlingen die de vragenlijst invulden een ander beeld: zij beoordelen hun betrokkenheid onder het gemiddelde van de praktijkscholen; dat geldt ook voor hun oordeel over de leerlingenzorg en het beleid op school. Op de andere scholen wordt voor de betrokkenheid van leerlingen verwezen naar de leerlingenraad.

Een praktijkschool: In de leerlingenraad is actief bemoeienis met het tweejaarlijks evalueren en bijstellen van het leerling-statuut. Alle klassen zijn in de leerlingenraad vertegenwoordigd en de klassenvertegenwoordigers zijn verantwoordelijk voor de terugkoppeling in de eigen klas.

Op de scholen voor praktijkonderwijs is het personeel gedeeltelijk betrokken. Zij geven aan dat de meeste documenten bestuursbreed zijn opgezet, en dat zij daar weinig invloed op kunnen uitoefenen. Niet overal vindt het personeel dat overigens een gemis. Er wordt niet systematisch geëvalueerd.

Ook in het praktijkonderwijs oordelen leerlingen in de vragenlijsten van één school het meest positief over hun betrokkenheid en tegelijkertijd ook over de leerlingenzorg en het veiligheidsbeleid op school.

Betrokkenheid in het vmbo

Op één school zijn de leerlingen betrokken bij de klassenregels die in het begin van het jaar met de mentor worden opgesteld. Deze school scoort ook in de vragenlijsten van leerlingen het hoogst op betrokkenheid en op één na het hoogst op leerlingenzorg en veiligheidsbeleid.

Op de andere scholen zijn leerlingen alleen betrokken via de leerlingenraad, die hierin overigens nergens een grote rol speelt. Op één school geven de gesproken ouders ongevraagd aan dat een grotere betrokkenheid van leerlingen mogelijk gunstige effecten heeft op de veiligheid. Op deze school geven de leerlingen in de vragenlijsten hun betrokkenheid een lagere score dan gemiddeld op de vmbo-scholen; zij zijn het meest kritisch over de leerlingenzorg en het veiligheidsbeleid op hun school.

Personeelsleden zijn betrokken via kernteams of de personeelsvergadering. Het onderwijsondersteunend personeel op de bezochte locaties is niet betrokken. Evaluaties vinden niet plaats.

Betrokkenheid op havo-/vwo-scholen

Op één van de bezochte havo-/vwo-scholen worden zowel leerlingen als personeel nauw betrokken bij het opstellen, uitvoeren en evalueren van de regels via een daartoe geformeerde werkgroep veiligheid. Op deze school beoordelen de leerlingen in de vragenlijsten de betrokkenheid bovengemiddeld, evenals het veiligheidsbeleid en de leerlingenzorg.

De school die door de leerlingen het meest positief wordt beoordeeld als het gaat om leerling-betrokkenheid, kent in de ogen van de leerlingen ook een bovengemiddelde leerlingenzorg en veiligheidsbeleid.

Op andere scholen wordt verwezen naar de formele overlegorganen, zoals de leerlingenraad. In de leerlingenraden speelt het onderwerp geen grote rol. Op deze scholen wordt het personeel ook niet betrokken bij het opstellen of evalueren van de regels, wel bij de uitvoering.

Op een meerderheid van de scholen zijn de gesproken ouders niet tevreden over de betrokkenheid: *Je mag meepraten, maar jullie zijn niet deskundig* – dat is de houding van de school tegenover de Ouderraad, volgens de ouders op één van de bezochte scholen.

Betrokkenheid in het mbo

Deelnemers zijn niet actief betrokken. Op één locatie geven zij aan daar het nut ook niet van in te zien: *Als we ze zelf zouden opstellen, zou daar hetzelfde uitkomen*. Op deze locatie geven de deelnemers in de vragenlijsten aan dat zij zich méér dan op de andere bezochte locaties betrokken voelen. De zorg voor leerlingen en het veiligheidsbeleid beoordelen zij niet beter dan hun collega-deelnemers op andere mbo-locaties.

Het personeel is gedeeltelijk betrokken. Bij het opstellen van de regels wordt met (personeels)vertegenwoordigingen gewerkt. Onderwijsondersteunend personeel is daarin niet altijd vertegenwoordigd.

Een mbo-locatie: *Op deze locatie werken wij met algemene regels die zijn opgesteld in de studiewijzers. Docenten maken daar klassenregels van, dan kan iedereen eigen accenten leggen. Evaluatie van deze klassenregels vindt plaats aan het eind van het seizoen; zo blijven ze leven.*

De bezoekende inspecteur merkt over de leerlingenbetrokkenheid op: *Deelnemers worden niet in actieve zin betrokken, vullen alleen enquêtes in en leveren input via de studentenpanels over veiligheidsbeleving.*

Conclusies

In de bezoeken is vooral gelet op actieve betrokkenheid; de formele medezeggenschap is alleen gescoord als daarbij daadwerkelijk sprake is van debat over de regels en het beleid. De betrokkenheid van de leerlingen betreft in praktisch alle gevallen betrokkenheid bij het opstellen van de klassenregels. In praktisch alle scholen is de betrokkenheid bij het opstellen, uitvoeren en evalueren van de regels laag onder leerlingen en hoger bij het personeel. Het personeel geeft vooral in het sbo en het pro aan sterk betrokken te zijn. Bij havo/vwo-scholen is bij geen van beide categorieën sprake van grote betrokkenheid.

Dit beeld wordt bevestigd in de vragenlijsten.

De betrokkenheid van leerlingen is in de ogen van het personeel groot op de basisscholen en beperkt in het vmbo, vso, havo/vwo en mbo. De leerlingen zelf dragen precies hetzelfde beeld aan, maar zij beoordelen hun eigen betrokkenheid zelf overal een stuk lager.

De verschillen tussen leerlingen en personeel zijn minder groot als het gaat over de mate van betrokkenheid van leerlingen bij het oplossen van ruzies en conflicten.

Uit de vragenlijsten van de leerlingen valt op te maken dat leerlingen die positief oordelen over hun eigen betrokkenheid ook bovengemiddeld positief zijn over de zorg voor leerlingen en het veiligheidsbeleid op hun school. In het mbo is dit beeld diffuser.

3.5 Veiligheidsbeleving

Algemeen beeld veiligheidsbeleving op grond van bezoeken

Tijdens de schoolbezoeken bleek dat personeel (25x) en leerlingen (21x) zich in meerderheid veilig voelen op school. Tegelijkertijd voelt een flinke minderheid van het personeel en/of de leerlingen zich niet veilig. Dat is op tien scholen aangegeven door het personeel en op veertien scholen door leerlingen, zoals tabel 3.5a laat zien.

Tabel 3.5a Bezochte scholen waar leerlingen en personeel en personeel zich veilig voelen

	Basis (N=5)	Sbo (N=5)	(v)so (N=5)	Pro (N=5)	Vmbo (N=5)	havo/vwo (N=5)	Mbo (N=5)	totaal (N=35)
Personeel	3	4	5	4	3	3	3	25
Leerlingen	3	3	2	4	4	2	3	21

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

De veiligheidsbeleving lijkt bij leerlingen minder groot dan onder het personeel. Leerlingen noemen pesten als belangrijkste reden voor gevoelens van onveiligheid. Een groot verschil tussen leerlingen en personeel manifesteerde zich aan tijdens de bezoeken aan in het vso.

Het gevoel van onveiligheid onder het personeel van twee basisscholen wortelt in het feit dat men zich niet gesteund voelt door het team of de directie. Op andere scholen waar personeel zich minder veilig voelt heeft dit gevoel ook te maken met de leerlingen en/of hun ouders, het gebouw en de omgeving van de school. In het vmbo, havo/vwo en mbo voelen onderwijsondersteunende personeelsleden zich soms minder veilig dan het onderwijzend personeel. Zij worden vaak als eerste geconfronteerd met incidenten en geven aan dat niet in alle gevallen hun bevoegdheden duidelijk zijn en dat zij zich niet altijd gesteund voelen door een uniforme handhaving van de regels door het onderwijzend personeel.

Resultaten vragenlijsten

In de vragenlijsten is zowel leerlingen als personeel gevraagd naar een cijfer voor de veiligheid op school. Tabel 3.5b laat zien hoe beide groepen erover denken. Leerlingen en personeel voelen zich op de bezochte basisscholen veiliger dan op de meeste andere scholen waar de inspectie op bezoek ging. Uitzondering lijkt het personeel van praktijkscholen, dat de eigen veiligheid relatief hoog beoordeelt.

Tabel 3.5b Gemiddeld cijfer voor veiligheid op school door leerlingen en personeel, schaal 1-100

	Basis (NL=209 ; NP=38)	Sbo (NL=28 3; NP=67)	Vso (NL=26 3; NP=63)	Pro (NL=25 0; NP=42)	Vmbo (NL=252; NP=61)	havo/vwo (NL=626; NP=290)	Mbo (NL=428; NP=90)
Leerlingen	82	79	70	71	72	75	72
Personeel	84	80	73	84	78	81	74

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

Om een meer gedetailleerd beeld te krijgen van de beleving van veiligheid is een schaal amengesteld, gebaseerd op vragen over drie verschillende aspecten van veiligheid. Als eerste werd gevraagd hoe veilig leerlingen zich op en rond de school voelen. De tweede vraag was wat leerlingen het vigerende jaar aan onveilige situaties was overkomen (van pesten tot seksueel lastiggevallen). Ten slotte werd gevraagd naar de mate van eigen onveilig gedrag (zelf pesten et cetera).

Voor het personeel is een schaal geconstrueerd die is gebaseerd op de veiligheidsbeleving op en rond de school in het algemeen en de specifieke beleving van onveilige situaties als mogelijk slachtoffer tijdens het vigerende schooljaar.

Bij de leerlingen hebben alle scores een spreiding van 15 punten of minder. Dat geeft aan dat de veiligheidsbeleving van leerlingen op de vijf bezochte scholen in elk van de sectoren dicht bij elkaar ligt, ondanks de verschillen in veiligheidsbeleid, aanbod, betrokkenheid en het voorkomen van incidenten. In vijf sectoren geldt die beperkte spreiding ook voor het personeel. Alleen voor personeelsleden in vso- en havo-vwo scholen is de spreiding groter dan 15 schaalpunten. Vergelijking van de twee schalen bevestigt het beeld dat, met als uitzondering de mbo-scholen, het personeel zich veiliger voelt dan de leerlingen. Vooral in scholen voor (speciaal) basisonderwijs is dit verschil aanzienlijk. In het vso is de veiligheidsbeleving weliswaar laag, maar het verschil tussen leerlingen en personeel is hier kleiner dan de waarneming die uit de schoolbezoeken naar voren kwam. Deze lage score voor de bezochte vso-scholen komt overigens redelijk overeen met gegevens uit de veiligheidsmonitoren (Mooij, De Wit en Polman, 2008). Leerlingen voelen zich het veiligst op de bezochte mbo-afdelingen. Het personeel voelt zich daar juist iets minder veilig. Er zijn weinig verschillen tussen jongens/mannen en meisjes/vrouwen.

Tabel 3.5c Veiligheidsbeleving leerlingen en personeel van 35 bezochte scholen, schaal 1-100

	Basis (NL=209 ; NP=38)	Sbo (NL=28 3; NP=67)	Vso (NL=263 ; NP=63)	Pro (NL=250 ; NP=42)	Vmbo (NL=252 ; NP=61)	havo/vwo (NL=626; NP=290)	Mbo (NL=428; NP=90)
Veiligheidsbeleving leerlingen	87	79	78	83	86	87	91
Veiligheidsbeleving personeel	96	91	83	92	93	94	88

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

Inkleuring per sector

Veiligheidsbeleving basisscholen

Bij vrijwel alle bezochte scholen geven leerlingen, ouders en personeel aan zich (zeer) veilig te voelen op en in de directe omgeving van de school. Leerlingen geven aan dat zij met eventuele gevoelens van onveiligheid direct op school terecht kunnen. Ouders geven aan dat de school toegankelijk voor hen is. Leerkrachten geven aan dat zij zich veilig voelen omdat ze als team opereren en de lijnen naar de directie kort zijn, zeker als zij te maken krijgen met situaties waarin zij zich onzeker voelen.

Op twee scholen geven de leerlingen aan dat er mogelijk op school leerlingen zitten die zich niet veilig voelen vanwege veel pestgedrag. Op één van deze scholen geeft ook een aantal leerkrachten aan zich onderling niet veilig te voelen omdat er geen open sfeer op de school heerst; zij voelen zich ook niet gesteund door de schoolleiding. Op deze school geeft het personeel in de vragenlijsten ook aan zich relatief het minst veilig te voelen. Het personeel oordeelt op deze school bovendien het minst positief over het veiligheidsbeleid. De leerlingen van deze school geven daarentegen in de vragenlijsten aan zich bovengemiddeld veilig te voelen. Zij oordeelden wél laag op eigen betrokkenheid en kwaliteit van de leerlingenzorg.

Op de school waar leerlingen in de vragenlijsten het meest positief waren over het beleid, de leerlingenzorg en hun betrokkenheid, scoort hun veiligheidsbeleving ongeveer gemiddeld; zij geven relatief vaker aan slachtoffer te zijn van pesterijen of bedreigingen.

Veiligheidsbeleving in het speciaal basisonderwijs (sbo)

De vragenlijsten geven aan dat leerlingen in de onderzochte scholen voor speciaal basisonderwijs zich beduidend minder veilig voelen dan leerlingen op de basisschool.

De leerlingen met wie de inspectie sprak voelen zich in overgrote meerderheid veilig op en rond de school. Leerlingen voelen zich gesteund als zij problemen melden. Op twee scholen voelen zij zich minder veilig op de schoolpleinen, in de fietsenstallingen en op het parkeerplein voor de busjes. De schoolleiding is daarvan altijd op de hoogte en neemt maatregelen, bijvoorbeeld door extra surveillances of gespreide pauzes, waardoor het minder druk is op het schoolplein.

De leerlingen van het speciaal basisonderwijs voelen zich het veiligst op de school waar zij ook het beleid, leerlingenzorg en betrokkenheid het hoogst beoordeelden in de vragenlijsten.

Op praktisch alle scholen geeft het personeel aan zich veilig te voelen. Men weet zich bij enkele incidenten met ouders gesteund door collega's. Zij geven aan dat gesprekken waar risico's aan kleven met twee docenten worden gevoerd. Indien er een escalatie is, werken protocollen en is er vlg ondersteuning.

Op één school geeft een klein aantal personeelsleden aan zich minder veilig te voelen in de directe omgeving van de school. Ook voelen daar niet alle personeelsleden zich veilig in individuele gesprekken met ouders, leerlingen of leidinggevende.

Ongeveer de helft van de personeelsleden van deze school geeft aan de afgelopen tijd geconfronteerd te zijn met duwen, trekken, slaan of schoppen door leerlingen. Niet iedereen was tevreden over de hierop volgende acties. Ook via de vragenlijsten laat het personeel van deze school weten zich onveiliger te voelen dan de collega's in de andere vier sbo-scholen. Het personeel van deze school geeft ook de leerlingenzorg de laagste score. De leerlingen geven aan dat op deze school relatief weinig veiligheidsbeleid merkbaar is.

Veiligheidsbeleving in het voortgezet speciaal onderwijs (vso)

In de vragenlijsten geven de leerlingen de veiligheidsbeleving iets lagere scores dan leerlingen in het speciaal basisonderwijs. Dat geldt in sterkere mate voor het personeel, dat zich beduidend onveiliger voelt dan hun collega's in het speciaal basisonderwijs.

Op de bezochte scholen laten de leerlingen tijdens de bezoeken een divers beeld zien als het gaat om hun gevoel van veiligheid. Op de meeste scholen geven zij aan dat hun gevoel van veiligheid afhankelijk is van de docent of leerkracht en dat tussen hen grote verschillen bestaan. Op één school zijn volgens de leerlingen maar twee leraren die de klas in de hand hebben. Deze school moet, menen de leerlingen, veel meer optreden, regels en afspraken consequent handhaven en wekelijks niet alleen kluisjes controleren maar ook iedereen fouilleren. Ook over de onderwijsinhoudelijke gang van zaken zijn de leerlingen waarmee op deze school is gesproken niet tevreden: *De docenten zouden, net als op een gewone school, gewoon moeten lesgeven. Nu krijgen leerlingen per dag een taak en als die af is, mogen ze de klas uit, dan zijn zij klaar voor de rest van de dag.* De gesproken ouders zijn eveneens kritisch. Zij geven aan dat verschillende leerkrachten op de school onvoldoende kennis bezitten over de problemen of stoornissen die de kinderen hebben, waardoor zij niet altijd goed handelen. Daardoor kunnen zij de veiligheid niet waarborgen. De leerlingen van deze school geven ook in de vragenlijsten aan zich relatief onveilig te voelen. Zij hebben dit schooljaar zowel als dader en als slachtoffer relatief veel ervaring met onveilige situaties.

Op een andere school geven leerlingen aan dat er vaak naar hen geschreeuwd wordt. Leerlingen geven op een paar scholen ook aan dat zij zich niet veilig voelen in de directe omgeving van de school: *Leerlingen van andere scholen zijn uit op ruzie of groepjes jongeren in de buurt vallen ons lastig. We zijn heus geen dombo's; we weten dat we soms flippen maar daarna kunnen we er best over praten.*

Ouders van andere leerlingen die de inspectie sprak waren meer tevreden over de school van hun kind. Daarbij wordt deze school vaak afgezet tegen eerdere ervaringen die zij hadden met scholen: *Eindelijk een school waar mijn kind tot z'n recht kan komen, of: Eindelijk kan ik de dag rustig tegemoet zien zonder dat mijn kind weer om 9.00 uur thuis zit.*

Op de bezochte speciale scholen geeft de meerderheid van het personeel in de gesprekken aan zich veilig te voelen. Die situatie wordt niet door iedereen zo ervaren, zo blijkt uit de vragenlijsten. Op de school waar het personeel zich relatief het onveiligst voelt, voelen zij zich duidelijk onveiliger dan de leerlingen. Tijdens het bezoek op deze school geeft de directie aan dat er op deze school veelvuldig discussies zijn over het functioneren van personeelsleden.

Geconfronteerd met de zorgwekkende oordelen van de leerlingen tijdens de bezoeken geven schoolleidingen aan de problemen te herkennen. In een aantal gevallen hebben recent wisselingen in de directie plaatsgevonden. Tevens geeft men aan moeite te hebben geschikt personeel te (blijven) vinden voor deze scholen. In één geval wordt expliciet aangegeven dat de groei van met name het aantal autistische leerlingen 'te hard' is gegaan, waardoor de veiligheid van alle leerlingen niet kan worden gegarandeerd.

Veiligheidsbeleving in het praktijkonderwijs (pro)

De leerlingen geven tijdens de bezoeken aan zich in meerderheid veilig te voelen. Op één school vullen leerlingen aan dat dit niet voor alle leerlingen op school geldt, omdat er veel gepest wordt. Ook voelen op deze school niet alle leerlingen zich veilig in de bus van school naar huis; het buspersoneel heeft hier eveneens over geklaagd. Nu rijden er soms personeelsleden en mensen van de politie in burger mee in de bus. Dat heeft de situatie wel verbeterd.

In de vragenlijsten geven leerlingen van deze school aan zich net iets minder veilig te voelen dan leerlingen op de andere bezochte scholen voor praktijkonderwijs. Dat leerlingen daarbij niet altijd thuis het goede voorbeeld krijgen, illustreert de volgende uitspraak van een ouder: *Stelen is niet erg, je moet alleen zorgen dat je niet gepakt wordt.*

Personeel voelt zich in grote mate veilig op school. Niet alle (vrouwelijke) docenten voelen zich veilig in de bovenbouw, waarin groepen jongens soms intimiderend gedrag vertonen.

Twee scholen betrokken onlangs een nieuw gebouw; het personeel geeft aan dat dit de veiligheidssituatie heeft verbeterd: *De school is heel open en er is eenvoudig toezicht te houden; leerlingen zijn voortdurend in beeld, ook tijdens de pauzes.*

Volgens de leraren wordt de veiligheid positief beïnvloed door de kleinschaligheid, korte lijnen, transparantie, openheid binnen het team, de mogelijkheid om goed naar leerlingen te kijken, een mooi gebouw, flexibiliteit van het personeel en de mogelijkheid om zorg te dragen voor een goede werkplek voor de leerlingen na het praktijkonderwijs.

Uit de vragenlijsten blijkt dat op de praktijkschool waar de leerlingen zich het veiligst voelen, de veiligheidsbeleving van het personeel ook het hoogst is. Leerlingen en personeel zijn op deze school bovendien bovengemiddeld tevreden over het veiligheidsbeleid, de leerlingenzorg en hun eigen betrokkenheid. De inspecteur sloot zijn bezoek aan deze school af met het volgende oordeel: *Het gaf mij een goede kijk op de enorme betrokkenheid, collegialiteit en saamhorigheid op deze praktijkschool.*

Veiligheidsbeleving in het vmbo

Leerlingen geven in grote meerderheid aan zich veilig te voelen. Directe aanpak van incidenten werkt volgens hen het beste. Op één school worden deze bevindingen onderstreept met de uitkomsten van een gehouden enquête.

Het personeel laat weten zich eveneens overwegend veilig te voelen. Op één school wordt aangegeven dat vooral jonge en vrouwelijke docenten zich niet altijd veilig voelen tegenover agressieve jongens uit de bovenbouw.

Op één school is, na een wisseling in de directie, meer aandacht gekomen voor de veiligheid van leerlingen en personeel. De leerlingen die de vragenlijst invulden voelen zich op deze school relatief het minst veilig, zoals zij ook het minst positief waren over het veiligheidsbeleid en de leerlingenzorg in de vragenlijsten. Een personeelslid tijdens het schoolbezoek op deze school: *Aanscherping van de regels en het aanbrengen van meer structuur werkt goed. Dat was een aantal jaren geleden wel anders: toen was er een grimmige sfeer en moest ik als een soort blauwhelm in Uruzgan functioneren tussen groepen leerlingen die geen Nederlands spraken, die veel spanningen onderling hadden en ook wapens bij zich hadden.*

Een leerling van deze school: *Vanaf dag één merk je dat je in een probleemwijk op school zit. Er rijden vaak wijkagenten in de pauzes.* De leerlingen van deze school geven aan dat de school meestal goed omgaat met incidenten, maar dat sommige leerlingen 'echt niet willen deugen'.

Vmbo-scholen staan in wijken waar zich soms spanningen kunnen voordoen. De inspecteur over een vmbo-school: *Op school zitten enkele leerlingen die bij de breder levende onlusten in de wijk zijn betrokken. Bij deze onlusten zijn twee leerlingen gewond geraakt. De school heeft in reactie hierop aan ouders een brief gestuurd waarin zij ingaat op het incident en aangeeft welke maatregelen en afspraken zijn gemaakt.* Op deze school geven leerlingen in de vragenlijsten aan zich relatief het veiligst te voelen. Zij oordelen gemiddeld over veiligheidsbeleid, leerlingenzorg en betrokkenheid.

Het personeel voelt zich, zo valt uit de ingevulde vragenlijsten op te maken, het veiligst op die school waar zij zowel de leerlingenzorg als het veiligheidsbeleid ook bovengemiddeld waardeerden.

Voor de leerlingen ligt dat duidelijk anders. Ze voelen zich op deze school minder veilig dan het gemiddelde; ook in hun opvattingen over het veiligheidsbeleid en de leerlingenzorg zijn ze minder positief dan gemiddeld. Leerlingen van deze school met wie de inspectie sprak gaven aan dat er een paar docenten zijn die de regels minder handhaven dan andere. Met betrekking tot de leerlingenzorg zijn op deze school geen bijzonderheden geconstateerd.

Veiligheidsbeleving op havo-/vwo-scholen

De veiligheidsbeleving op de bezochte havo-/vwo-scholen laat eenzelfde patroon zien als in het vmbo. De meeste leerlingen gaan in de regel met plezier naar school. Op de meeste scholen geven leerlingen evenwel tegelijkertijd aan wel een aantal leerlingen te kennen die zich niet prettig en zelfs onveilig voelen. Pestgedrag is daarvan meestal de oorzaak.

Volgens de leerlingen is duidelijkheid over de regels, uniforme handhaving ervan en de directe aanpak van incidenten bepalend bij het gevoel van veiligheid.

De leerlingen die in de vragenlijsten aangeven zich het veiligst te voelen, oordelen ook het meest positief over leerlingenzorg op hun school en hun eigen betrokkenheid. Op deze school voelen ook de docenten zich het veiligst.

De inspecteur over een havo-/vwo-school: *Op deze school worden leerling-assistenten ingezet die in en om de school meewerken aan de handhaving van de regels. Dit heeft volgens alle betrokkenen een goed effect: het is rustiger op de school en op het schoolplein. Op deze school wijzen de vragenlijsten uit dat zowel leerlingen als personeel zich relatief veilig voelen.*

Op een paar scholen geven docenten aan moeite te hebben met soms onrustige en volle bovenbouwklassen van de havo (vooral havo 4).

Het onderwijsondersteunend personeel geeft op een paar scholen aan zich minder veilig te voelen omdat zij vaak direct bij calamiteiten zijn betrokken en niet altijd voldoende feedback van docenten en de schoolleiding krijgen. Op één van deze scholen voelen zowel het personeel als de leerlingen zich relatief het minst veilig. De leerlingen vinden ook het beleid en de leerlingenzorg op deze school het minst ontwikkeld. Het personeel van deze school oordeelt relatief het laagst over de eigen betrokkenheid.

Het beeld dat docenten hebben over de veiligheid is op sommige scholen tamelijk zonnig, aldus functionarissen die op een andere manier met de leerlingen te maken hebben. Zo stelde op één van de vijf scholen geen van de docenten de situatie in de bovenbouw havo en vwo aan de orde, terwijl door de contactpersoon (te vergelijken met vertrouwenspersoon) werd geconstateerd dat leerlingen daar min of meer de macht hebben overgenomen en zelf bepalen wat er wordt nageleefd als het om regeltjes gaat: *Leerlingen houden soms hun jas aan, pet op, eten kauwgom en gaan naar het toilet als zij daar zin in hebben (soms al vijf minuten na aanvang van de les). Het is alsof de school accepteert dat de strijd met deze groep leerlingen verloren is. Deze leerlingen zijn niet meer te corrigeren. Als je hier als individuele docent veel tijd aan besteedt, ben je namelijk heel veel leestijd kwijt.*

Op een andere school geven leerlingen met wie gesproken is aan zich veilig te voelen. *Met de grote vrijheid in de bovenbouw moet je wel kunnen omgaan*, aldus de leerlingen. Deze vrijheid geldt ook voor het personeel; er is volgens hen wel een sfeer van samenhang. Het verschil in omgang met de regels wordt door docenten niet als onveilig gezien. De vertrouwenspersoon vindt echter dat dit wel risico's met zich meebrengt.

Veiligheidsbeleving in het mbo

Op een paar bezochte locaties geven deelnemers en docenten aan zich niet allemaal veilig te voelen. In één geval is het gebouw te druk, wat een onveilig gevoel geeft. Er zijn veel tussenuren. *Daardoor wordt er rondgehangen en gekloot*, aldus de deelnemers.

Een docent meldt dat ze er niet over piekert open te zijn over haar homoseksualiteit tegenover leerlingen, omdat deze weinig tolerant zijn.

Op een paar locaties geven deelnemers en personeel aan dat er met enige regelmaat dure nieuwe auto's op het parkeerterrein staan met jongens erin die meisjes van de instelling aanspreken; daarbij kan het om loverboys gaan. Direct aanspreken van deze jongens betekent in de regel dat ze verdwijnen.

Op twee locaties wordt aangegeven dat de conciërge (in één geval een grote man met veel overwicht op de deelnemers, in het andere geval een vrouw) zorgt voor een groot deel van het veiligheidsgevoel van personeel en deelnemers: *Bij de deur staat een vrouwelijke conciërge. Zij ziet alles en werkt de-escalerend, doordat iedereen met respect wordt aangesproken. Volgens veel betrokkenen hoeven er daardoor geen detectiepoortjes bij de ingang te staan.*

Niet altijd voelen vooral meisjes en vrouwelijk personeel zich veilig in de directe omgeving van de school. Instellingen nemen hierover contact op met de politie, die extra surveilleert.

Op de locatie waar de deelnemers zich volgens de vragenlijsten relatief het minst veilig voelen, voelt het personeel zich juist het veiligst. De leerlingen zijn op deze locatie, ondanks het gevoel van onveiligheid, positief over beleid en zorg en gemiddeld positief over de eigen betrokkenheid. In het algemeen loopt de veiligheidsbeleving van de deelnemers op de vijf onderzochte locaties veel minder uiteen dan die van het personeel.

Conclusies

Een meerderheid van de leerlingen en het personeel voelt zich veilig op en rond de bezochte scholen. Dit komt overeen met de gegevens uit de verschillende veiligheidsmonitoren. Dat is overigens geen reden tot tevredenheid; bij elkaar opgeteld voelen enige honderden leerlingen op deze 35 scholen zich onveilig.

Leerlingen noemen pesten als belangrijkste reden voor gevoelens van onveiligheid. Het niet of op verschillende manieren optreden tegen ongeoorloofd gedrag door het personeel vergroot gevoelens van onveiligheid. De veiligheidsbeleving is onder leerlingen lager dan onder het personeel. Het grootste verschil tussen leerlingen en personeel bleek tijdens de schoolbezoeken in het vso, waar het personeel zich veilig voelt en de leerlingen een zeer uiteenlopend beeld lieten zien.

Uit de schoolbezoeken kwamen de volgende redenen voor onveiligheidsgevoelens onder het personeel naar voren:

- zich onvoldoende gesteund voelen door het team of de directie;
- zich onveilig voelen bij/tegenover groepen leerlingen en/of hun ouders;
- zich onveilig voelen in (delen van) het gebouw of de omgeving van het gebouw.

Dat er aanzienlijke verschillen zijn in veiligheidsbeleving tussen leerlingen en personeel wordt bevestigd in de vragenlijsten. Met uitzondering van het mbo voelen leerlingen zich op de bezochte scholen minder veilig dan het personeel.

De relatie tussen veiligheidsbeleving en andere onderzochte aspecten (veiligheidsbeleid, leerlingenzorg en betrokkenheid) blijkt tamelijk diffuus en niet eenduidig. Er zijn in verschillende sectoren voorbeelden van een school, waar een grotere veiligheidsbeleving samengaat met een hogere score voor het veiligheidsbeleid, de leerlingenzorg en de betrokkenheid van leerlingen en/of

personeel daarbij. In andere scholen oordelen personeel en leerlingen positief over veiligheidsbeleid en leerlingenzorg, maar voelen zich niet veilig.

Uit de schoolbezoeken komt het beeld op dat er ook andere factoren zijn die de veiligheidsbeleving (sterk) kunnen beïnvloeden: steun van collega's en schoolleiding blijkt in de bezoeken voor personeel van groot belang. Leerlingen geven aan dat consequent optreden en de aanpak van pesten voor hen belangrijke elementen zijn.

Ook kan de veiligheidsbeleving van personeel en leerlingen op dezelfde school ver uiteenlopen, zoals uit de vragenlijsten blijkt. Dat heeft ook te maken met persoonlijke situaties en ervaringen. Alleen in het praktijkonderwijs scoorde een school op de veiligheidsbeleving onder zowel personeel als leerlingen in de vragenlijst het hoogst. De inspecteur oordeelt op deze praktijkschool ook positief over het aanwezige veiligheidsbeleid, de leerlingenzorg en betrokkenheid en benadrukt het grote gevoel van collegialiteit en samenhang op de school.

3.6 Incidenten

Algemeen beeld incidenten

Praktisch alle bezochte instellingen melden incidenten, variërend van pestgedrag tot incidenten met fysiek geweld: 33 van de 35 scholen. De aard van de incidenten loopt uiteen. Per school en schoolcategorie worden verschillende soorten incidenten het meest genoemd (zie tabel 3.6a).

Tijdens de schoolbezoeken wordt in het speciaal basisonderwijs, het speciaal onderwijs, het praktijkonderwijs en het mbo fysiek geweld het meest genoemd als kenmerk van incidenten. Het gaat dan vooral om geweld tussen leerlingen onderling, gevolgd door geweld tegenover personeelsleden. Grove pesterijen werden het meest genoemd in bezochte basisscholen en havo/vwo scholen, terwijl in het vmbo incidenten met het karakter van intimidatie en bedreigingen het meest werden gemeld. In havo-/vwo-scholen werd relatief vaak gewezen op incidenten met en door alcoholgebruik, vanuit basisscholen op vernieling en diefstal.

Tabel 3.6a Meest genoemde incidenten tijdens bezoeken 35 scholen, eerste en tweede score per school(soc

	basis	sbo	vso	pro	vmbo	havo/vwo	mbo
Eerste plaats	Grove pesterijen	Fysiek geweld	Fysiek geweld	Fysiek geweld	Intimideren en bedreigingen	Grove pesterijen	Fysiek geweld
Tweede plaats	Vernieling en diefstal	Intimideren en bedreigingen	Grove pesterijen	Grove pesterijen	Grove pesterijen	Alcoholgebruik	Intimideren en bedreigingen

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

Resultaten vragenlijsten

Veel vragen zijn aan leerlingen gesteld over verschillende vormen van incidenten en hun ervaringen daarmee. Tabel 3.6.b en 3.6.c geven weer hoe leerlingen denken over de aard en omvang van incidenten bij de verschillende scholen waar de inspectie een bezoek bracht. De tabellen laten zien dat de mate en de aard van incidenten verschillen, mate name per schoolsoort. Relatief veel leerlingen meldden ook een actief eigen aandeel in bepaalde incidenten.

Veel leerlingen in de vijf bezochte basisscholen geven aan soms of vaak gepest te worden. Pestincidenten worden op de voet gevolgd door uitgescholden worden. Ook hebben ruim vier op de tien van deze kinderen last dat spullen worden stukgemaakt of gestolen. Klasgenoten zijn volgens deze leerlingen de belangrijkste daders.

In de bezochte scholen in het speciaal basisonderwijs heeft de helft van de kinderen te maken met pesterijen, een groot deel van de leerlingen geeft aan zelf anderen te pesten. Uitgescholden worden staat ook hier op de tweede plaats, in combinatie met zelf uitschelden (door bijna de helft van de leerlingen). Schelden en pesten zijn volgens de leerlingen gemeengoed in de scholen voor speciaal onderwijs en praktijkonderwijs die werden bezocht. Fysiek geweld tussen leerlingen onderling komt op de speciale scholen voor basisonderwijs en de speciale scholen duidelijk vaker voor dan op andere scholen.

Schelden en belachelijk maken komen, ook relatief, vaak voor bij vmbo-scholen, havo/vwo-scholen en mbo-instellingen waar de inspectie op bezoek was. In alle scholen voor voortgezet onderwijs melden leerlingen dat er onder schooltijd alcohol of drugs in of rond de school worden gebruikt. Op de havo/vwo-scholen meldt bijna een op de drie leerlingen dit.

Discriminatie wordt in het speciaal (basis)onderwijs het meest genoemd. Praktisch alle soorten incidenten worden door leerlingen binnen de vijf scholen voor speciaal (basis)onderwijs gemeld. In het praktijkonderwijs, speciaal onderwijs en vmbo wordt relatief vaak gemeld dat klasgenoten wapens meenemen. 10 procent van de leerlingen in het vso en praktijkonderwijs neemt zelf wel eens een wapen mee.

Tabel 3.6b Leerlingen van de 35 bezochte scholen over bedreigen, pesten, schelden, diefstal, (verbaal en fysiek) geweld, in schooljaar 2009/2010, in procenten

Item	Basis (N=218)	Sbo (N=300)	Vso (N=275)	Pro (N=267)	Vmbo (N=263)	havo/vwo (N=632)	Mbo (N=431)
Ik word soms/vaak bedreigd met woorden	9	21	22	19	11	7	3
Ik bedreig soms/vaak anderen met woorden	5	9	13	10	5	5	5
Ik word soms/vaak bedreigd via internet (Hyves, e-mail)	7	9	9	8	4	4	3
Ik bedreig soms/vaak anderen via internet	2	4	4	6	3	2	3

Ik word soms/vaak gepest	43	50	45	34	20	14	6
Ik pest soms/vaak anderen	16	42	34	30	21	15	7
Ik word soms/vaak uitgescholden	42	51	55	39	32	27	16
Ik scheld soms/vaak anderen uit	22	47	49	40	33	30	18
Ik word soms/vaak belachelijk gemaakt	18	27	38	24	22	27	14
Ik maak anderen soms/vaak belachelijk	6	13	27	17	17	27	16
Er zijn soms/vaak van mij spullen stukgemaakt of gestolen	41	25	23	26	26	20	15
Ik maak soms/vaak spullen van anderen stuk of steel ze	1	5	4	4	2	1	2
Ik word soms/vaak geslagen of geschopt	19	37	23	11	9	8	2
Ik heb soms/vaak iemand geslagen of geschopt	21	38	32	24	22	18	6
Ik word soms/vaak bedreigd met een mes of wapen	2	4	6	4	3	2	0
Ik heb soms/vaak iemand bedreigd met een wapen	1	3	5	4	3	2	2

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

Tabel 3.6c Leerlingen van de 35 bezochte scholen over discriminatie, seksuele intimidatie, alcohol en drugsgebruik, in schooljaar 2009/2010, in procenten

Item	Basis (N = 218)	Sbo (N = 300)	Vso (N = 275)	Pro (N = 267)	Vmbo (N = 263)	havo/vwo (N = 632)	Mbo (N = 431)
Ik word soms/vaak gediscrimineerd	5	13	13	10	8	5	5
Ik heb soms/vaak iemand gediscrimineerd	3	7	11	7	5	6	3
Ik word soms/vaak seksueel lastiggevallen	2	6	7	6	5	4	1
Ik heb soms/vaak iemand seksueel lastiggevallen	1	3	1	3	1	3	2
Leerlingen gebruiken onder schooltijd alcohol in of rond mijn school	-	-	21	21	28	31	20
Ik heb zelf rond of in de school dit schooljaar alcohol gedronken onder schooltijd	-	-	7	7	7	7	11
Er zijn me rond of in de school dit schooljaar drugs te koop aangeboden	-	-	11	10	10	11	10
Ik heb zelf rond of in de school dit schooljaar drugs te koop aangeboden	-	-	2	3	3	2	3
Ik heb dit schooljaar drugs gebruikt rond of in de school	-	-	6	5	5	4	7
Klasgenoten hebben dit schooljaar drugs gebruikt rond of in de school	-	-	15	15	21	24	26
Ik heb wel eens een wapen of mes mee naar school genomen	-	-	10	10	6	4	4
Klasgenoten hebben wel eens een wapen of mes mee naar school genomen	-	-	18	19	17	8	7

(Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2010)

Deze uitkomsten kunnen worden vergeleken met de resultaten van verschillende monitors⁶. Uit de monitor in het primair onderwijs (Van Aarsen en Hoffius, 2007) bleek dat in het speciaal basisonderwijs en het speciaal onderwijs de meeste geweldsvormen vaker voorkomen dan in het regulier basisonderwijs, met uitzondering van pestgedrag, dat vaker voorkomt op reguliere basisscholen. Systematisch en langdurig pesten werd het meest gemeld vanuit de reguliere basisscholen. Dat beeld is in lijn met de antwoorden van de leerlingen in het kader van dit onderzoek.

⁶ Voor zover mogelijk, gelet op de verschillen in vragen die in de diverse monitors en dit onderzoek zijn gesteld.

In een vo monitor geven leerlingen als eerste aan dat zij slachtoffer, dader of getuige zijn geweest van verbaal geweld (Mooij, De Wit en Polman, 2008). De antwoorden van de leerlingen in dit onderzoek wijzen in diezelfde richting.

De veiligheidsmonitor v(s)o van 2006 (Mooij, Sijbers en Sperber, 2007) liet zien dat bijna 11 procent van de leerlingen waarnam dat andere leerlingen wel eens drugs in hun bezit hebben; 10 procent zag dat andere leerlingen wel eens, of vaker, wapens in hun bezit hebben. De percentages van dergelijke incidenten liggen voor de leerlingen die de vragenlijsten invulden tijdens het inspectieonderzoek hoger (tussen de 15 en 24 procent als het gaat om drugs en tussen de 8 en 19 procent bij wapens).

In de bezochte mbo-scholen is het percentage deelnemers dat zegt op of rond school drugs te gebruiken dubbel zo groot als uit de monitorgegevens (Neuvel, 2009a) naar voren komt (respectievelijk 7 en 3,5 procent). Datzelfde geldt voor het wapenbezit (ruim 4 tegenover 2 procent) en diefstal en vandalisme (15 tegenover 9 procent).

Deze verschillen zijn niet onmiddellijk te duiden. Wel moet bedacht worden dat de responsgroepen voor het onderhavige onderzoek groter zijn. Meer leerlingen/deelnemers per onderzochte school hebben de vragenlijsten ingevuld dan in de monitor gebruikelijk is. Dit in tegenstelling tot het feit dat de monitoronderzoeken landelijk representatief zijn en deze casusonderzoeken niet.

Inkleuring per onderwijssector: incidenten

Incidenten op basisscholen

Bijna alle bezochte basisscholen meldden tijdens het inspectiebezoek dat zich dit jaar incidenten hebben voorgedaan rondom veiligheid. Pesten tussen leerlingen onderling komt het vaakst voor, gevolgd door vechtpartijtjes, intimidatie en diefstal. Dit beeld wordt bevestigd in de vragenlijsten.

Alle scholen geven aan dat bestrijding van incidenten het meest effectief is wanneer er meteen een gesprek plaatsvindt met de betreffende leerlingen. In serieuze gevallen worden de ouders erbij betrokken.

Incidenten in het speciaal basisonderwijs (sbo)

Eén school geeft aan dat zich geen noemenswaardige incidenten hebben voorgedaan. Andere scholen melden fysiek geweld door familieleden (vader, broer) die 'verhaal' komen halen na beslissingen van de school of 'opkomen' voor hun broer die gepest wordt op school.

Er is aangifte gedaan bij de politie; in alle gevallen is gesproken met de ouders. Op deze scholen is afgesproken dat leerkrachten 'moeilijke gesprekken' of gesprekken met ouders waar zij erg tegenop zien, met twee personeelsleden voeren.

De inspecteur: Op één school was de politie van tevoren verwittigd: het betrof een uithuisplaatsing waaraan ouders niet wilden meewerken. De vader kwam woedend op school om zijn gram te halen bij de leraar van zijn dochter, die door een vertrouwd teamlid uit de klas was weggehaald voor de uithuisplaatsing. Er was kindermishandeling in het spel. Vader is direct toen hij de school kwam binnenstormen overmeesterd. De directie had van tevoren uitvoerige afweging van veiligheidsbelangen gemaakt en preventie gepleegd in de zin van anticipatie op gebeurtenissen.

Een meerderheid van de scholen meldt vernielingen en diefstal door leerlingen. Altijd komen de incidenten aan de orde in de leerling-bespreking of teambespreking. Dan wordt tevens de wenselijkheid van inschakeling van interne hulpverleners of het externe netwerk doordacht.

Incidenten in het voortgezet speciaal onderwijs (vso)

Alle scholen voor speciaal onderwijs melden incidenten. Het vaakst worden incidenten gemeld waarin leerlingen fysiek geweld gebruiken tegenover andere leerlingen of personeelsleden of hiermee dreigen (met een schaar, een mes, peperspray, een bezem). In de meeste gevallen gaat het om leerlingen die agressief reageren wanneer zij worden aangesproken op hun gedrag. Op een minderheid van deze scholen reageert (een deel van) het personeel fysiek: door de leerling te fixeren. Dit leidt tot discussies: wanneer is fysiek optreden geoorloofd en waarom doe je dit? Zijn er geen andere mogelijkheden? Op andere scholen is fixatie van leerlingen en een fysieke benadering door docenten niet meer toegestaan. Leraren worden begeleid en getraind in een ander handelingsrepertoire.

Op de meeste scholen worden verschillende incidenten met drugs en alcohol genoemd. Daarnaast gaat het om roken, om een situatie met loverboys, en om seksueel misbruik door een familielid tijdens de stage. Op een school wordt verder door leerlingen aangegeven dat een docent vrouwelijke leerlingen intimideert dan wel op hun seksueel uitdagende gedrag ingaat. Dit signaal is door de inspectie besproken met de directie.

De aanpak van deze incidenten verschilt sterk per school. In alle gevallen wordt gesproken met de betreffende leerling(en); in een aantal gevallen wordt externe hulpverlening ingeschakeld en wordt aangifte gedaan bij de politie.

Incidenten in het praktijkonderwijs (pro)

Alle bezochte scholen melden incidenten, al geeft één van deze scholen aan dat zich het afgelopen jaar nauwelijks incidenten hebben voorgedaan. Op deze school zijn op dit moment wel twee leerlingen afwezig omdat zij wegens problemen thuis zijn weggelopen. Hun oud-mentor, met wie ze goed contact hebben, probeert via Hyves of sms contact met hen te onderhouden. De school heeft de politie ingeschakeld, maar die kan verder ook niet veel doen.

Er worden vooral incidenten gemeld die fysiek geweld behelzen: het opsluiten van medeleerlingen, onderlinge vechtpartijen, bedreiging van medeleerlingen met een hamer en zaag tijdens een techniekles. In één geval is de dader geschorst en ten slotte van school verwijderd.

Verder worden melding gemaakt van aanhoudend pesten, de crisisdienst die op school komt wegens een acute uithuisplaatsing bij vermoeden van eerwraak, drugsgebruik, agressieve ouders die het niet eens zijn met een besluit van de school over hun kind. Geregeld houden zich rond de school andere jongeren op, al dan niet daartoe uitgedaagd via internet.

De scholen geven aan incidenten meteen aan te pakken. In veel gevallen hebben de zorgcoördinator en/of de conciërges, gevolgd door mentor en teamleider, hierin een belangrijke rol. De meeste scholen zijn kleinschalig. Zij geven aan dat incidenten via de wekelijkse of dagelijkse evaluatie worden besproken met het team, zodat iedereen weet wat er is gebeurd en hoe het is afgehandeld.

Incidenten in het vmbo

Alle vijf onderzochte vmbo-scholen melden dat zich in het schooljaar 2009/2010 incidenten hebben voorgedaan. Het vaakst worden incidenten genoemd waarbij leerlingen van andere scholen op of rond het schoolplein leerlingen van de betreffende school intimideren, al dan niet daartoe opgeroepen via internet. In een aantal gevallen was 'een meisje' de aanleiding. Soms kwam het tot een daadwerkelijke vechtpartij.

Pesten via internet komt op de meerderheid van de scholen voor. Daarnaast noemt men intimidatie van personeel door leerlingen fysiek geweld tegen conciërges en discriminatie van personeel van

allochtone afkomst. Incidenteel worden etnische spanningen tussen leerlingen onderling en incidenten rondom eerwraak genoemd.

In alle gevallen wordt met de leerlingen gesproken. In een aantal gevallen worden de ouders betrokken bij de gesprekken. Soms worden leerlingen tijdelijk geschorst, wordt er aangifte gedaan of wordt externe hulp ingeschakeld.

Incidenten op havo-/vwo-scholen

Ook op alle vijf bezochte havo-/vwo-scholen worden incidenten gemeld, hoewel één school aangeeft dat het aantal incidenten zeer beperkt is. Pesten komt op de bezochte scholen het meeste voor, waarbij cyberpesten toeneemt. (Groepjes) scholieren bieden tegen elkaar op via internet. In één geval ging dit zo ver dat een leerling niet meer naar school durfde.

De meerderheid van de scholen meldt incidenten met betrekking tot alcohol. In één (recent) geval vonden er, onder andere door overmatig alcoholgebruik, zodanige misdragingen door scholieren plaats dat een schoolreis voortijdig is afgebroken. Er wordt nu met de verschillende leerlingen en hun ouders gesproken om eerst nadere feiten over het incident te verzamelen.

Op diezelfde school wordt door de inspecteur melding gemaakt van een leerling die het hoofd facilitaire zaken aan de balie met de dood heeft bedreigd: *'U moet de rest van uw leven omkijken, u krijgt nog wel problemen'*. *De jongen is afgestroomd van de havo naar het vmbo (ander schoolgebouw), maar komt nog regelmatig op het schoolplein. Het slachtoffer heeft dit kenbaar gemaakt aan diverse teamleiders, maar die hebben geen verdere actie ondernomen. Het personeelslid in kwestie voelt zich hierdoor onveilig en vraagt zich af: waarom doet de school hier niets aan?*

Op de verschillende scholen noemt men verder nog een waaier aan andersoortige incidenten: seksuele intimidatie, diefstal, vechtpartijtjes, drugsgebruik, bedreiging.

In de meeste gevallen wordt gepraat met de betreffende leerlingen, soms in het bijzijn van hun ouders. In één geval is tot verwijdering van de leerling van school overgegaan.

De op deze scholen uitgezette vragenlijsten laten zien dat leerlingen op drie van de vijf scholen vaker aangeven zelf een actieve rol te spelen (als dader) dan een passieve rol (als slachtoffer). Dit is in de andere sectoren omgekeerd. Leerlingen op deze drie scholen oordelen per school overigens zeer verschillend over het veiligheidsbeleid, de leerlingenzorg en hun betrokkenheid op de school. Het gaat om een school met zeer positieve oordelen van de leerlingen, één met negatieve oordelen en één met gemiddelde oordelen. Dit illustreert dat de relatie tussen incidenten/veiligheidsbeleving en de andere onderzochte thema's gecompliceerd is.

Incidenten in het mbo

Ook alle bezochte mbo-locaties melden incidenten. Hier worden eveneens het vaakst incidenten met fysiek geweld genoemd. Het betreft vooral vechtpartijen tussen scholieren onderling. Aanleiding was in twee gevallen jaloezie over een meisje.

In één geval is een leerling geschorst. Vanwege een vechtpartij - waarbij ook een mes in het spel was - is een deelnemer van school verwijderd.

Op de meerderheid van de scholen wordt bedreiging van docenten door deelnemers genoemd, waarbij in één geval een docent werd uitgescholden voor homo. Ook bedreiging heeft in één geval tot verwijdering van een deelnemer van school geleid, omdat er volgens de instelling meer aan de hand was; er speelde ook crimineel gedrag.

Drie locaties noemen ernstig pesten of intimidatie tussen leerlingen onderling, waarbij ook geregeld msn een rol speelt. Twee instellingen melden (bijna-)incidenten met groepen jongeren rond de school die daar niet staan ingeschreven. Verder wordt gerept van een deelnemer die dronken in de klas zit, drugsgebruik, dure auto's op het schoolplein met verdenking van loverboypraktijken. In één geval wordt melding gemaakt van een docent die een relatie is begonnen met een deelnemer. De docent is na schorsing ergens anders gaan werken en er is een ouderavond over de situatie belegd. Docenten maakten tijdens de gesprekken melding van discriminatie in de beroepspraktijkvorming: een klein bedrijf geeft aan geen deelnemers van buitenlandse afkomst als stagiaires te willen hebben. De instelling heeft hierop volgens de docenten geen actie ondernomen.

De incidenten worden in de regel als eerste aangepakt door de mentor of studieloopbaanbegeleider. Er wordt met de deelnemers gesproken en er worden afspraken gemaakt over het gedrag in het vervolg. Soms volgt, zoals ook in andere sectoren schorsing of verwijdering.

Conclusies

Praktisch alle scholen melden incidenten, variërend van pesterijen tot een enkel geweldsincident. Op alle scholen melden de leerlingen in de vragenlijsten incidenten waarvan zij het slachtoffer of de dader zijn, óók als zij aangeven tevreden te zijn over het veiligheidsbeleid, de leerlingenzorg en hun betrokkenheid.

Tijdens de schoolbezoeken worden als eerste de incidenten met fysiek geweld genoemd, het vaakst in de scholen voor speciaal basisonderwijs, voor speciaal onderwijs, in het praktijkonderwijs en het mbo. Pesten wordt het vaakst genoemd in het basisonderwijs en havo/vwo en komt verder op alle scholen voor.

Het intimideren en bedreigen van leerlingen (met fysiek of verbaal geweld, sms/e-mail, internet) wordt tijdens de bezoeken in het vmbo als eerste genoemd. Vaak gaat het ook om intimidatie tussen leerlingen van verschillende scholen, al dan niet geprovoceerd via internet. Incidenten met diefstal of vernieling worden met name gemeld in het (speciaal) basisonderwijs. Gebruik van alcohol is op een aantal scholen voor vso en havo/vwo een belangrijke bron voor incidenten.

De vragenlijsten leveren voor de verschillende schoolsoorten die werden bezocht een verschillend beeld van belangrijke incidenten en thema's naar voren. Schelden en pesten worden in veel scholen genoemd. Fysiek geweld wordt genoemd in het speciaal basisonderwijs en het vso; diefstal en vernieling op de basisscholen en het praktijkonderwijs. Alcohol en drugs tijdens schooltijd in en rond de school worden genoemd in het vso, vmbo, havo/vwo en mbo

Vanuit de bezochte vmbo-scholen meldt een derde van de leerlingen te schelden en uitgescholden te worden. Een kwart van de leerlingen geeft aan dat er spullen worden gestolen of stukgemaakt. Een op de vijf leerlingen wordt soms of vaak belachelijk gemaakt. Alcohol en drugs worden volgens de leerlingen door een op de vier respectievelijk een op de vijf leerlingen in en rond de school

gebruikt. 8 Procent geeft aan soms of vaak gediscrimineerd te worden en 17 procent heeft wel eens een wapen mee naar school genomen.

Havo-/vwo-scholieren geven aan dat schelden en uitgescholden worden, belachelijk maken en belachelijk gemaakt worden geen uitzonderingen zijn; bijna een op de drie leerlingen doet hieraan mee. Volgens de leerlingen gebruikt bijna een derde alcohol in of rond de school, gebruikt bijna een kwart drugs en neemt 8 procent wel eens een wapen mee naar school.

In het mbo melden deelnemers minder incidenten. Hier wordt het gebruik van alcohol in en rond de school het meest genoemd (een op de vijf leerlingen), gevolgd door schelden.

4 Veiligheid, beleid, beleving, betrokkenheid, toekomst

4.1 Vraagstellingen

In dit hoofdstuk worden de conclusies uit het onderzoek waar mogelijk gerelateerd aan uitkomsten van eerder onderzoek en worden de onderzoeksvragen beantwoord.

De centrale vraag van het onderzoek is:

Leidt een veiligheidsbeleid van scholen en betrokkenheid van leerlingen en personeel bij dat beleid tot een gunstiger veiligheidsbeleving en meer veiligheid voor leerlingen en personeelsleden in en om de school?

Deelvragen zijn:

- Hebben scholen de drie elementen van het veiligheidsbeleid die de inspectie onderscheidt (inzicht en registratie, preventieve maatregelen en curatieve maatregelen) uitgewerkt?
- Is er een relatie tussen de leerlingenzorg en het veiligheidsbeleid van scholen?
- Zijn leerlingen en personeelsleden betrokken bij het opstellen, uitvoeren en evalueren van het veiligheidsbeleid?
- Leidt een grotere betrokkenheid bij het veiligheidsbeleid van leerlingen en personeelsleden tot een gunstiger veiligheidsbeleving van leerlingen en personeelsleden en tot minder incidenten in en om de school?

In dit hoofdstuk komen allereerst de deelvragen aan bod. Daarna volgt de beantwoording van de hoofdvraag. Tenslotte wordt stilgestaan bij de vraag welke lessen uit dit onderzoek zijn te trekken voor toekomstige activiteiten en onderzoek vanuit de inspectie.

4.2 Veiligheidsbeleid en aanbod

Hebben scholen de drie elementen van het veiligheidsbeleid die de inspectie onderscheidt (inzicht en registratie, preventieve maatregelen en curatieve maatregelen) uitgewerkt?

Inzicht, preventieve en curatieve maatregelen

Op ruim de helft van de 35 bezochte scholen zijn alle drie elementen van beleid (systematisch inzicht, preventieve en curatieve maatregelen) aangetroffen; vaker in praktijkscholen en mbo, minder vaak in scholen voor speciaal basisonderwijs en vso.

Preventief beleid komt vaker voor dan curatief beleid. Het op scholen vastgelegde beleid werkt bij groepen leerlingen minder door en is minder bekend dan bij het personeel.

Tijdens de schoolbezoeken in de havo/vwo-scholen en vooral in het mbo een veiligheidsbeleid aangetroffen. Maar inspecteurs meldden regelmatig dat veel betrokkenen op deze scholen daarvan niet op de hoogte bleken. De antwoorden van de leerlingen op deze scholen in de vragenlijsten wijzen ook die richting; zij geven vaak aan dat er geen beleid is of dat zij er niet van op de hoogte zijn. Leerlingen geven hun school in de vragenlijsten op zijn best een 7 voor veiligheidsbeleid.

In de opvatting van het personeel is er in elk van de 7 sectoren meer beleid ontwikkeld dan hun leerlingen aangeven. In praktijkonderwijs en vmbo liggen de opvattingen van leerlingen en personeel het dichtst bij elkaar.

Registratie

12 van de bezochte scholen houden een registratie van de incidenten bij op schoolniveau. Afspraken over wat wel en niet geregistreerd zal worden werden in beperkte mate aangetroffen in havo/vwo-scholen (1 school) en mbo-locaties (2 x). Wel wordt op alle scholen gediscussieerd over de registratie en wat wel en niet gemeld moet worden. De andere 15 registrerende scholen leggen incidenten vast in een leerling-dossier, maar bundelen of analyseren deze gegevens niet op schoolniveau, acht scholen registreren niet.

Discussie: beleid, bekendheid, draagvlak

De bevindingen over veiligheidsbeleid zijn minder positief dan de gegevens uit de diverse monitors en uit de representatieve vragenlijsten die de inspectie uitzet in het kader van het Onderwijsverslag. Volgens deze gegevens heeft 80 tot 83 procent van de basisscholen een veiligheidsbeleid, en 98 procent van de scholen in het vo.

Mogelijk wordt dat verschil verklaard door de onderzoeksaanpak. Bij de 35 bezoeken van de inspectie werden veel meer mensen ondervraagd dan alleen de directeuren. Niet alleen is de aanwezigheid van beleid in kaart gebracht, maar ook de bekendheid en het draagvlak hiervan bij betrokkenen. En vooral op die punten is nog een wereld te winnen. Vragenlijsten laten zien dat leerlingen in de scholen voor praktijkonderwijs en vmbo vaker een veiligheidsbeleid herkennen, bij mbo-locaties juist minder vaak. Hoewel tijdens de bezoeken aan mbo-vestigingen door de inspectie werd vastgesteld dat vier van de vijf bezochte afdelingen op papier beschikken over alle elementen van beleid, herkent een bredere groep deelnemers dat maar zeer ten dele. Dergelijke verschillen zijn ook in de MBO-monitor gesignaleerd (Neuvel, 2009c), waarin de helft van de deelnemers aangaf niet te weten of er gedragsregels zijn op het terrein van veiligheid.

Het personeel vindt in alle schooltypen vaker dat de instelling een veiligheidsbeleid heeft dan de leerlingen. Het doen doorwerken en/of vertalen van het beleid naar alle geledingen van de school en het consequent toepassen van dat beleid zijn inspanningen waaraan de bezochte scholen nog veel kunnen verbeteren.

Aanbod

Het aanbod gericht op actief burgerschap en sociale integratie dat de inspectie tijdens de bezoeken aantrof was, voor zover van belang voor de (sociale) veiligheid op school, het meest gericht op bevordering van sociale competenties. Ongeveer de helft van de bezochte scholen biedt daar programma's voor aan.

Aan de overige aspecten van actief burgerschap en sociale integratie besteedt 1 op de 3 scholen die werden bezocht aandacht. Bij veel van de mbo-instellingen was dit het geval, waarin werd verwezen naar de verplichting om Leren, Loopbaan en Burgerschap aan te bieden. Minder aanbod hierop is aangetroffen in de 20 scholen voor vso, sbo, vmbo en praktijkonderwijs.

Vier van elke tien bezochte scholen geeft voorlichting over risicofactoren, het meest in de 5 vmbo-scholen.

De inzichten van de personeelsleden die de vragenlijsten op de scholen invulden verschillen van die van de leerlingen. Aan sociale competenties wordt volgens het personeel door bijna iedereen in de lessen aandacht besteed, ook in het mbo, waar maar net de helft van de deelnemers dat met de docenten eens is. Aandacht in de lessen voor de regels op school is er volgens vrijwel het gehele personeel, terwijl bijna de helft van de leerlingen in het mbo dat niet herkent.

Loverboys en weerbaarheid krijgen relatief veel aandacht op praktijkscholen, ook in de ogen van het personeel. Weerbaarheid is volgens het personeel veel vaker in het aanbod opgenomen dan

leerlingen melden. Aandacht voor risicofactoren is in de scholen voor speciaal onderwijs beperkt aanwezig.

Discussie: aanbod bieden en aanbod herkennen

In alle onderwijssectoren is er bij de bezochte scholen een groot verschil tussen het aanbod dat leerlingen volgens de docenten krijgen en de ervaring van de leerlingen. Dat verschil van inzicht is voor een gedeelte verklaarbaar. Niet alle leerlingen hoeven een bepaald aanbod te herkennen in termen van sociale vaardigheden, burgerschap of voorlichting over risicofactoren. Anderzijds kan sociale wenselijkheid een rol spelen in de antwoorden van de docenten, waardoor het verschil in perceptie wordt geaccentueerd.

Een aanbod gericht op risicofactoren is niet op alle scholen aangetroffen, hoewel op enkele bezochte scholen voor voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs werd aangegeven dat leerlingen onder schooltijd alcohol of drugs gebruiken.

4.3 Verbinding tussen leerlingenzorg en veiligheidsbeleid

Is er een relatie tussen de leerlingenzorg en het veiligheidsbeleid van scholen?

Leerlingenzorg

De meerderheid van de bezochte scholen heeft een systeem waarin vroegtijdig wordt gesignaleerd of leerlingen extra hulp nodig hebben en beschikt over een zorgstructuur. Het minst is dat het geval op havo -/vwo-scholen. Samenwerking met ketenpartners is gangbaar, behalve in mbo-instellingen. Op een minderheid van de bezochte scholen worden effecten geëvalueerd.

Leerlingen oordelen positief over de leerlingenzorg in het algemeen, vooral op de instellingen die veel werk maken van leerlingenzorg (vooral op de scholen voor basisonderwijs en praktijkscholen). Leerlingen in vmbo, vso en mbo vinden dat hun school (andere) leerlingen meer moet aanspreken op hun gedrag. Vooral havo -/vwo-leerlingen op de bezochte scholen missen bij hun leraren een luisterend oor hebben als ze zich onveilig voelen.

Het oordeel van het personeel is positiever. Met name op de havo -/vwo-scholen is het verschil tussen personeel en leerlingen aanzienlijk. Volgens personeelsleden zijn er voor leerlingen vaker vertrouwenspersonen op school dan voor henzelf; met name in het mbo is het verschil tussen die twee scores aanzienlijk.

De relatie tussen leerlingenzorg en veiligheidsbeleid

Op de meeste scholen wordt geen verband gelegd tussen de leerlingenzorg, die op individuele leer- en ontwikkelingsachterstanden van leerlingen is gefocust, en mogelijke inzichten die hieruit kunnen voortvloeien voor de veiligheidsrisico's op de school in het algemeen. Eén op de vier bezochte instellingen koppelt leerlingenzorg en veiligheid op een of andere manier actief aan elkaar.

Een goed voorbeeld daarvan is aangetroffen op een praktijkschool

De school stelt groepsplannen op indien zich incidenten voordoen waarbij meerdere leerlingen betrokken zijn. Dit plan vormt de basis om gestructureerd te werken aan noodzakelijk geachte vaardigheden om incidenten in de toekomst te voorkomen. Onderdeel van het plan kan ook zijn: samen met de leerlingen de regels aanscherpen en geregeld met de leerlingen praten over de handhaving daarvan.

Per school zijn er aanzienlijke verschillen. De antwoorden in de vragenlijsten leveren signalen op dat leerlingen en personeel in hun antwoorden wél een relatie leggen tussen veiligheidsbeleid en leerlingenzorg. Voorbeelden van scholen in het basisonderwijs, praktijkonderwijs en mbo laten zien

dat op de school waar leerlingen het meest positief oordelen over de aanwezigheid van veiligheidsbeleid, zij ook het meest positief oordelen over de zorg voor leerlingen. En omgekeerd: op scholen waar leerlingen en personeel in de vragenlijsten positiever oordelen over de zorg voor leerlingen dan op de andere scholen uit dezelfde sector, hebben zij in de regel ook een positief oordeel over het veiligheidsbeleid van de school. In een enkel geval gaat een slechte beoordeling van het veiligheidsbeleid ook samen met een lage waardering van de leerlingenzorg (havo/vwo).

Leerlingenzorg en risicoaanpak

Risicofactoren voor de (sociale) veiligheid op school, zoals gedragsproblemen, opvoedingsproblemen in het gezin en criminaliteit, kunnen overlap vertonen met signalen die uit de leerlingenzorg komen. Aandacht voor zorg is echter geen garantie dat de sociale veiligheid op een school groter wordt. Individuele leerlingenzorg is er niet in eerste instantie op gericht dat het veiliger wordt op de school, maar is primair individuele cognitieve of sociaal-emotionele ondersteuning. De verbinding tussen deze het zorgsysteem en het identificeren van belangrijke risico's wordt mede daardoor niet automatisch gelegd binnen scholen. Door na te laten deze relatie - en daarmee die tussen zorg en veiligheid - te leggen, kunnen betekenisvolle signalen worden gemist.

4.4 Betrokkenheid leerlingen en personeel bij veiligheidsbeleid

Zijn leerlingen en personeelsleden betrokken bij het opstellen, uitvoeren en evalueren van het veiligheidsbeleid?

Minder dan een derde van de 35 scholen betreft leerlingen actief bij het beleid. De betrokkenheid van het personeel is hoger.

Leerlingen voelen zich op zijn best net voldoende betrokken, en dan met name in het primair onderwijs. In het mbo, waar in de schoolbezoeken werd geconstateerd dat nog de meeste instellingen zorgen voor betrokkenheid van leerlingen, vindt maar een heel kleine meerderheid van de bredere groep deelnemers dat zelf ook. De vragenlijsten van het personeel vertonen voor betrokkenheid hetzelfde patroon als onder leerlingen.

Leerlingen schatten hun betrokkenheid aanmerkelijk lager in dan hun docenten/personeelsleden. De verschillen tussen leerlingen en personeel zijn minder groot als het gaat over de mate van betrokkenheid van leerlingen bij het oplossen van ruzies en conflicten.

Beelden van betrokkenheid bij het personeel

De betrokkenheid van leerlingen is laag. De beelden die bij het personeel leven over de betrokkenheid van hun leerlingen wijken af van die van de leerlingen zelf. Dat kan een barrière zijn om de betrokkenheid van vooral leerlingen te vergroten, omdat het personeel bij voorbaat al een positievere inschatting lijkt te maken en daarmee de noodzaak van extra inspanningen zou kunnen onderwaarden.

Dit onderzoek biedt voor veel (onderzochte) scholen aanwijzingen dat betrokkenheid van leerlingen samengaat met een – door hen – ervaren betere leerlingenzorg en een beter of effectiever veiligheidsbeleid:

- De basisschool waar de betrokkenheid volgens de leerlingen die de vragenlijst invulden het grootst is, scoort onder deze leerlingen ook het hoogst op veiligheidsbeleid en leerlingenzorg.
- Op de school voor speciaal basisonderwijs waar de leerlingen zich het meest betrokken voelen, waarderen zij de leerlingenzorg en het veiligheidsbeleid het hoogst. Op de sbo-school waar leerlingen het minst positief oordelen over hun betrokkenheid, oordelen zij eveneens het minst positief over de zorg voor leerlingen; het veiligheidsbeleid van hun school beoordelen zij als gemiddeld.

- Ook in het praktijkonderwijs oordelen leerlingen van één school tegelijkertijd het meest positief over hun betrokkenheid en over de leerlingenzorg en het veiligheidsbeleid op school.
- Op een vmbo-school beoordelen de leerlingen hun betrokkenheid lager dan gemiddeld op de vmbo-scholen; zij zijn ook het meest kritisch over de leerlingenzorg en het veiligheidsbeleid op hun school.
- De havo/vwo-school die door de leerlingen het meest positief wordt beoordeeld als het gaat om leerling-betrokkenheid, kent in de ogen van de leerlingen ook een bovengemiddelde leerlingenzorg en veiligheidsbeleid.
- Op de mbo-locatie waar deelnemers zich volgens de vragenlijsten het minst betrokken voelen, oordelen zij ook het minst positief over de leerlingenzorg en onder het gemiddelde over het veiligheidsbeleid.

Als deze bevindingen worden verbonden met de in ander onderzoek aangetoonde effectiviteit van interventies die de de veiligheid op school verhogen (Mooij, Selten, Smeets, 1998) is er op de bezochte scholen nog veel ruimte voor verbetering. Genoemde interventies zijn juist gebaseerd op door leerlingen gedragen gedragsregels, met een pedagogische ondersteuning vanuit het personeel. Schoolbezoeken en vragenlijsten wijzen op een kloof in de waarneming van betrokkenheid tussen beide groepen, die juist 'in samenwerking' verbeteringsstrategieën zouden (moeten) kunnen verwezenlijken.

4.5 Relatie(s) tussen betrokkenheid, veiligheidsbeleving en incidenten

Leidt een grotere betrokkenheid bij het veiligheidsbeleid van leerlingen en personeelsleden tot een gunstiger veiligheidsbeleving van leerlingen en personeelsleden en tot minder incidenten in en om de school?

Relatie betrokkenheid en veiligheidsbeleving

Uit de schoolbezoeken en de vragenlijsten blijkt dat er voor leerlingen, noch voor het personeel een één op één relatie gelegd kan worden tussen meer betrokkenheid bij het veiligheidsbeleid en een gunstiger veiligheidsbeleving:

- Op de basisschool waar het personeel zich relatief het minst veilig zegt te voelen oordelen personeelsleden ook het minst positief over het veiligheidsbeleid. De leerlingen van deze school geven daarentegen aan zich bovengemiddeld veilig te voelen. Zij beoordelen niettemin hun eigen betrokkenheid en de kwaliteit van de leerlingenzorg betrekkelijk laag.
- Het personeel van een sbo-school voelt zich onveilig dan de collega's in de andere vier sbo-scholen en geeft ook de leerlingenzorg de laagste score. De leerlingen van deze school vinden dat relatief weinig veiligheidsbeleid merkbaar is.
- Op de praktijkschool waar de leerlingen zich het veiligst voelen, is de veiligheidsbeleving van het personeel ook het hoogst. Leerlingen en personeel zijn op deze school bovengemiddeld tevreden over het veiligheidsbeleid, de leerlingenzorg en hun eigen betrokkenheid. De bezoekend inspecteur: *Het gaf mij een goede kijk op de enorme betrokkenheid, collegialiteit en saamhorigheid op deze praktijkschool.*
- avo/vwo-leerlingen die in de vragenlijsten aangeven zich het veiligst te voelen, oordelen het meest positief over leerlingenzorg op hun school en hun eigen betrokkenheid. Op deze school voelen ook de docenten zich het veiligst.
- Mbo-deelnemers gaven in elk van de vijf scholen aan zich veilig te voelen, maar beperkt betrokken te zijn bij het veiligheidsbeleid. Op de locatie waar de deelnemers zich volgens de vragenlijsten relatief het minst veilig voelen, voelt het personeel zich juist het veiligst. De leerlingen zijn op deze locatie, ondanks het gevoel van onveiligheid, positief over beleid en zorg en gemiddeld positief over de eigen betrokkenheid.

De voorbeelden laten zien dat er soms wel, en soms geen samenhang lijkt te zijn tussen de verschillende elementen. Op dezelfde school kan het personeel zich onveilig voelen, de groep leerlingen die de vragenlijsten invulden betrekkelijk veilig. Ook het omgekeerde komt voor. Het oordeel over veiligheidsbeleid van de school, en de betrokkenheid daarbij, zegt niet onmiddellijk iets over het eigen gevoel van veiligheid.

Geringe betrokkenheid is voor leerlingen niet het dringendste veiligheidsprobleem, en lijkt ook niet de determinant voor hun veiligheidsbeleving. Tijdens de schoolbezoeken gaven zij vooral aan dat het bepalend is of ze gepest worden en of dit naar hun beleving voldoende wordt opgepakt of opgelost. Hun voornaamste probleem is het niet consequent toepassen van regels of onvoldoende eenduidigheid van regels.

Leeftijd en de mate waarin incidenten op en rond de school voorkomen spelen een rol in de veiligheidsbeleving. Op de bezochte mbo-locaties worden weinig incidenten gemeld. Het gaat hier om oudere leerlingen en zij voelen zich naar eigen zeggen en verhoudingsgewijs zeer veilig. Gedragsproblemen, vaak voorkomend in vormen van speciaal onderwijs (vooral op cluster 4-scholen), hebben, zo is bekend, invloed op de veiligheidsbeleving op de school.

Is er voor het personeel meer dan voor de leerlingen sprake van een directe relatie tussen betrokkenheid en veiligheidsbeleving? In de gesprekken bleek dat een ongunstige veiligheidsbeleving bij personeelsleden vooral veroorzaakt wordt doordat zij:

- zich onvoldoende gesteund weten door team en/of directie;
- zich onveilig voelen bij groepen leerlingen en/of hun ouders;
- zich onveilig voelen in (delen van) het gebouw of de omgeving van het gebouw.

Zulke zaken kunnen worden verminderd door een grotere betrokkenheid, maar worden daar niet door opgeheven. In een aantal bezochte scholen is wel vastgesteld dat een grotere betrokkenheid van het gehele personeel bij het veiligheidsbeleid leidt meer draagvlak voor de afgesproken regels en vooral tot een meer consequente toepassing van de regels.

Good practice

Een goed voorbeeld van georganiseerde betrokkenheid is een havo/vwo-school in een grote stad met een zeer gemengde populatie. Op deze school worden leerlingen, ouders en personeel nauw betrokken bij de gang van zaken op school:

- *Er is een werkgroep veiligheidsbeleid, voorgezeten door een leerling, aan wie de veiligheidscoördinator verantwoording aflegt.*
- *Er zijn leerling-mentoren/-mediators en leerling-assistenten die surveilleren.*
- *Ouders worden direct betrokken bij het opstellen en handhaven van de regels.*
- *Er is een bewuste omgang en aandacht voor het omgaan met culturele verschillen.*

Personeel en leerlingen scoorden op deze school relatief hoog op veiligheidsbeleving, maar niet het hoogste van de vijf scholen.

Dit voorbeeld uit havo/vwo lijkt een indicatie dat 'betrokkenheid loont', zoals ook werd vastgesteld in eerder in onderzoek (Mooij, Selten en Smeets, 1998).

Betrokkenheid en incidenten

Er zijn scholen waar een hoge betrokkenheid van leerlingen samengaat met een hoge waardering van het veiligheidsbeleid en de leerlingenzorg. Maar een garantie op een hogere veiligheidsbeleving en het voorkómen van incidenten is het niet. Praktisch alle scholen melden incidenten, terwijl er grote verschillen zijn aangetroffen in betrokkenheid. Een grotere betrokkenheid leidt niet automatisch tot minder incidenten. In het mbo melden leerlingen bijvoorbeeld substantieel minder

incidenten dan in het primair en voortgezet onderwijs, terwijl hun feitelijke betrokkenheid beperkt is.

Wel leverden de bezoeken aanwijzingen op dat op scholen waar de betrokkenheid van personeel en leerlingen groter is eerder ook op een andere manier met incidenten wordt omgegaan. Op zulke scholen bestaat meer (algemeen) inzicht in het soort incidenten dat zich voordoet, is grotere overeenstemming over de registratie van incidenten en wordt lering getrokken uit de incidenten. Zo wordt beleid aangescherpt als bepaalde incidenten zich vaker lijken voor te doen.

Veiligheidsbeleving, incidenten en betrokkenheid

Een negatief verband tussen veiligheid (beleving en incidenten) en betrokkenheid is tijdens de bezoeken wél geconstateerd: op scholen waar het personeel en de leerlingen zich niet of nauwelijks betrokken voelen, is ook de veiligheidsbeleving niet goed en is er vaak geen systematisch inzicht in of analyse van de incidenten die op de school voorkomen.

Leerlingen en personeel zijn op deze scholen meer in het algemeen weinig betrokken bij de gang van zaken op school. Personeel en leerlingen melden grote verschillen in de wijze waarop de regels worden toegepast (zeker door onderwijzend personeel), vaak ook verbonden met de aanpak per docent. Een cultuur van 'elkaar aanspreken' wordt bij het personeel gemist, bij de leerlingen het aanspreken van leerlingen met gedragsproblemen. Het gemis aan een eenduidig pedagogisch klimaat werkt belemmerend voor het gevoel van veiligheid, met name bij leerlingen.

Mogelijk is grotere betrokkenheid vooral een belangrijke factor op scholen waar de veiligheid sterk in het geding is, en minder als de gevoelens van onveiligheid minder dominant zijn, zoals in het mbo, met oudere deelnemers en minder incidenten.

De relatie tussen veiligheid en betrokkenheid vraagt nadere bestudering en aandacht. Sommige scholen gaven aan dat vooral in bepaalde situaties een verhoging van betrokkenheid een belangrijke voorwaarde is om de veiligheidsbeleving daadwerkelijk te verhogen en het aantal incidenten mogelijk te verlagen (meer draagvlak onder alle geledingen in de school) . Maar dan veelal in combinatie met een aantal andere maatregelen en interventies.

4.6 Loont veiligheidsbeleid en betrokkenheid van leerlingen en personeel?

Leidt een veiligheidsbeleid van scholen en de grotere betrokkenheid van leerlingen en personeel bij dat beleid tot een gunstiger veiligheidsbeleving en meer veiligheid voor leerlingen en personeelsleden in en om de school?

Op schoolniveau is te zien dat de kleine minderheid van de bezochte scholen die zowel een beleid hebben geformuleerd als ervoor zorgen dat het wordt uitgevoerd en regelmatig geëvalueerd met de betrokkenen, relatief goed scoren op veiligheidsbeleving. Op deze scholen vinden niet minder incidenten plaats, maar deze worden wel geregistreerd en er wordt lering uit getrokken.

Beleid dat op papier staat is geen garantie voor doorwerking van dit beleid naar het personeel en vooral naar de leerlingen. Zolang deze doorwerking in de praktijk tekortschiet, is niet te verwachten dat een veiligheidsbeleid een structureel karakter krijgt binnen de school en zal bijdragen aan een gunstiger veiligheidsbeleving en meer veiligheid (oftewel: minder incidenten).

Actieve betrokkenheid van leerlingen en personeel bij de ontwikkeling van veiligheidsbeleid is in een minderheid van de bezochte scholen ontwikkeld. Grotere betrokkenheid lijkt geen directe factor voor het beperken van incidenten en gevoelens van onveiligheid. Maar het bevordert wel het draagvlak voor veiligheidsbeleid, voor een meer consequente toepassing van de regels, voor medeverantwoordelijkheid van leerlingen voor de gang van zaken op school.

Op de meeste bezochte scholen is 'bedreigd worden' (passieve onveiligheid) net iets meer van invloed op de veiligheidsbeleving dan zelf bedreigen. Maar bij leerlingen van drie van de vijf bezochte havo/vwo-scholen is het eerder andersom: zij geven in de vragenlijsten aan zelf vaker een actieve rol te spelen (als dader) dan een passieve rol (als slachtoffer). Leerlingen op deze drie scholen oordelen per school overigens zeer verschillend over het veiligheidsbeleid, de leerlingenzorg en hun betrokkenheid op de school: zeer positief, negatief en gemiddeld. Dit illustreert nog eens hoe gecompliceerd de relatie tussen incidenten/veiligheidsbeleving en de andere onderzochte thema's is.

Uit de 35 schoolbezoeken valt af te leiden dat het ontwikkelen en vastleggen van een veiligheidsbeleid niet voldoende is. Zo'n beleid wordt effectief als het aansluit op en is ingebed in een helder pedagogisch klimaat binnen een schoolorganisatie. Een organisatie waarin het personeel als team optreedt in een open sfeer en waarin leerlingen als gelijkwaardig worden aangesproken.

4.7 Inzichten en vragen voor de toekomst en hypotheses naar aanleiding van het onderzoek

De resultaten en voorlopige conclusies van dit onderzoek gelden alleen voor de onderzochte scholen en kunnen niet zonder meer worden vertaald naar sectoren en naar het onderwijs in het algemeen. Wel levert deze analyse inzichten en vragen op die de instellingen en de inspectie kunnen helpen bij toekomstige activiteiten en prioriteiten op dit gebied. Ook zijn naar aanleiding van dit onderzoek een aantal hypotheses geformuleerd over het verband tussen veiligheidsbeleid, de betrokkenheid van personeel en leerlingen en de leerlingenzorg.

Inzichten en vragen voor de toekomst

1. Uit de veiligheidsmonitoren en de vragenlijsten die de inspectie uitzet onder directies van po en vo in het kader van het Onderwijsverslag, blijkt substantiële toename van het veiligheidsbeleid in de afgelopen jaren. Dit onderzoek biedt aanleiding om in de toekomst wellicht minder nadrukkelijk te kijken naar de 'aanwezigheid van veiligheidsbeleid' op zichzelf, maar meer naar de bekendheid en doorwerking ervan, in het bijzonder in de richting van leerlingen/ deelnemers. Zonder actieve betrokkenheid van leerlingen en personeel bestaat het risico van formalisering van het veiligheidsbeleid op scholen, en zelfs afbrokkeling van draagvlak onder leerlingen, ouders en personeel.
2. Wat de doorwerking naar het personeel betreft zou meer accent gelegd kunnen worden op teamvorming en collectieve verantwoordelijkheid van personeelsleden voor veiligheid, en in het hanteren dezelfde omgangsregels en grenzen, ook binnen de individuele les- en onderwijspraktijk.
3. Het is belangrijk om op schoolniveau de ervaringen van directie, het personeel en leerlingen (meer) met elkaar in verband te brengen. Het personeel op alle bezochte instellingen denkt positiever dan leerlingen over het veiligheidsbeleid, over het aanbod op de scholen en over de leerlingenzorg op de eigen school. Het personeel schat in grote lijnen de betrokkenheid van de leerlingen bij de totstandkoming en uitvoering van het veiligheidsbeleid hoger in dan de leerlingen zelf. Hoewel enigszins verklaarbaar (leerlingen 'zien' mogelijk minder dat de school een beleid heeft vastgesteld en regels heeft opgesteld, merken misschien niet zoveel van leerlingenzorg als ze er zelf niet mee te maken hebben gekregen) geeft dit grote verschil in percepties te denken over de doorwerking van het totale aanbod. Daarvan zouden leerlingen duidelijk meer moeten merken dan ze nu aangeven.

4. Een nadere analyse van wat scholen ervan weerhoudt op basis van leerlingenzorg ook een specifieke risicoaanpak (een 'vertaling' van individuele zorggegevens naar risicofactoren) tot stand te brengen, lijkt noodzakelijk om stappen vooruit te kunnen zetten.
5. Succesvol gebleken veiligheidsinterventies op scholen gaan uit van door leerlingen gedragen gedragsregels, met een pedagogische ondersteuning vanuit het personeel. Schoolbezoeken en vragenlijstuitkomsten wijzen op een kloof in de waarneming van betrokkenheid tussen beide groepen, die juist 'in samenwerking' verbeteringsstrategieën zouden (moeten) kunnen verwezenlijken.
6. Het was al eerder bekend dat de veiligheid in het speciaal onderwijs geringer is dan in het regulier onderwijs, met name omdat gedragsproblemen in deze onderwijsvorm zijn oververtegenwoordigd. De bevindingen uit de vijf schoolbezoeken in het vso suggereren dat de (sterke) groei van het vso (met name cluster 4) ook de veiligheid op deze scholen verder onder druk zet. Fysiek geweld, in combinatie met alcohol- en drugsgebruik zijn volgens leerlingen, personeel en directies geen uitzondering meer. Vergroting van teamvorming en deskundigheidsbevordering onder het personeel bleek op deze scholen noodzakelijk. Nader onderzoek op andere vso-scholen moet uitwijzen of deze situatie ook op andere scholen in de sector van toepassing is.
7. Een duidelijker aanpak van alcohol en drugs in vooral havo/vwo en mbo, gevolgd door vmbo, lijkt een prioriteit voor de komende jaren, gelet op de grote aantallen leerlingen die op de bezochte instellingen aangeven dat er in en rond hun school onder schooltijd gebruikt wordt. Zij geven bovendien aan dat veel verantwoordelijken op de scholen (leraren, directies) hier niet van weten. Nader onderzoek op scholen in deze sectoren moet uitwijzen hoe het inzicht in dergelijke risicofactoren op de scholen kan worden verbeterd en kan worden vertaald in een concrete de veiligheidsaanpak.

Hypotheses naar aanleiding van dit onderzoek

Van de 35 bezochte scholen zijn niet alleen de afzonderlijke elementen van de vraagstelling van dit onderzoek in kaart gebracht. Er is ook gekeken of er mogelijk verbanden tussen de verschillende thema's bestaan; tussen veiligheidsbeleid, betrokkenheid, leerlingenzorg en veiligheidsbeleving. Een analyse van de ingevulde vragenlijsten en van de bevindingen van de inspecteurs, leidt tot een eerste beeld van de samenhang van de thematiek in en tussen de vijf bezochte scholen geclusterd naar onderwijssector.

Mede op basis van inzichten uit eerder onderzoek over betrokkenheid van leerlingen en personeel bij veiligheidsbeleid (Mooij, Selten en Smeets, 1998), van Neuvel over bekendheid van leerlingen met veiligheidsbeleid (Neuvel, 2009,c) en over de relatie tussen veiligheidsbeleid en leerlingenzorg (Mooij, Mooij, De Wit en Polman, 2008) kunnen meer specifieke hypothesen voor nader (inspectie)onderzoek worden geformuleerd:

- Niet de aanwezigheid van een veiligheidsbeleid in scholen, maar (georganiseerde) bekendheid en doorwerking van dit beleid bij leerlingen, personeel en ouders is een essentiële factor voor vergroting van veiligheid (sbeleving) op scholen.
- Grotere betrokkenheid van leerlingen en personeel is een belangrijke voorwaarde voor een succesvolle veiligheidsbeleid met meer draagvlak voor een preventieve aanpak op de school. Het leidt niet automatisch tot minder incidenten en een grotere veiligheidsbeleving, maar er wordt van de incidenten geleerd.
- Veiligheid op school dient niet te worden afgelezen aan de hand van het aantal incidenten en het bestaan van beleid , maar aan de manier waarop de school omgaat met die incidenten.
- Het komt de veiligheid op school ten goede als er op schoolniveau een relatie wordt gelegd tussen opvallende bevindingen uit de leerlingenzorg en de preventieve veiligheidsaanpak op de school.

5 LITERATUUR

- Aarsen, E. van & Hoffius, R. (2007). *Monitor Sociale veiligheid in het onderwijs 2007. Meting in het po en SO*. Een onderzoek in opdracht van het ministerie van OCW, Directie po. Leiden: Research voor Beleid.
- Blok, H., Derriks, M. & Kat, E. de (2005). *Werken aan een veilige school. Vereisen homodiscriminatie en antisemitisme afzonderlijk beleid?* Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Inspectie van het Onderwijs (2009a). *De staat van het Onderwijs. Onderwijsverslag 2007/2008*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2009b). *Weerbaar en divers. Onderzoek naar seksuele diversiteit en seksuele weerbaarheid in het onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2010). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2008/2009*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- JOB (2008). *JOB monitor 2008. Onderzoeksresultaten ODIN-5*. Amsterdam: Jongeren Organisatie Beroepsonderwijs (JOB).
- Mooij, T., Selten, R. & Smeets, E.F.L. (1998). *Preventie van leerlingagressie door bevordering van pro-sociaal gedrag*. Nijmegen, ITS.
- Mooij, T., Sijbers, R. & Sperber, M. (2007). *Resultaten van de Veiligheidsmonitor Voortgezet (Speciaal) Onderwijs 2006*. Brochure. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit.
- Mooij, T., Wit, W. de & Polman, H. (2008). *Ontwikkeling van veiligheid in het voortgezet (speciaal) onderwijs 2006-2008. Addendum bij het tweede interimverslag*. Nijmegen: ITS.
- Neuvel, J. (2009a). *Monitor Sociale Veiligheid in de mbo-sector 2008. Deel 1: Deelnemers*. Den Bosch: CINOP/ECBO.
- Neuvel, J. (2009b). *Monitor Sociale Veiligheid in de mbo-sector 2008. Deel 2: Personeel*. Den Bosch: CINOP/ECBO.
- Neuvel, J. (2009c). *Monitor Sociale Veiligheid in de mbo-sector 2008. Deel 3: Beleid*. Den Bosch: CINOP/ECBO.
- Mooij, T. & Wit, W. de (2009). *Definities van incidenten in het onderwijs*. Advies. Nijmegen: ITS.
- SBO (2010). *Onderwijsarbeidsmarkt in internationaal perspectief - Man/vrouw-verhoudingen*. Den Haag: Sectorbestuur Onderwijsarbeidsmarkt (SBO).
- Steenhoven, P. van der, Brinkman, B. & Veen, D. van (2010). *Leerlingenzorg en ZAT's in het mbo. Monitor 2009*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Tönis, I.C.M., Smit, H., Zoete, J.S. de & Lakerveld, J.A. van (2010). *To Behave or not to Behave? Een evaluatieonderzoek naar het gedragscodeprogramma 'Zo gaat dat hier: Behave!' voor de onderbouw van het Voortgezet Onderwijs*. Eindrapportage. Leiden: PLATO, Platform Opleiding, Onderwijs & Organisatie B.V., Universiteit Leiden.

Bijlage 1 Vragenlijsten

Vragenlijst voor leerlingen mbo en vo Onderzoek veiligheid in het onderwijs 2010

Beste leerling,

De Inspectie van het Onderwijs onderzoekt mede in opdracht van de minister van Onderwijs of leerlingen en leraren met plezier naar school gaan en of ze goed met elkaar omgaan. De minister wil graag weten of leerlingen en leraren zich veilig voelen op school. Hier wil de inspectie graag jouw mening over weten. Er zijn geen goede of foute antwoorden. Het gaat alleen om je eigen mening.

Niemand behalve de inspectie krijgt te horen of te zien wat jij hebt ingevuld. De vragenlijst kun je inleveren bij de inspecteur.

Het invullen van de vragenlijst duurt ongeveer 20 minuten. Kruis het hokje aan bij het antwoord dat het beste bij jou past, zoals in het voorbeeld. Hier staat ook hoe je een antwoord kunt verbeteren.

Voorbeeld:

Ben je een jongen of een meisje?

jongen
 meisje

De leerling die dit antwoord heeft ingevuld, is dus een jongen.

Wanneer je een antwoord wilt verbeteren, doe je dat op de volgende manier:

maak het hokje van het verkeerde antwoord helemaal zwart: ■

kruis daarna het antwoord aan dat het beste bij je past:

Fijn dat je meedoet. Alvast hartelijk bedankt!

1 Hoe oud ben je?

.....jaar

2 Ben je een jongen of een meisje?

Jongen

Meisje

3 In welk land ben je geboren? Kruis hieronder het antwoord aan.

Nederland

Marokko

Suriname

Turkije

Nederlandse Antillen

Ander land, namelijk.....

4 In welk land is je moeder geboren? Kruis hieronder het antwoord aan.

Nederland

Marokko

Suriname

Turkije

Nederlandse Antillen

Ander land, namelijk.....

5 Welk type onderwijs volg je (één antwoord aankruisen)?

- Mbo techniek
 Mbo economie
 Mbo zorg en welzijn (dienstverlening en gezondheidszorg)
 Mbo landbouw

6 In welk leerjaar zit je (één antwoord aankruisen)?

- Leerjaar 1
 Leerjaar 2
 Leerjaar 3
 Leerjaar 4

7 De regels op jouw school. Geef het antwoord dat het beste bij jou past.				
		Ja	Nee	Weet niet
a	Mijn school heeft duidelijke regels over hoe we met elkaar moeten omgaan	?	?	?
b	Mijn school heeft duidelijke regels over pesten	?	?	?
c	Mijn school heeft duidelijke regels over wat er gebeurt als je spijbelt	?	?	?
d	Mijn school heeft duidelijke regels over hoe we met elkaar omgaan op het internet	?	?	?
e	Op mijn school weet ik hoe ik mij moet gedragen tegenover leerlingen met een ander geloof of een andere huidskleur	?	?	?
f	Op mijn school zijn duidelijke regels over het seksueel lastig vallen van leerlingen (seksuele intimidatie)	?	?	?
g	Ik weet welke straf je krijgt als je iemand pest, bedreigt of discrimineert	?	?	?
h	Ik weet wat de school doet als je spijbelt	?	?	?
i	Ik weet naar wie je op school toe kan voor hulp als je gepest of gediscrimineerd wordt	?	?	?
j	Als je op mijn school de regels overtreedt, dan word je gestraft	?	?	?
k	Als ik op school een klacht indien omdat ik mij niet veilig voel, dan pakt de school die klacht op	?	?	?

8 Aandacht van jouw school voor veiligheid. Geef het antwoord dat het beste bij jouw school past.					
		Ja vaak	Ja, soms	Nee	Weet niet
a	Op onze school besteden we in de lessen aandacht aan hoe je met elkaar omgaat	?	?	?	?
b	In lessen op school wordt aandacht besteed aan samenwerken en omgaan met conflicten	?	?	?	?
c	In de lessen wordt aandacht besteed aan omgaan met verschillende culturen en discriminatie	?	?	?	?
d	In de lessen wordt aandacht besteed aan de regels die op school zijn vastgesteld en hoe we daarmee omgaan	?	?	?	?

9 Aandacht van jouw school voor risico's. Geef het antwoord dat het beste bij jouw school past.				
		Ja	Nee	Weet niet
a	Op onze school krijgen we informatie over de risico's van alcoholgebruik	?	?	?
b	Op onze school krijgen we informatie over de risico's van drugsgebruik	?	?	?
c	Op onze school wordt aandacht besteed aan wapengebruik onder jongeren	?	?	?
d	Op school hebben we het in lessen over je eigen grenzen stellen en omgaan met loverboys	?	?	?
e	Op school zijn er cursussen om je weerbaarder te maken	?	?	?

10 Begeleiding en zorg op school. Geef aan wat jouw mening is.				
		Ja	Nee	Weet niet
A	Als ik mij niet veilig voel, kan ik daarover praten met mijn leraren	?	?	?
B	Op school is een vertrouwenspersoon waar je altijd terecht kunt	?	?	?
C	Ik zie dat leerlingen die problemen veroorzaken op mijn school worden aangesproken op hun gedrag	?	?	?
D	Mijn leraren helpen als je om hulp vraagt	?	?	?

11 De rol van leerlingen bij de gang van zaken op school. Geef aan wat jouw mening is.				
		Ja	Nee	Weet niet
A	Leerlingen doen mee aan het opstellen van de regels op school	?	?	?
b	Als ik zie dat een leerling wordt gepest, dan zeg ik daar iets van tegen de leerling die pest	?	?	?
C	Als ik zie dat een leerling wordt gepest, dan zeg ik daar iets van tegen mijn leraren	?	?	?
d	Op mijn school hebben wij als leerlingen een rol bij het oplossen van ruzies en conflicten	?	?	?
E	Als leerlingen voorstellen doen om de regels te veranderen, dan wordt daarnaar geluisterd	?	?	?

12 Voel je je veilig op school?				
		Ja	Nee	Weet niet
A	Op mijn school voel ik mij veilig	?	?	?
b	In de klas voel ik mij veilig	?	?	?
C	In de andere ruimtes op school voel ik mij veilig (WC's, aula, kantine, gangen)	?	?	?
d	Op het schoolplein voel ik mij veilig	?	?	?
E	Op weg van huis naar school voel ik mij veilig	?	?	?
F	Op mijn stage voel ik mij veilig (vul deze vraag alleen in als je stage loopt!)	?	?	?
g	Als ik mij op school niet veilig voel, durf ik dat tegen mijn leraren te zeggen	?	?	?
h	Mijn leraren komen op voor leerlingen die zich op school niet	?	?	?

	veilig voelen			
I	Ik voel mij op school even veilig als thuis	?	?	?

13 Onveiligheid op school in dit schooljaar. Geef hieronder per vraag aan welk antwoord bij jou past.								
		Nee, nooit	Ja, soms	Ja, vaak	Zo ja, door wie			
					Klasge noot	Kind(ere n) uit andere klas	Leraar/ leraren	Kinderen in de buurt van de school
a	Ik word gepest	?	?	?	?	?	?	?
b	Ik word uitgescholden	?	?	?	?	?	?	?
c	Ik word belachelijk gemaakt	?	?	?	?	?	?	?
d	Ik word bedreigd met woorden	?	?	?	?	?	?	?
e	Ik word bedreigd via internet (e-mail, Hyves)	?	?	?	?	?	?	?
F	Ik word bedreigd met een wapen of een mes	?	?	?	?	?	?	?
g	Er zijn van mij spullen stuk gemaakt of gestolen	?	?	?	?	?	?	?
h	Ik word geslagen of geschopt	?	?	?	?	?	?	?
I	Ik word gediscrimineerd	?	?	?	?	?	?	?
J	Ik word seksueel lastig gevallen	?	?	?	?	?	?	?

14 Onveiligheid op school in dit schooljaar. Geef hieronder per vraag aan welk antwoord bij jou past.								
		Ja, vaak	Ja, soms	Nee, nooit	Zo ja, wie was of waren jouw slachtoffer(s)?			
					Klasge noot	Kind(eren) uit andere klas	Leraar/ leraren	Kinderen in de buurt van de school
a	Ik pest op school anderen	?	?	?	?	?	?	?
b	Ik scheld anderen uit	?	?	?	?	?	?	?
c	Ik maak anderen belachelijk	?	?	?	?	?	?	?
d	Ik bedreig anderen met woorden	?	?	?	?	?	?	?
e	Ik bedreig anderen via internet (e-mail, Hyves)	?	?	?	?	?	?	?
F	Ik sla of schop anderen	?	?	?	?	?	?	?
g	Ik maak spullen van anderen stuk of steel ze	?	?	?	?	?	?	?
h	Ik heb iemand geslagen of geschopt	?	?	?	?	?	?	?
I	Ik heb iemand bedreigd met een wapen	?	?	?	?	?	?	?
J	Ik heb iemand gediscrimineerd	?	?	?	?	?	?	?
k	Ik heb iemand seksueel lastig gevallen	?	?	?	?	?	?	?

15 Alcohol, drugs, wapens.					
		Ja, vaak	Ja, soms	Nee	Weet niet
a	Leerlingen gebruiken in schooltijd alcohol in of rond mijn school	?	?	?	?
b	Ik heb zelf rond of in de school dit schooljaar alcohol gedronken onder schooltijd	?	?	?	?
c	Er zijn me rond of in de school dit schooljaar drugs te koop aangeboden	?	?	?	?
d	Ik heb zelf rond of in de school dit schooljaar drugs te koop aangeboden	?	?	?	?
e	Ik heb dit schooljaar drugs gebruikt rond of in de school	?	?	?	?
F	Klasgenoten hebben dit schooljaar drugs gebruikt rond of in de school	?	?	?	?
g	Ik heb zelf wel eens een mes of ander wapen mee naar school genomen	?	?	?	?
h	Klasgenoten nemen wel eens een mes of ander wapen mee naar school	?	?	?	?
I	Op of rond de school wordt wel eens met wapens bedreigd	?	?	?	?
J	Op of rond de school worden wel eens wapens gebruikt	?	?	?	?

16 Alcohol, drugs en wapens: de aanpak op school.				
Vul deze vraag alleen in als je in vraag 15 vragen met 'ja' hebt beantwoord.				
		Ja	Nee	Weet niet
a	Mijn school weet dat er in of rond de school alcohol wordt gedronken	?	?	?
b	Mijn school pakt alcoholgebruik op of rond de school aan	?	?	?
c	Mijn school weet dat er in of rond de school drugs worden gebruikt	?	?	?
d	Mijn school pakt drugsgebruik en handel aan	?	?	?
e	Mijn school weet dat er in of rond de school wapens worden gedragen	?	?	?
F	Mijn school pakt wapenbezit en wapengebruik aan	?	?	?

17 Loverboys.					
		Ja, vaak	Ja, soms	Nee	Weet niet
a	In of rond de school heb ik te maken met loverboys	?	?	?	?
b	Klasgenoten hebben te maken met loverboys	?	?	?	?

18 Loverboys: de aanpak op school.				
Vul deze vraag alleen in als je vraag 17 met 'ja' hebt beantwoord.				
		Ja	Nee	Weet niet
a	De school weet dat er in of rond de school loverboys zijn	?	?	?
b	De school pakt de loverboys aan	?	?	?

19	Spanningen tussen groepjes leerlingen.			
		Ja	Nee	Weet niet
	Zijn er op deze school spanningen tussen groepjes leerlingen	?	?	?

20	Wat is volgens jou de reden van deze spanningen. Vul deze vraag alleen in als je vraag 19 met 'ja' hebt beantwoord.	Ja	Nee	Weet niet
a	Deze leerlingen hebben een andere huidskleur	?	?	?
b	Deze leerlingen hebben een ander geloof	?	?	?
c	Deze leerlingen komen uit een andere buurt	?	?	?
d	Er bestaan groepjes uit jongens en groepjes uit meisjes	?	?	?

21 Als je een cijfer moet geven voor de veiligheid op je school, welk cijfer geef je dan?

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Wil je nog iets kwijt over dit onderwerp? Dan kun je dat hieronder opschrijven.

Dit waren alle vragen. Bedankt voor het invullen.

Vragenlijst voor leerlingen basisonderwijs Onderzoek veiligheid in het onderwijs 2010

Beste leerling,

De Inspectie van het Onderwijs onderzoekt mede in opdracht van de minister van Onderwijs of leerlingen en leraren met plezier naar school gaan en of ze goed met elkaar omgaan. De minister wil graag weten of leerlingen zich veilig voelen op school. Hier wil de inspectie graag jouw mening over weten. Er zijn geen goede of foute antwoorden. Het gaat alleen om je eigen mening.

Niemand behalve de inspectie krijgt te horen of te zien wat jij hebt ingevuld. De vragenlijst kun je inleveren bij de inspecteur.

Het invullen van de vragenlijst duurt ongeveer 20 minuten. Kruis het hokje aan bij het antwoord dat het beste bij jou past, zoals in het voorbeeld. Hier staat ook hoe je een antwoord kunt verbeteren.

Voorbeeld:

Ben je een jongen of een meisje?

jongen

meisje

De leerling die dit antwoord heeft ingevuld, is dus een jongen.

Wanneer je een antwoord wilt verbeteren, doe je dat op de volgende manier:

maak het hokje van het verkeerde antwoord helemaal zwart: ■

kruis daarna het antwoord aan dat het beste bij je past:

Fijn dat je meedoet. Alvast hartelijk bedankt!

1 Hoe oud ben je?

.....jaar

2 Ben je een jongen of een meisje?

Jongen

Meisje

3 In welk land ben je geboren? Kruis hieronder het antwoord aan.

Nederland

Marokko

Suriname

Turkije

Nederlandse Antillen

Ander land, namelijk.....

4 In welk land is je moeder geboren? Kruis het antwoord aan.

Nederland

Marokko

Suriname

Turkije

Nederlandse Antillen

Ander land, namelijk.....

5 In welke groep zit je (één antwoord aankruisen)?

Groep 7

Groep 8

6 De regels op jouw school. Geef het antwoord dat het beste bij jou past.				
		Ja	Nee	Weet niet
a	Mijn school heeft duidelijke regels over hoe we met elkaar moeten omgaan	?	?	?
b	Mijn school heeft duidelijke regels over pesten	?	?	?
c	Mijn school heeft duidelijke regels over wat er gebeurt als je zomaar niet op school komt (spijbelen)	?	?	?
d	Mijn school heeft duidelijke regels over hoe we met elkaar omgaan op het internet	?	?	?
e	Op mijn school weet ik hoe ik mij moet gedragen tegenover leerlingen met een ander geloof of een andere huidskleur	?	?	?
F	Op mijn school zijn duidelijke regels over het seksueel lastig vallen van leerlingen(seksuele intimidatie)	?	?	?
g	Ik weet welke straf je krijgt als je iemand pest, bedreigt of discrimineert	?	?	?
h	Ik weet wat de school doet als je zomaar niet op school komt (spijbelt)	?	?	?
I	Ik weet naar wie je op school toe kan voor hulp als je gepest of gediscrimineerd wordt	?	?	?
J	Als je op mijn school de regels overtreedt, dan word je gestraft	?	?	?
k	Als ik op school vertel dat ik mij niet veilig voel, dan doet de school daar iets aan	?	?	?

7 Aandacht van jouw school voor veiligheid. Geef het antwoord dat het beste bij jouw school past.					
		Ja, Vaak	Ja, soms	Nee	Weet niet
a	Op onze school besteden we in de lessen aandacht aan hoe je met elkaar omgaat	?	?	?	?
b	In lessen op school wordt aandacht besteed aan samenwerken en ruzies tussen leerlingen	?	?	?	?
c	In de lessen wordt aandacht besteed aan omgaan met verschillende culturen en discriminatie	?	?	?	?
d	In de lessen wordt aandacht besteed aan de regels die op school zijn vastgesteld en hoe we daarmee omgegaan	?	?	?	?

8 Aandacht van jouw school voor risico's. Geef het antwoord dat het beste bij jouw school past.				
		Ja	Nee	Weet niet
a	Op onze school krijgen we informatie over de risico's van alcoholgebruik	?	?	?
b	Op onze school krijgen we informatie over de risico's van drugsgebruik	?	?	?
c	Op onze school wordt aandacht besteed aan wapengebruik onder jongeren	?	?	?
d	Ik weet wat 'loverboys' zijn	?	?	?
e	Op school is in de lessen aandacht besteed aan loverboys	?	?	?

9 De begeleiding op school. Geef aan wat jouw mening is.				
		Ja	Nee	Weet niet
a	Als ik mij niet veilig voel, kan ik daarover praten met mijn leerkracht	?	?	?
b	Ik zie dat leerlingen die problemen veroorzaken op mijn school worden aangesproken op hun gedrag	?	?	?
c	Mijn leraren helpen als je om hulp vraagt	?	?	?

10 De rol van leerlingen op school. Geef aan wat jouw mening is.				
		Ja	Nee	Weet niet
a	Leerlingen doen mee aan het maken van regels in de klas	?	?	?
b	Als ik zie dat een leerling wordt gepest, dan zeg ik daar iets van tegen de leerling die pest	?	?	?
c	Als ik zie dat een leerling wordt gepest, dan zeg ik daar iets van tegen mijn leerkracht	?	?	?
d	Op mijn school hebben wij als leerlingen een rol bij het oplossen van ruzies	?	?	?
e	Als leerlingen voorstellen doen om de regels te veranderen, dan wordt daarnaar geluisterd	?	?	?

11 Voel je je veilig op school?				
		Ja	Nee	Weet niet
a	Op mijn school voel ik mij veilig	?	?	?
b	In de klas voel ik mij veilig	?	?	?
c	In de andere ruimtes op school voel ik mij veilig (WC's, gangen)	?	?	?
d	Op het schoolplein voel ik mij veilig	?	?	?
e	Op weg van huis naar school voel ik mij veilig	?	?	?
e	Als ik mij op school niet veilig voel, durf ik dat tegen mijn leraren te zeggen	?	?	?
f	Mijn leraren komen op voor kinderen die zich op school niet veilig voelen	?	?	?
g	Ik voel mij op school even veilig als thuis	?	?	?

12 Onveiligheid op school in dit schooljaar. Geef hieronder per vraag aan welk antwoord bij jou past.								
		Nee, nooit	Ja, soms	Ja, vaak	Zo ja, door wie			
					Klasge noot	Kind(eren) uit andere klas	Leraar /lerar en	Kinderen in de buurt van de school
a	Ik word gepest	?	?	?	?	?	?	?
b	Ik word uitgescholden	?	?	?	?	?	?	?
c	Ik word belachelijk gemaakt	?	?	?	?	?	?	?
d	Ik word bedreigd met woorden	?	?	?	?	?	?	?

e	Ik word bedreigd via internet (e-mail, Hyves)	?	?	?	?	?	?	?
F	Ik word bedreigd met een wapen of een mes	?	?	?	?	?	?	?
g	Er zijn van mij spullen stuk gemaakt of gestolen	?	?	?	?	?	?	?
h	Ik word geslagen of geschopt	?	?	?	?	?	?	?
l	Ik word gediscrimineerd	?	?	?	?	?	?	?
J	Ik word seksueel lastig gevallen	?	?	?	?	?	?	?

13 Onveiligheid op school in dit schooljaar. Geef hieronder per vraag aan welk antwoord bij jou past.								
		Ja, vaak	Ja, soms	Nee, nooit	Zo ja, door wie was of waren jouw slachtoffer(s)?			
					Klasgenoot	Kind(eren) uit andere klas	Leraar/leraren	Kinderen in de buurt van de school
a	Ik pest op school anderen	?	?	?	?	?	?	?
b	Ik scheld anderen uit	?	?	?	?	?	?	?
C	Ik maak anderen belachelijk	?	?	?	?	?	?	?
d	Ik bedreig anderen met woorden	?	?	?	?	?	?	?
e	Ik bedreig anderen via internet (e-mail, Hyves)	?	?	?	?	?	?	?
f	Ik sla of schop anderen	?	?	?	?	?	?	?
g	Ik maak spullen van anderen stuk of steel ze	?	?	?	?	?	?	?
h	Ik heb iemand geslagen of geschopt	?	?	?	?	?	?	?
i	Ik heb iemand bedreigd met een wapen	?	?	?	?	?	?	?
j	Ik heb iemand gediscrimineerd	?	?	?	?	?	?	?
k	Ik heb iemand seksueel lastig gevallen	?	?	?	?	?	?	?

14 Spanningen tussen groepjes leerlingen.			
	Ja	Nee	Weet niet
Zijn er op deze school spanningen tussen groepjes leerlingen	?	?	?

15 Wat is volgens jou de reden van deze spanningen? Vul deze vraag alleen in als je vraag 14 met 'ja' hebt beantwoord.			
	Ja	Nee	Weet niet
a Deze leerlingen hebben een andere huidskleur	?	?	?
b Deze leerlingen hebben een ander geloof	?	?	?
c Deze leerlingen komen uit een andere buurt	?	?	?
d Er bestaan groepjes uit jongens en groepjes uit meisjes	?	?	?

16 Als je een cijfer moet geven voor de veiligheid op je school, welk cijfer geef je dan?

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Wil je nog iets kwijt over dit onderwerp? Dan kun je dat hieronder opschrijven.

Dit waren alle vragen. Bedankt voor het invullen.

Vragenlijst voor leraren en onderwijs ondersteunend personeel mbo en vo Onderzoek veiligheid in het onderwijs 2010

Geachte heer/mevrouw,

Scholen hebben de taak om de sociale veiligheid van leerlingen en personeelsleden te waarborgen. De Inspectie van het Onderwijs onderzoekt mede in opdracht van het ministerie van OCW hoe scholen hiermee bezig zijn.

Er worden personen uit alle geledingen van de school betrokken bij het onderzoek. Graag vragen we ook uw medewerking. We zouden het op prijs stellen als u deze vragenlijst wilt invullen.

Deelname is geheel anoniem. Stop de vragenlijst na het invullen in de envelop en plak deze dicht. U kunt de envelop afgeven aan de inspecteur of op de plaats die de inspecteur heeft aangewezen. Alleen de inspectie krijgt uw antwoorden onder ogen. De inspectie bespreekt deze niet met mensen van uw school.

Het invullen van de vragenlijst duurt ongeveer 15 minuten. Kruis het hokje aan van het antwoord dat op u van toepassing is, zoals in het voorbeeld. In het voorbeeld ziet u ook hoe u een antwoord kunt corrigeren.

beeld:

Kruis het antwoord op deze manier aan:

Corrigeer een antwoord op deze manier:

- maak het hokje van het verkeerde antwoord helemaal zwart:
- kruis vervolgens het goede antwoord aan:

Hartelijk dank voor uw medewerking!

1 Hoe oud bent u?

.....jaar

2 Bent u een man of een vrouw?

Man

Vrouw

3 In welk land bent u geboren? Kruis het antwoord aan dat op u van toepassing is.

Nederland

Ander land, namelijk.....

4 In welke functie bent u werkzaam? Kruis het antwoord aan dat op u van toepassing is.

een onderwijsgevende functie
een onderwijsondersteunende
functie/conciërge
een onderwijsondersteunende
functie/administratief

een onderwijsondersteunende functie/ in het
onderwijsproces (bijvoorbeeld
onderwijsassistent
anders, namelijk.....

Indien u geen onderwijs geeft, kunt u verder gaan bij vraag 8.

- 5 In welk vak/vakgebied geeft u les? Kruis het antwoord dat op u van toepassing is aan.**

Nederlands of vreemde talen
 Wiskunde, natuurkunde, scheikunde, biologie, anw
 Geschiedenis, aardrijkskunde, maatschappijleer, economie
 Beroepsgerichte vakken; techniek
 Beroepsgerichte vakken; zorg
 Beroepsgerichte vakken: elektro
 Beroepsgerichte vakken: landbouw
 Anders, namelijk.....

- 6 Aan welke leerlingen geeft u voornamelijk les? Kruis het antwoord aan dat op u van toepassing is. (meerdere antwoorden zijn mogelijk)**

Mbo techniek
 Mbo economie
 Mbo zorg en welzijn (dienstverlening en gezondheidszorg)
 Mbo landbouw

- 7 Aan welke leerjaren geeft u voornamelijk les? Kruis het antwoord aan dat op u van toepassing is. (meerdere antwoorden zijn mogelijk)**

1^e leerjaar
 2^e leerjaar
 3^e leerjaar
 4^e leerjaar

8 Hieronder staat een aantal stellingen over de regels op uw school, geef uw mening.				
		Ja	Nee	Weet niet
a	Deze school heeft duidelijke regels over hoe we met elkaar moeten omgaan	?	?	?
b	Deze school heeft duidelijke regels over pesten (pestprotocol)	?	?	?
c	Deze school heeft duidelijke regels over spijbelen	?	?	?
d	Deze school heeft duidelijke regels over hoe we met elkaar omgaan op het internet	?	?	?
e	Deze school heeft duidelijke regels over discriminatie op grond van geloof en huidskleur	?	?	?
f	Deze school heeft duidelijke regels over het seksueel lastig vallen van leerlingen en personeel (seksuele intimidatie)	?	?	?
g	Deze school past de regels toe	?	?	?
h	Het is op deze school voor mij mogelijk om een klacht in te dienen wanneer ik word gediscrimineerd	?	?	?
i	Klachten van personeel die te maken hebben met (on)veiligheid worden door de school opgepakt	?	?	?
j	Klachten van leerlingen die te maken hebben met (on) veiligheid worden door de school opgepakt	?	?	?
k	Op deze school worden incidenten geregistreerd	?	?	?

Als u geen onderwijs verzorgt, hoeft u vraag 9 en 10 niet in te vullen

9 Hieronder staan stellingen over de aandacht die uw school besteedt aan veiligheid.				
		Ja, vaak	Ja, soms	Nee
a	Ik besteed in mijn lessen aandacht aan hoe je met elkaar omgaat	?	?	?
b	Ik besteed in mijn lessen aandacht aan sociale competenties en omgaan met conflicten	?	?	?
c	Ik besteed in mijn lessen aandacht aan omgaan met verschillende culturen en discriminatie	?	?	?
d	Ik besteed in mijn lessen aandacht aan de regels die op school zijn vastgesteld en hoe we daarmee omgegaan	?	?	?

10 Hieronder staan stellingen over de aandacht die uw school besteedt aan een aantal risicofactoren.				
		Ja	Nee	
a	Ik besteed in mijn lessen aandacht aan de risico's van alcoholgebruik	?	?	
b	Ik besteed in mijn lessen aandacht aan de risico's van drugsgebruik	?	?	
c	Ik besteed in mijn lessen aandacht wapengebruik onder jongeren	?	?	
d	Ik besteed in mijn lessen aandacht aan loverboys	?	?	
e	Ik besteed in mijn lessen aandacht aan weerbaarheid van leerlingen	?	?	

11 Leerlingbegeleiding en leerlingenzorg.				
		Ja	Nee	Weet niet
a	Leerlingen die problemen hebben, kunnen daarover praten met mij	?	?	?
b	Op school is een vertrouwenspersoon waar leerlingen altijd terecht kunnen	?	?	?
c	Op school is een vertrouwenspersoon waar personeel altijd terecht kan	?	?	?
d	Ik meld leerlingen die problemen veroorzaken bij de leerlingenzorg	?	?	?
e	De leerlingenzorg gaat actief met deze leerlingen aan de slag	?	?	?

12 De betrokkenheid van leerlingen en personeel bij de gang van zaken op school. Geef aan wat uw mening is.				
		Ja	Nee	Weet niet
a	Leerlingen doen mee aan het maken van regels in de klas	?	?	?
b	Leerlingen hebben een rol in het bemiddelen bij conflicten op school	?	?	?
c	Ik ben betrokken bij het opstellen van de schoolregels	?	?	?
d	Mijn collega's en ik trekken één lijn bij het aanspreken van leerlingen op grensoverschrijdend gedrag	?	?	?
e	Mijn collega's en ik hebben een duidelijk omschreven taak om ervoor te zorgen dat de afgesproken regels worden nageleefd	?	?	?
f	Als leerlingen voorstellen doen om de regels te veranderen, dan wordt daarnaar geluisterd	?	?	?
g	Als ik voorstellen doe om de regels te veranderen, dan wordt daarnaar geluisterd	?	?	?

13 Veiligheidsbeleving/ gevoel van veiligheid op school.				
		Ja	Nee	Weet niet
a	Op school voel ik mij veilig	?	?	?
b	In de klas voel ik mij veilig	?	?	?
c	In de andere ruimtes op school voel ik mij veilig (WC's, gangen)	?	?	?
d	Op het schoolplein voel ik mij veilig	?	?	?
e	Op weg van huis naar school voel ik mij veilig	?	?	?
f	Als ik mij op school niet veilig voel, kan ik daarmee terecht bij een vertrouwenspersoon	?	?	?
g	Als ik mij op school niet veilig voel, kan ik daarmee terecht bij de directie/ mijn leidinggevende	?	?	?

14 Eigen ervaringen met geweld en agressie dit schooljaar.								
		Nee, nooit	Ja, soms	Ja, vaak	Zo ja, door wie?			
					Leerling(en)	Ouder(s)	Collega('s)	Ander(en) in de buurt van de school
a	Bent u gepest?	?	?	?	?	?	?	?
b	Bent u uitgescholden?	?	?	?	?	?	?	?
c	Bent u belachelijk gemaakt?	?	?	?	?	?	?	?
d	Bent u bedreigd met woorden?	?	?	?	?	?	?	?
e	Benut u bedreigd via internet (e-mail, Hyves)?	?	?	?	?	?	?	?
f	Bent u bedreigd met een wapen of een mes?	?	?	?	?	?	?	?
g	Zijn er van u spullen stuk gemaakt of gestolen?	?	?	?	?	?	?	?
h	Is er fysiek geweld tegen u gebruikt?	?	?	?	?	?	?	?
i	Bent u gediscrimineerd?	?	?	?	?	?	?	?
j	Bent u door iemand seksueel lastig gevallen?	?	?	?	?	?	?	?

15 Gevolgen van eigen ervaringen met geweld en agressie. Alleen in te vullen als u vragen in vraag 14 met 'ja' heeft ingevuld.			
		Ja	Nee
a	Heeft u op school gemeld wat u is overkomen?	?	?
b	Heeft u zich ziek gemeld om wat u is overkomen?	?	?
c	Voelt u zich door de school voldoende serieus genomen inzake uw melding?	?	?
d	Is de school adequaat met uw melding omgegaan?	?	?

16 Alcohol, drugs, wapens. Geef uw mening over dit schooljaar.					
		Ja, vaak	Ja, soms	Nee	Weet niet
a	Op school wordt door leerlingen onder schooltijd alcohol	?	?	?	?

	gebruikt in of rond de school				
b	Op school wordt door personeel rond of in de school dit schooljaar alcohol gedronken onder schooltijd	?	?	?	?
c	Rond of in de school zijn drugs te koop aangeboden	?	?	?	?
d	Leerlingen gebruiken op of rond de school drugs	?	?	?	?
e	Personeel gebruikt op of rond de school drugs	?	?	?	?
f	In, op of rond de school worden wapens gedragen	?	?	?	?
g	In, op of rond de school wordt wel eens met wapens bedreigd	?	?	?	?
h	In, op of rond de school worden wel eens wapens gebruikt	?	?	?	?

17 Alcohol, drugs, wapens: aanpak op school. Alleen in te vullen als u vragen in vraag 16 met 'ja' heeft ingevuld.				
		Ja	Nee	Weet niet
a	De directie van de school school weet dat er in of rond de school alcohol wordt gedronken	?	?	?
b	De school pakt alcoholgebruik op of rond de school aan	?	?	?
c	De schooldirectie weet dat er in of rond de school drugs worden gebruikt	?	?	?
d	De school pakt drugsgebruik en – handel aan	?	?	?
e	De schooldirectie weet dat er in of rond de school wapens worden gedragen	?	?	?
f	De school pakt wapenbezit en wapengebruik aan	?	?	?

18 Loverboys. Geef uw mening over dit schooljaar.					
		Ja, vaak	Ja, soms	Nee	Weet niet
a	Deze school heeft te maken met loverboys	?	?	?	?

19 Loverboys: aanpak op school. Alleen in te vullen als u vraag 18 met 'ja' heeft ingevuld.				
		Ja	Nee	Weet niet
a	De schooldirectie weet dat er in of rond de school loverboys zijn	?	?	?
b	De school pakt de loverboys aan	?	?	?

20 Spanningen tussen groepjes leerlingen.				
		Ja	Nee	Weet niet
a	Zijn er op deze school spanningen tussen groepjes leerlingen	?	?	?

21 Wat is volgens u de reden van deze spanningen? Vul deze vraag alleen in als u vraag 20 met 'ja' hebt beantwoord.				
		Ja	Nee	Weet niet
a	Deze leerlingen hebben een andere huidskleur	?	?	?
b	Deze leerlingen hebben een ander geloof	?	?	?
c	Deze leerlingen komen uit een andere buurt	?	?	?
d	Er bestaan groepjes uit jongens en groepjes uit meisjes	?	?	?

22 Als u een cijfer moet geven voor de veiligheid op je school, welk cijfer geef u?

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Wilt u nog iets kwijt over dit onderwerp? Dan kunt u dat hieronder opschrijven.

Dit waren alle vragen. Dank u wel voor het invullen!

Vragenlijst voor leraren en onderwijsondersteunend personeel basisonderwijs

Onderzoek veiligheid in het onderwijs 2010

Geachte heer/mevrouw,

Scholen hebben de taak om de sociale veiligheid van leerlingen en personeelsleden te waarborgen. De Inspectie van het Onderwijs onderzoekt mede in opdracht van het ministerie van OCW hoe scholen hiermee bezig zijn.

Er worden personen uit alle geledingen van de school betrokken bij het onderzoek. Graag vragen we ook uw medewerking. We zouden het op prijs stellen als u deze vragenlijst wilt invullen.

Deelname is geheel anoniem. Stop de vragenlijst na het invullen in de envelop en plak deze dicht. U kunt de envelop afgeven aan de inspecteur of op de plaats die de inspecteur heeft aangewezen. Alleen de inspectie krijgt uw antwoorden onder ogen. De inspectie bespreekt deze niet met mensen van uw school.

Het invullen van de vragenlijst duurt ongeveer 15 minuten. Kruis het hokje aan van het antwoord dat op u van toepassing is, zoals in het voorbeeld. In het voorbeeld ziet u ook hoe u een antwoord kunt corrigeren.

Voorbeeld:

Kruis het antwoord op deze manier aan:

Corrigeer een antwoord op deze manier:

- maak het hokje van het verkeerde antwoord helemaal zwart:
- kruis vervolgens het goede antwoord aan:

Hartelijk dank voor uw medewerking!

1 Hoe oud bent u?

.....jaar

2 Bent u een man of een vrouw?

Man

Vrouw

3 In welk land bent u geboren? Kruis het antwoord aan dat op u van toepassing is.

Nederland

Ander land, namelijk.....

4 In welke functie bent u werkzaam? Kruis het antwoord aan dat op u van toepassing is.

leerkracht

conciërge

een onderwijsondersteunende
functie/administratief

een onderwijsondersteunende functie/ in het
onderwijsproces (in de lessen),
bijvoorbeeld onderwijsassistent
anders, namelijk.....

Indien u geen onderwijs geeft, kunt u verder gaan bij vraag 6.

5 Aan welke groepen geeft u voornamelijk les?**Kruis het antwoord aan dat op u van toepassing is.**

Groep 1 / 2

Groep 3 / 4

Groep 5 / 6

Groep 7 / 8

6 Hieronder staat een aantal stellingen over de regels op uw school, geef uw mening.				
		Ja	Nee	Weet niet
A	Deze school heeft duidelijke regels over hoe we met elkaar moeten omgaan	?	?	?
b	Deze school heeft duidelijke regels over pesten (pestprotocol)	?	?	?
C	Deze school heeft duidelijke regels over spijbelen	?	?	?
d	Deze school heeft duidelijke regels over hoe we met elkaar omgaan op het internet	?	?	?
E	Deze school heeft duidelijke regels over discriminatie op grond van geloof en huidskleur	?	?	?
F	Deze school heeft duidelijke regels over het seksueel lastig vallen van leerlingen en personeel (seksuele intimidatie)	?	?	?
g	Deze school past de regels toe	?	?	?
h	Het is op deze school voor mij mogelijk om een klacht in te dienen wanneer ik word gediscrimineerd	?	?	?
I	Klachten van personeel die te maken hebben met (on)veiligheid worden door de school opgepakt	?	?	?
J	Klachten van leerlingen die te maken hebben met (on) veiligheid worden door de school opgepakt	?	?	?
K	Op deze school worden incidenten geregistreerd	?	?	?

Als u geen onderwijs verzorgt, hoeft u vraag 7 en 8 niet in te vullen.

7 Hieronder staan stellingen over de aandacht die uw school besteedt aan veiligheid.				
		Ja, vaak	Ja, soms	Nee
a	Ik besteed in mijn lessen aandacht aan hoe je met elkaar omgaat	?	?	?
b	Ik besteed in mijn lessen aandacht aan sociale competenties en omgaan met conflicten	?	?	?
c	Ik besteed in mijn lessen aandacht aan omgaan met verschillende culturen en discriminatie	?	?	?
d	Ik besteed in mijn lessen aandacht aan de regels die op school zijn vastgesteld en hoe we daarmee omgaan	?	?	?

8 Hieronder staan stellingen over de aandacht die uw school besteedt aan een aantal risicofactoren.				
		Ja	Nee	
a	Ik besteed in mijn lessen aandacht aan de risico's van alcoholgebruik	?	?	
b	Ik besteed in mijn lessen aandacht aan de risico's van drugsgebruik	?	?	
c	Ik besteed in mijn lessen aandacht aan wapengebruik onder jongeren	?	?	
d	Ik besteed in mijn lessen aandacht aan loverboys	?	?	
e	Ik besteed in mijn lessen aandacht aan weerbaarheid van leerlingen	?	?	

9 Leerlingbegeleiding en leerlingenzorg.				
		Ja	Nee	Weet niet
A	Leerlingen die problemen hebben, kunnen daarover praten met mij	?	?	?
b	Op school is een vertrouwenspersoon waar leerlingen altijd terecht kunnen	?	?	?
C	Op school is een vertrouwenspersoon waar personeel altijd terecht kan	?	?	?
d	Ik meld leerlingen die problemen veroorzaken bij de leerlingenzorg	?	?	?
E	De leerlingenzorg gaat actief met deze leerlingen aan de slag	?	?	?

10 Hieronder staat een aantal stellingen over de betrokkenheid van leerlingen en personeel bij de gang van zaken op school. Geef aan wat uw mening is.				
		Ja	Nee	Weet niet
A	Leerlingen doen mee aan het maken van regels in de klas	?	?	?
b	Leerlingen hebben een rol in het bemiddelen bij conflicten op school	?	?	?
C	Ik ben betrokken bij het opstellen van de schoolregels	?	?	?
d	Mijn collega's en ik trekken één lijn bij het aanspreken van leerlingen op grensoverschrijdend gedrag	?	?	?
E	Mijn collega's en ik hebben een duidelijk omschreven taak om ervoor te zorgen dat de afgesproken regels worden nageleefd	?	?	?
F	Als leerlingen voorstellen doen om de regels te veranderen, dan wordt daarnaar geluisterd	?	?	?
g	Als ik voorstellen doe om de regels te veranderen, dan wordt daarnaar geluisterd	?	?	?

11 Veiligheidsbeleving/gevoel van veiligheid op school.				
		Ja	Nee	Weet niet
A	Op school voel ik mij veilig	?	?	?
b	In de klas voel ik mij veilig	?	?	?
C	In de andere ruimtes op school voel ik mij veilig (WC's, gangen)	?	?	?
d	Op het schoolplein voel ik mij veilig	?	?	?
E	Op weg van huis naar school voel ik mij veilig	?	?	?
F	Als ik mij op school niet veilig voel, kan ik daarmee terecht bij een vertrouwenspersoon	?	?	?
g	Als ik mij op school niet veilig voel, kan ik daarmee terecht bij de directie/mijn leidinggevende	?	?	?

12 Eigen ervaringen met geweld en agressie dit schooljaar.								
		Nee, nooit	Ja, soms	Ja, vaak	Zo ja, door wie?			
					leerling(en)	Ouder ('s)	Collega ('s)	Ander(en) in de buurt van de school
a	Bent u gepest?	?	?	?	?	?	?	?
b	Bent u uitgescholden?	?	?	?	?	?	?	?
c	Bent u belachelijk gemaakt?	?	?	?	?	?	?	?
d	Bent u bedreigd met woorden?	?	?	?	?	?	?	?
e	Bent u bedreigd via internet (e-mail, Hyves)?	?	?	?	?	?	?	?
F	Bent u bedreigd met een wapen of een mes?	?	?	?	?	?	?	?
g	Zijn er van u spullen stuk gemaakt of gestolen?	?	?	?	?	?	?	?
h	Is er fysiek geweld tegen u gebruikt?	?	?	?	?	?	?	?
I	Bent u gediscrimineerd?	?	?	?	?	?	?	?
J	Bent u door iemand seksueel lastig gevallen?	?	?	?	?	?	?	?

13 Gevolgen van eigen ervaringen met geweld en agressie			
a	Heeft u op school gemeld wat u is overkomen?	Ja ?	Nee ?
b	Heeft u zich ziek gemeld om wat u is overkomen?	?	?
c	Voelt u zich door de school voldoende serieus genomen inzake uw melding?	?	?
d	Is de school adequaat met uw melding omgegaan?	?	?

14 Alcohol, drugs, wapens. Geef uw mening over dit schooljaar.					
		Ja, vaak	Ja, soms	Nee	Weet niet
A	Op school wordt door leerlingen onder schooltijd alcohol gebruikt in of rond de school	?	?	?	?
b	Op school wordt door personeel rond of in de school alcohol gedronken onder schooltijd	?	?	?	?
C	Rond of in de school zijn drugs te koop aangeboden	?	?	?	?
d	Leerlingen gebruiken op of rond de school drugs	?	?	?	?
E	Personeel gebruikt op of rond de school drugs	?	?	?	?
F	In, op of rond de school worden wapens gedragen	?	?	?	?
g	In, op of rond de school wordt wel eens met wapens bedreigd	?	?	?	?
h	In, op of rond de school worden wel eens wapens gebruikt	?	?	?	?

15 Alcohol, drugs, wapens: aanpak op school. Alleen in te vullen als u de vragen in vraag 14 met 'ja' heeft ingevuld.				
		Ja	Nee	Weet niet
A	De directie van de school school weet dat er in of rond de school alcohol wordt gedronken	?	?	?
b	De school pakt alcoholgebruik op of rond de school aan	?	?	?
C	De schooldirectie weet dat er in of rond de school drugs worden gebruikt	?	?	?
d	De school pakt drugsgebruik en – handel aan	?	?	?
e	De schooldirectie weet dat er in of rond de school wapens worden gedragen	?	?	?
F	De school pakt wapenbezigt en wapengebruik aan	?	?	?

16 Loverboys, geef uw mening over dit schooljaar.					
		Ja, vaak	Ja, soms	Nee	Weet niet
A	Deze school heeft te maken met loverboys	?	?	?	?

17 Loverboys: aanpak op school. Alleen in te vullen als u vraag 16 met 'ja' heeft ingevuld.				
		Ja	Nee	Weet niet
A	De schooldirectie weet dat er in of rond de school loverboys zijn	?	?	?
b	De school pakt de loverboys aan	?	?	?

18 Spanningen tussen groepjes leerlingen.				
		Ja	Nee	Weet niet
	Zijn er op deze school spanningen tussen groepjes leerlingen	?	?	?

19 Wat is volgens u de reden van deze spanningen? Vul deze vraag alleen in als u vraag 18 met 'ja' hebt beantwoord.				
		Ja	Nee	Weet niet
a	Deze leerlingen hebben een andere huidskleur	?	?	?
b	Deze leerlingen hebben een ander geloof	?	?	?
c	Deze leerlingen komen uit een andere buurt	?	?	?
d	Er bestaan groepjes uit jongens en groepjes uit meisjes	?	?	?

20 Als u een cijfer moet geven voor de veiligheid op je school, welk cijfer geef u?

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Wilt u nog iets kwijt over dit onderwerp? Dan kunt u dat hieronder opschrijven.

Dit waren alle vragen. Bedankt voor het invullen.

Bijlage 2

Indicatoren uit waarderingskaders Inspectie van het Onderwijs

Indicatoren uit waarderingskader po/vo

2 De aangeboden leerstofinhouden bereiden de leerlingen voor op vervolgonderwijs en samenleving

2.5 De school heeft een specifiek aanbod om sociale competenties te ontwikkelen.

2.6 De school heeft een aanbod gericht op bevordering van actief burgerschap en sociale integratie, met inbegrip van het overdragen van kennis over en kennismaking met de diversiteit in de samenleving.

4 Het Schoolklimaat wordt gekenmerkt door veiligheid en respectvolle omgangsvormen

4.1 De ouders zijn betrokken bij de school door de activiteiten die de school daartoe onderneemt.

4.2 De leerlingen voelen zich aantoonbaar veilig op school.

4.3 Het personeel voelt zich aantoonbaar veilig op school.

4.4 De school heeft inzicht in de veiligheidsbeleving van leerlingen en personeel en in de incidenten die zich op het gebied van sociale veiligheid op de school voordoen.

4.5 De school heeft een veiligheidsbeleid gericht op het voorkomen van incidenten in en om de school.

4.6 De school heeft een veiligheidsbeleid gericht op de afhandeling van incidenten in en om de school.

4.7 Het personeel van de school zorgt ervoor dat de leerlingen op een respectvolle manier met elkaar en anderen omgaan.

8 De leerlingen die dat nodig blijken te hebben krijgen extra zorg

8.1 De school signaleert vroegtijdig welke leerlingen zorg nodig hebben.

8.2 Op basis van een analyse van de verzamelde gegevens bepaalt de school de aard van de zorg voor de zorgleerlingen.

8.3* De school voert de zorg planmatig uit.

8.4 De school evalueert regelmatig de effecten van de zorg.

8.5 De school zoekt de structurele samenwerking met ketenpartners waar noodzakelijke interventies op leerling-niveau haar eigen kerntaak overschrijden.

Indicatoren uit het waarderingskader bve (mbo)

6 Omgang en veiligheid

Deelnemers bevinden zich in een respectvolle en veilige omgeving.

6.1 Bejegening

Deelnemers en personeel gaan zowel in de instelling als in de praktijk zorgvuldig en respectvol met elkaar om.

6.2 Veiligheid

Deelnemers ervaren zowel in de instelling als in de praktijk voldoende sociale, emotionele en fysieke veiligheid.

Indicatoren uit waarderingskader ec

1 De school zorgt systematisch voor behoud en verbetering van de kwaliteit van haar onderwijs.

1.5 De school evalueert regelmatig de leerlingenzorg.

1.9 De school waarborgt de sociale veiligheid voor leerlingen en personeel.

5 Het leerstofaanbod bereidt leerlingen voor op het vervolgonderwijs of de naschoolse woon-, werk- en vrijetijdssituatie.

5.2 De school hanteert een leerstofaanbod voor de emotionele ontwikkeling.

5.3 De school hanteert een leerstofaanbod voor het verwerven van sociale vaardigheden.

7 Het (ortho)pedagogisch handelen van de teamleden leidt tot een veilige en ondersteunende leeromgeving.

7.2 De teamleden gaan op een respectvolle wijze met de leerlingen om.

7.3 De teamleden zorgen ervoor dat leerlingen op een respectvolle manier met elkaar omgaan.

7.4 De teamleden handhaven de gedragsregels

10 De sfeer op school is veilig en ondersteunend voor de leerlingen.

10.1 De school heeft inzicht in de beleving van de sociale veiligheid door leerlingen en personeel en in de incidenten die zich op het gebied van sociale veiligheid op de school voordoen.

10.2 De school heeft een veiligheidsbeleid gericht op het voorkomen van incidenten in en om de school.

10.3 De school heeft een veiligheidsbeleid gericht op de afhandeling van incidenten in en om de school.

10.4 De leerlingen en de teamleden voelen zich aantoonbaar veilig op school.

10.5 De ouders ervaren de school als veilig voor hun kind(eren).

Colofon

Inspectie van het Onderwijs
Postbus 2730 | 3500 GS Utrecht
www.onderwijsinspectie.nl

2010-41 | gratis
ISBN: 978-90-8503-224-3
Postbus 51-nummer: 22DW2010B241

Exemplaren van deze publicatie zijn te bestellen bij Postbus 51: bel 0800-8051 (gratis) of kijk op www.rijksoverheid.nl. De medewerkers zijn op werkdagen telefonisch bereikbaar van 08.00 tot 20.00 uur.

© Inspectie van het Onderwijs | december 2010